

148136

TC.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

148136

YENİ SANAYİLEŞEN ÜLKELERDE
ÖNCELİKLİ SEKTÖRLERİN BÜYÜMEDEKİ ROLÜ

TUNA ABDULLAH DİNÇ

1710101

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Feride DOĞANER GÖNEL

İSTANBUL, 2004

ABSTRACT

This thesis attempts to analyze the role of the priority sectors on economic growth in theoretical and empirical base.

In theoretical base, the opinions about the high value added per worker of some of the priority sectors, technological externalities that they created, the backward and forward linkages that they establish with the other sectors in economy and the relative contribution over the economic growth that they supply are examined.

In empirical base, the role of textile and clothing sector on the economic growth in Turkey between the years 1980-2000 is examined. In this sense, it has been tried to be exposed whether the textile and clothing sector is a priority sector or not. The reason that taking up the era of 1980-2000 is, starting to follow an export-oriented industrial strategy in the 80's in Turkey, and becoming an important sector of era by the high share in both manufacturing industry and total export. While examining the role of textile and clothing sector in economic growth, the qualifications that priority sectors bear in theory and consequently the role in economic growth can be a result of this qualifications or not tried to be examined.

As a conclusion of this study, textile and clothing sector in Turkey doesn't match with the qualifications of a priority sector that put forward in theory. Despite, high share of textile and clothing sector production in manufacturing industry and a relatively satisfactory growth ratio of the sector, it can be stated as an important sector that has an important role in economic growth. High export potential that this sector created also supports this outcome.

ÖZET

Bu çalışmada, yeni sanayileşen ülkelerde öncelikli sektörlerin ekonomik büyüme üzerindeki rolü, teorik ve ampirik temelde ele alınmaktadır.

Teorik temelde, ekonomideki bir takım öncelikli sektörlerin, yüksek çalışan başına katma değer düzeyi, yarattıkları teknoloji dışsallıkları ve ekonomideki diğer sektörler ile kurdukları ileri ve geri bağlantılar ile ekonomik büyüme üzerindeki görece yüksek katkıda bulunduklarına ilişkin görüşler incelenmiştir.

Ampirik temelde ise, 1980-2000 yılları arasında, Türkiye’de tekstil ve hazır giyim sektörünün büyüme üzerindeki rolü incelenerek, sektörün bu anlamda öncelikli bir sektör olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1980-2000 döneminin ele alınmasının nedeni, Türkiye’de 80’lerden itibaren ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisi izlenmeye başlanması, tekstil ve hazır giyim sektörünün de hem imalat sanayi içindeki payının hem de toplam ihracat içindeki payının büyüklüğü ile dönemin önemli bir sektörü olmasıdır. Tekstil ve hazır giyim sektörünün büyüme üzerindeki rolü incelenirken, sektörün öncelikli sektörlerin teoride öne sürülen niteliklerini taşıyıp taşımadığı, dolayısıyla ekonomik büyüme üzerindeki rolünün bu niteliklerden kaynaklanıp kaynaklanmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda Türkiye’de tekstil ve hazır giyim sektörünün, teoride öne sürülen anlamda öncelikli bir sektör niteliğini taşımadığı, buna karşın üretiminin imalat sanayi içindeki payının yüksekliği ve sektörün büyüme oranının nispeten tatminkar düzeyde oluşu nedeni ile ekonomik büyüme üzerinde önemli bir rol oynayan önemli bir sektör niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Sektörün ihracatının toplam ihracat içindeki yüksek payı ile üretimini iç talep yanında yüksek oranda dış talep için de gerçekleştirmesi, görece tatminkar bir büyüme yapısı göstermesinde etkili olmaktadır.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ABSTRACT	i
ÖZET	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLOLAR	v
GRAFİKLER	vi
GİRİŞ	1

I. BÜYÜME VE GELİŞME TEORİLERİNDE ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER

1.1 Gelişme Teorilerinde Öncelikli Sektörler	3
1.2 Büyüme Teorilerinde Öncelikli Sektörler	5
1.3 Öncelikli Sektörlerin Nitelikleri	13
1.3.1 Çalışan Başına Yüksek Katma Değer Düzeyi	13
1.3.2 Teknoloji Dışsallıkları	15
1.3.3 İleri-Geri Bağlantı Etkisi	16

II. TÜRKİYE’DE BAŞAT BİR SEKTÖR OLARAK TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜ VE BÜYÜMEDEKİ ROLÜ

2.1 Türkiye’de 1980-2000 Yılları Arasında Milli Gelir ve İmalat Sanayiinin Gelişimi	21
2.1.1 Milli Gelir ve İmalat Sanayi Büyüme Dinamikleri	21
2.1.2 İmalat Sanayiinde Dış Ticaretin Yapısı	26
2.1.3 İmalat Sanayiinde Verimlilik	27
2.2 Türkiye’de Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü ve Büyüme Üzerindeki Rolü	28

2.2.1 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Üretim ve İstihdam Yapısı	28
2.2.1.1 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Üretim Yapısı	28
2.2.1.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Büyümeye Yaptığı Katkının Niceliksel Analizi	36
2.2.1.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İstihdamın Yapısı	41
2.2.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Dış Ticareti	45
2.2.2.1 İhracat ve İthalat	46
2.2.2.2 Tekstil ve Hazır Giyim Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler	50
2.2.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Büyüme Üzerine Katkısının Belli Başlı Değişkenlerce İncelenmesi	53
2.2.3.1 Çalışan Başına Katma Değer Düzeyi	53
2.2.3.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Verimlilik ve Teknolojik Gelişme	62
2.2.3.2.1 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Makina Parkı	62
2.2.3.2.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Ar-Ge Faaliyetleri ve Gelişimi	65
2.2.3.2.2.1 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Ar- Ge İnsan Gücü	66
2.2.3.2.2.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Ar- Ge Harcamaları	73
2.2.3.2.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Büyüme ve Verimlilik Arasındaki İlişki	79
2.2.3.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün İleri ve Geri Bağlantı Etkisi	80
III. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	83
KAYNAKÇA	89

TABLolar ve GRAFİKLER

TABLolar

Tablo 1.	A.B.D’de Çeşitli Sektörler İtibariyle Çalışan Başına Katma Değer...	15
Tablo 2.	İtalya, Japonya ve A.B.D’de İktisadi Sektörlerin Ortalama Bağımlılık Derecesi	18
Tablo 3.	Türkiye’de Milli Gelir ve İmalat Sanayi Büyüme Oranları	22
Tablo 4.	Türkiye’de Milli Gelir Sektör Payları	25
Tablo 5.	Türkiye’de Ana Sektörlere Göre İhracatın Toplam İçindeki Payı...	26
Tablo 6.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Üretim Miktarları	29
Tablo 7.	Tekstil ve Hazır Giyim Üretiminin Bileşimi	31
Tablo 8.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün İmalat sanayi ve GSMH İçindeki Payı	33
Tablo 9.	1980-2000 Yılları Arasında Bazı Alt Sektörlerin İmalat Sanayi İçindeki Payı	34
Tablo 10.	Tekstil, Giyim ve Deri Sanayide Kapasite Kullanım Oranları.....	35
Tablo 11.	Türkiye’de Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün GSMH Büyümesine Katkısı	37
Tablo 12.	Seçilmiş Bazı Sektörlerin GSMH Büyümesine Katkısı	40
Tablo 13.	Türkiye’de Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İstihdam	41
Tablo 14.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İstihdamın Bileşimi	42
Tablo 15.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İstihdamın İmalat Sanayi İçindeki Payı	43
Tablo 16.	Tekstil Sektöründe İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı	45
Tablo 17.	Yıllar İtibariyle Tekstil ve Hazır Giyim İhracatının Türkiye Toplam İhracatındaki Payı	46
Tablo 18.	Yıllar İtibariyle Tekstil ve Hazır giyim İthalatı Türkiye Toplam İthalatındaki Payı	48
Tablo 19.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Dış Ticaret Dengesi	49
Tablo 20.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne İlişkin RCA Endeks Değerleri.....	51
Tablo 21.	RCA Endeks Değerlerine Göre Sektörel Rekabet Gücü	52
Tablo 22.	Tekstil ve Hazır Giyim Katma Değer Düzeyi	54
Tablo 23.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Katma Değerin İmalat Sanayi Katma Değeri İçindeki Payı	56
Tablo 24.	Seçilmiş Bazı Sektörlerde Katma değerin İmalat Sanayi Katma Değeri İçindeki Payı	58
Tablo 25.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Çalışan Başına Katma Değer Düzeyi.....	59
Tablo 26.	Seçilmiş Bazı Sektörlerde İşçi Başına Katma Değer Düzeyi.....	61

Tablo 27.	Tekstil Sektöründe Kullanılan Önemli Makineler, Sayıları, ve Bunları Kullanan İşyerleri	62
Tablo 28.	Türkiye'nin Tekstil ve Hazır Giyim Makineleri İthalatı	64
Tablo 29.	Türkiye'de Dokuma, Giyim eşyası, Kürk ve Deri Sektöründe Ticari Kesim Ar-Ge İnsan Gücü	67
Tablo 30.	Dokuma, Giyim Eşyası, Kürk ve Deri Sektöründe Ticari Kesim Ar-Ge İnsan Gücünün İmalat Sanayi Ar-Ge İnsan Gücü İçindeki Payı...	68
Tablo 31.	Dokuma, Giyim Eşyası, Kürk ve Deri Sektöründe Ar-Ge İnsan Gücü İçinde İstihdamın Dağılımı	70
Tablo 32.	Türkiye'de İmalat Sanayi Alt Sektörlerine Göre Ar-ge İnsan Gücü...	72
Tablo 33.	Türkiye'de Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Harcama Grubuna Göre Ticari Ar-Ge Harcaması	74
Tablo 34.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Harcama Grubuna Göre Ticari Ar-Ge Harcaması yüzde Pay	74
Tablo 35.	Türkiye'de İmalat Sanayi Alt Sektörlerine Göre Toplam Ar-Ge Harcaması	76
Tablo 36.	Seçilmiş Bazı Sektörlere Ait Input Katsayı Matrisi Sütunları Toplamı	81

GRAFİKLER

Grafik 1.	Türkiye'de Milli Gelir ve İmalat Sanayi Büyüme Oranları	24
Grafik 2.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Büyüme Oranları	30
Grafik 3.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü ve İmalat Sanayi Büyüme Oranları ..	32
Grafik 4.	Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü ile Milli Gelir Büyüme Oranları.....	39

GİRİŞ

Ekonomik büyüme üzerinde bir takım sektörlerin diğerlerine göre daha önemli bir rol oynayıp oynamadığı sorusu, kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı bir şekilde çeşitli gelişme ve büyüme teorilerinde ele alınmıştır.

Ülkelerin ekonomik açıdan gelişmesinde, gelenekçi toplum (traditional society), kalkışa hazırlık dönemi (preconditions), kalkış dönemi (take-off), olgunluğa geçiş dönemi (the drive to maturity) ve yüksek kitle tüketimi dönemi (high mass consumption) olmak üzere beş safhanın bulunduğunu ortaya koyan Rostow, bunlardan kalkış döneminde bir takım sektörlerin sahip oldukları yüksek büyüme oranları ile ekonomiyi sürüklediğini savunmuştur. Bu noktada Hirschman, bu türden sektörlerin diğer sektörler ile kurdukları ileri ve geri bağlantılar yoluyla ekonomik büyüme üzerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Günümüze daha yakın çalışmalarda, büyüme teorilerinin iki önemli kolundan biri olan Romer, Solow'un büyüme modelinde uzun dönemde sürdürülebilir büyümenin belirleyicisi olan, ancak modelde açıklanmadan bırakılan teknolojik gelişme ve bunun temelinde yer alan bilginin doğasını analiz ederek, teknolojik gelişmenin, kar güdüsü ile hareket eden girişimcilerin Ar-Ge gibi faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkan yeni bilgi ve bunun ekonomi geneline yayılması (spill-over) sonucu gerçekleştirildiğini ortaya koydu. Bu anlamda, yeni bilgi üretiminin faaliyetlerinin temelinde olan bir takım sektörlerin, ekonomi genelinde yarattıkları teknoloji dışsallıkları ile büyüme üzerinde görece önemli rol oynadığı düşünülmektedir.

Büyüme teorilerinin bir diğer önemli kolu olan Lucas'ın modelinde ise büyümenin motoru olarak beşeri sermaye birikimi yer almaktadır. Modelde beşeri sermaye birikimi eğitim veya yaparak öğrenme (learning-by doing) vasıtasıyla sağlanmakta ve iş gücünün verimliliğini arttırmaktadır. Aynı zamanda herhangi bir sektörde iş gücünün verimliliği sektörün ortalama beşeri sermaye birikimine de bağlı olmaktadır. Bu çerçevede, yüksek beşeri sermaye düzeyi ile çalışan ve gelişiminin iş gücünün beşeri sermaye biriktirmesine yönelik olarak motivasyon yaratabilen bir takım sektörlerin büyüme üzerinde görece önemli rol oynayabileceği düşünülebilir.

Söz konusu bu teorilerden de yararlanılarak öncelikli bir takım sektörlerin, çalışan başına yüksek katma değer düzeyi, ekonomi genelinde yarattıkları teknoloji dışsallıkları ve diğer sektörlerle kurdukları ileri ve geri bağlantılar gibi nitelikleri vasıtasıyla ekonomik büyüme üzerine görece yüksek katkıda bulundukları savunulmaktadır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, yazında büyüme üzerine görece yüksek katkıda olduğu savunulan söz konusu sektörleri betimlemek üzere, kimi zaman öncelikli sektör kimi zaman da öncü sektör kavramları kullanılmaktadır. Aralarındaki anlam farkı çok açık olmamakla birlikte, bu çalışmada öncelikli sektör kavramı; ekonomiyi sürükleyen, diğer sektörler üzerine teknolojik dışsallıklar yaratarak ve/veya diğer sektörler ile ileri ve geri bağlantılar kurarak kendi büyümesi dışında ekonominin büyümesi üzerine yüksek katkıda bulunan sektörler anlamında kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu sektörler, bir çok ülkede sektörel hedefleme konusu da olmuşlardır.

Bu çalışmanın amacı, 1980-2000 yılları arasında Türkiye’de gerek imalat sanayi üretimi gerekse toplam ihracat içindeki payı yüksek olan tekstil ve hazır giyim sektörünün ekonomik büyüme üzerine katkısını incelemek ve sektörün söz konusu katkısının dayandığı temelleri ortaya koymaktır. Bu çerçevede, tekstil ve giyim sektörünün teoride öne sürülen anlamda bir öncelikli sektör olup olmadığı, dolayısıyla sektörün büyüme üzerindeki katkısının öncelikli sektörlerin sahip olduğu niteliklerden kaynaklanıp kaynaklanmadığı incelenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, büyüme ve gelişme teorilerinde öncelikli sektörler ve öncelikli sektörlerin başlıca nitelikleri incelenmektedir. İkinci bölümde ise, 1980-2000 yılları arasında Türkiye’de tekstil ve hazır giyim sektörünün öncelikli bir sektör olup olmadığı ve ekonomik büyüme üzerine katkısının temelleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın genel bir değerlendirmesi ise üçüncü ve son bölümün konusunu oluşturmaktadır.

I. BÜYÜME VE GELİŞME TEORİLERİNDE ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak büyüme ve gelişme teorileri çerçevesinde öncelikli sektörlerin büyüme üzerindeki rolü ele alınacak, daha sonra büyüme üzerine görece yüksek katkıda bulunduğu savunulan öncelikli sektörlerin bir takım ortak nitelikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece bir yandan büyüme teorileri öncelikli sektör olgusu çerçevesinde incelenirken, bir yandan da öncelikli sektörlerin büyüme üzerindeki önemli rollerinin, söz konusu sektörlerin hangi niteliklerinden kaynaklandığı incelenmiş olacaktır.

Bu çerçevede ilk olarak gelişme teorilerinde öncelikli sektör olgusunu incelemeyi önce bir noktayı hatırlatmakta yarar vardır. Bilindiği gibi gelişme teorileri az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları ile ilgilenmesi dolayısıyla iktisadi büyüme konusundan perspektif olarak daha geniş nitelikte sorulara yanıt arama amacındadır. Bu durum gelişme ve büyüme kavramları arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. İktisadi büyüme olgusu GSMH'deki yıllar itibariyle gerçekleşen artışlar anlamında betimlenirken, gelişme, büyümeden daha geniş kapsamlı bir olgu olarak, az gelişmiş bir ekonominin tarımsal yapıdan sınai ve ticari bir yapıya dönüşmesi gibi iktisadi alanda bir yapı değişikliği ile buna eşlik eden toplumsal, kültürel ve politik alandaki yapısal değişiklikleri ifade etmektedir (Manisalı,1982:55,56). Bu nedenle çalışmada, iktisadi büyüme ve büyüme sürecinde bir takım öncelikli sektörlerin yeri ile doğrudan ilgili olan Rostow ve Hirschman'ın teorileri gibi gelişme teorilerinden yararlanılmaya çalışılmıştır.

1.1 Gelişme Teorilerinde Öncelikli Sektörler

Bu çerçevede ilk olarak, W.W.Rostow'un ülkelerin gelişmesinde, gelenekçi toplum (traditional society), kalkışa hazırlık dönemi (preconditions), kalkış dönemi (take-off), olgunluğa geçiş dönemi (the drive to maturity) ve yüksek kitle tüketimi dönemi (high mass consumption) olmak üzere beş safhanın bulunduğunu ortaya koyan

klasik çalışması anlamlı olmaktadır. Bu safhalardan özellikle kalkış dönemi, bazı öncelikli sektörlerin süreçteki rolü nedeniyle konumuz bakımından önem taşımaktadır.

Kalkış safhasının üç ortak karakteristiği Rostow tarafından açıkça belirtilmiştir (Kuznets,1965:216):

1. Üretken yatırımların milli gelir içindeki oranında artış. Örneğin yüzde 5 veya daha az bir orandan yüzde 10'dan yüksek bir orana çıkması.
2. Bir veya daha fazla önemli imalat sektörünün yüksek büyüme oranları ile birlikte gelişimi
3. Modern sektörün genişlemesini, kalkışın potansiyel dışsal ekonomi etkilerini ve söz konusu sektörün kendi kendini devam ettirici nitelikteki büyümesini sağlayan politik, toplumsal ve kurumsal çatının varlığı ya da hızlı bir şekilde gelişimi.

Rostow'da görüldüğü üzere, kalkış dönemi içinde bazı öncelikli sektörler ortaya çıkarak, bir yandan kendilerine ait yüksek büyüme oranları, bir yandan da ekonominin geri kalanına yaptıkları katkılar ile milli gelirin büyümesi üzerinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu noktada bir sektörün ekonominin büyümesi üzerine yaptığı doğrudan katkı ile diğer sektörlerle oluşturduğu geri ve ileri bağlantılar yoluyla yaptığı dolaylı katkıyı ve yine dolaylı bir biçimde toplumsal yapı ve nüfusun kalitesi (eğitim, şehirleşme..) gibi değişkenler üzerine yaptığı katkıyı birbirinden ayırmak gerekmektedir (Kuznets,1965:220-1). Bu noktada, bir sektörün diğer sektörler ile geri ve ileri bağlantılar kurarak ekonominin büyümesine yaptığı katkı yanında, söz konusu sektörün özellikle toplumda eğitim (hem teknik, hem genel) düzeyini artırma yönünde bir motivasyon sağlayarak beşeri sermaye birikimine olumlu katkıda bulunabileceği düşünülebilir. Günümüzde bilgi teknolojileri ile ilgili sektörlerin artan hızda gelişiminin, bireylerin beşeri sermayelerini artırma yönünde uyarıcı bir etki yaptığı söylenebilir.

İkinci olarak dengesiz gelişme teorisinin en önemli kurucularından Hirschman'ın teorisi sektörler arası ilişkilere ve sektörlerin durumuna dayanmaktadır. Buna göre, ekonomi içinde öyle sektörler vardır ki, az gelişmiş ekonomilerde bu sektörlerle, dengesiz bir biçimde de olsa ağırlık verilmesi az gelişmiş bir ekonomide bir

sıçrama, bir büyük itiş gerçekleştirebilir. Bir iki sektöre verilerek sağlanacak kalkış sektörler arası ilişkiler dolayısıyla diğer sektörlerin de gelişmesine yol açar. Dengesizlik, öncelik verilen sektörler ile diğer sektörler arasındaki tamamlayıcılığın başlangıçta gerçekleştirilmemiş olmasındandır (Manisalı,1982:81-2). Öncelikli bir takım sektörlerin diğerleri üzerine yapacağı katkıyı çözümlemeye Hirschman ileri ve geri bağlantılar kavramlarını ortaya koymaktadır (Hirschman,1958:98-119). Bu çerçevede öncelikli bir sektör, diğer sektörlerden girdi tedariki anlamında yapacağı görece yüksek düzeyde satın alımlar (geri bağlantı etkisi) ve kendi çıktısının diğer sektörlerde girdi olarak kullanılabilme potansiyeli (ileri bağlantı etkisi) vasıtasıyla ekonominin büyümesine görece yüksek bir katkı yapabilecektir. Çalışmada söz konusu çözümlemenin ayrıntılarına öncelikli sektörlerin nitelikleri incelenirken girilecektir.

Özet olarak, ekonomide birtakım sektörler gerek ekonomideki diğer sektörler ile geri ve ileri bağlantılar kurarak, gerekse toplumun yapısında (eğitim, şehirleşme vb..) iktisadi büyümeye katkıda bulunabilecek dönüşümler meydana getirerek özel bir öneme sahip olabilmektedir. Gelişme teorileri iktisadi büyüme konusunu doğal olarak ondan daha geniş bir çerçeve ile ilgileri dolayısıyla ele almaktadırlar. Bu nedenle konuya bir de iktisadi büyüme teorileri açısından incelemek gerekmektedir.

1.2 Büyüme Teorilerinde Öncelikli Sektörler

Büyüme teorileri ele aldıkları büyüme olgusunun belirleyicilerini incelerken, fiziksel sermaye ve beşeri sermaye birikimi ya da yenilik (innovasyon) faaliyetleri gibi değişkenlerden hareket etmektedirler. Bu çerçevede söz konusu modellerin temel noktası bir takım sektörlerin büyümeye görece yüksek katkıda bulunduğu önermesi üzerine inşa edilmemekle birlikte, Lucas ve Romer'in teorileri gibi büyüme teorilerinden bu türden bir takım sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır. Dolayısıyla büyüme teorileri içinde öncelikli sektörlerin konumunu ortaya koymak için söz konusu teorileri kısaca incelemek anlamlı olmaktadır.

İktisadi büyüme A.Smith'den günümüze iktisatçıların temel ilgi alanlarından biri olmakla birlikte, formel biçimde incelenmesine en önemli katkı 1956'da Solow tarafından gerçekleştirilmiştir.

Solow'un büyüme modeli; ölçeğe göre sabit getirili üretim fonksiyonu, her bir girdiye ilişkin azalan marjinal ürün, teknolojik gelişme ve nüfus artışının dışsal olarak belirlenip, tasarruf oranının sabit olduğu temel varsayımlarına dayanmaktadır. Bu varsayımlar çerçevesinde teknolojik gelişmenin olmadığı durumda uzun dönemde kişi başına çıktının sabit olacağı (durağan durum) sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuca ulaşmada sermayenin azalan verimliliği anahtar rol oynamaktadır. Ekonomide kişi başına sermaye stoku arttıkça , kişi başına çıktı azalan oranda artmakta, bir noktadan sonra -durağan durumda-, yapılan yeni yatırım ancak mevcut sermayenin yıpranmasını (amortisman) ve nüfus artışını karşılayabilmekte, dolayısıyla kişi başına sermaye stoku ve kişi başına çıktı sabit kalarak, ekonomik büyüme sürdürülemez noktaya gelmektedir. Durağan durumda pozitif ekonomik büyüme ancak, modelde dışsal bir değişken olarak ele alınan teknolojik gelişme ile mümkün olmaktadır. Burada önemli olan bir nokta, yüksek tasarruf oranı dolayısıyla yüksek yatırım düzeyinin, daha yüksek kişi başına çıktı düzeyini sağlamak için gerekli olmakla birlikte, uzun dönemde büyümenin sürdürülebilmesinde teknolojik gelişmenin tek belirleyici faktör olduğudur.

Modelde teknolojik gelişme, büyüme sürecindeki anahtar konumuna karşın, teknolojik gelişmenin nasıl oluşacağı model tarafından açıklanmayan bir kara kutu (black-box) niteliğini taşımaktadır. Aynı zamanda büyümenin altında yatan faktörler makro bir yaklaşımla çözümlenmekte, çeşitli sektörlerin söz konusu süreçteki rolü üzerinde durulmamaktadır.

Solow modeli iktisadi büyümenin geçiş dinamiği sürecini sermaye birikimi ile açıklaması ve kişi başı temelinde değişkenlerin (çıktı ve sermaye) uzun dönem büyüme oranlarının tek belirleyicisi olarak teknolojik gelişmeye yaptığı vurgu ile büyüme sürecinde kilit rol oynayan değişkenleri ortaya koyarak, bu konuda ileriki çalışmalar için verimli bir zemin oluşturmuştur. İçsel büyüme teorileri bu anlamda, Solow modelinde dışsal olarak ele alınan teknolojik gelişme değişkenini, model tarafından açıklanabilen, bir başka deyişle içsel bir değişken konumuna getirme çabalarının ürünleridir. Solow'da açıklanmadan bırakılan teknolojik gelişme süreci, içsel büyüme modellerinde, kar güdüsü ile hareket eden girişimcilerin yenilik faaliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Romer,1990:72, Grossman&Helpman,1994:24, Aghion&Howitt,1992:323-51). Bunun yanında, girişimciler tarafından önceden amaçlanmamakla birlikte, yapılan her yeni yatırımla birlikte, yaparak öğrenme

(learning-by doing) sonucu üretim sürecinde kendiliğinden ortaya çıkan bilgi stoku artışı ve bu bilgilerin ekonominin tümüne yayılması (spill-over) vasıtasıyla ortaya çıkan pozitif dışsallıkların ekonomik büyüme sürecinde oynadıkları rol üzerinde duran modeller (Arrow,1962:155-173), beşeri sermayeye vurgu yapan, görece Solow modeline benzeyen Lucas modeli (Lucas,1988:3-42) ile altyapı harcamalarının büyüme üzerindeki rolünü inceleyen Barro modeli bulunmaktadır. Vurgu yaptıkları noktalar farklı olsa da, bütün içsel büyüme teorilerinin ortak noktası sermayenin verimliliğinin azalmaması olgusunu açıklamaya çalışmaktır. Açıktır ki sermayenin verimliliğinin, birikimiyle birlikte artması ya da en azından azalmaması, uzun dönemde (durağan durumda) kişi başına pozitif büyüme için yeterli koşulu sağlayacaktır.

İçsel büyüme teorilerinin iki önemli kolu bulunmaktadır. Bunlar; yenilik (innovasyon) faaliyetlerinin büyüme sürecindeki rolünü ön plana çıkartan Romer tipi modeller ile beşeri sermaye birikiminin büyüme üzerindeki etkisini vurgulayan Lucas tipi modellerdir. Bu bağlamda söz konusu modelleri kısaca incelemek yararlı olacaktır.

Lucas 1988 tarihli, “İktisadi Kalkınmanın Mekaniği Üzerine” ismini taşıyan makalesinde, büyümenin motoru olarak beşeri sermaye değişkenini, teknolojik gelişmeye alternatif ya da en azından tamamlayıcı bir değişken olarak ele almaktadır . Modelde beşeri sermaye işçilerin genel yetenek düzeyini ifade etmektedir. Buna göre, $h(t)$ kadar beşeri sermayeye sahip işçi, $\frac{1}{2} h(t)$ miktarında beşeri sermayeye sahip olan işçiye göre iki kat, $2h(t)$ beşeri sermaye ile donanmış işçinin de yarısı kadar üretkendir. Beşeri sermaye teorisi bireylerin zamanlarını cari dönemde, gelecek dönem üretkenliklerini etkileyecek çeşitli aktiviteler arasında nasıl dağıtılacağına odaklanmaktadır (Lucas,1988:17). Modelde nüfus artışı sabit, teknolojik değişimler analiz dışıdır. Analizde, beşeri sermaye birikimi eğitim ya da yaparak öğrenme yoluyla sağlanmaktadır.

Eğitim yoluyla beşeri sermaye birikiminin sağlandığı durumda, beşeri sermaye birikiminde azalan getiri söz konusu olmakta, beşeri sermaye teknolojik değişime alternatif bir büyüme motoru olamamaktadır (Lucas,1988:18). Lucas bu durumu bireylerin yaşamlarının ilk dönemlerinde hızlı bir şekilde beşeri sermaye birikimi

yaptıkları, ilerleyen zamanda ise bu hızın düştüğü gözlemine dayandırmaktadır. Bunun bir nedeni bireylerin yaşam sürelerinin sınırlı olmasıdır (Lucas,1988:19).

Lucas beşeri sermayenin bireyin kendi verimliliğine yaptığı katkı-beşeri sermayenin içsel (internal) etkisi- yanında dışsal (external) bir etkisinin de olduğunu belirtmektedir. Beşeri sermayenin ortalama düzeyi aynı zamanda tüm üretim faktörlerinin verimliliğine katkıda bulunmaktadır (Lucas,1988:18). Bir başka deyişle birey kendi beşeri sermaye artışı ile, gerek fiziksel sermayenin gerekse diğer işçilerin verimliliğinin artışına katkı yapmaktadır. Beşeri sermaye birikiminde bu dışsal etki de ele alındığında, ölçeğe göre artan getiri, dolayısıyla sürdürülebilir bir büyüme gerçekleşmekte ve beşeri sermaye büyümenin motoru niteliğini kazanmaktadır.

Lucas'ın ikinci modeli yaparak öğrenme yoluyla beşeri sermaye birikimine dayanmaktadır. Bir çok iktisatçının gözlemlediği gibi, iş başında eğitim (on-the-job-training) veya yaparak öğrenme (learning-by-doing) beşeri sermayenin formasyonunda en azından okul eğitimi (schooling) kadar önem gösterir (Lucas,1988:27). Modelde tüm beşeri sermaye birikimi yaparak öğrenme yoluyla birikmekte, fiziksel sermaye yer almamakta, nüfus artışı sabit ve beşeri sermayenin yalnız dışsal etkisi olduğu varsayılmaktadır. Her mal için üretim ve yetenek birikimi yalnızca içinde bulundukları endüstrinin ortalama yetenek düzeyine bağlıdır (Lucas,1988:28). Herhangi bir üretim faaliyetine ilişkin yaparak öğrenme ilk başta hızlı olmakta, ancak zamanla hızı azalmaktadır. Böylesi bir durumda azalan getiri söz konusu olacaktır. Ancak, yaparak öğrenme süreci sürerken aynı zamanda yeni ürünler de ortaya çıkmakta, eski malların üretiminde uzmanlaşmış beşeri sermaye yeni ürünlere geçmektedir. Dolayısıyla azalan getiri durumu ortadan kalkarak, beşeri sermaye büyümenin motoru kimliğini kazanmaktadır.

Her iki modelde de, beşeri sermaye birikimi cari faydadan fedakarlık etmeyi gerektirmektedir. Birinci modelde, bu fedakarlık cari tüketimde azalış biçimini almaktadır. İkincisinde ise daha az arzu edilebilir tüketim malı karması (mix) şeklini alır (Lucas,1988:31). Lucas'a göre ilkinde sorun, eğitim-öğretimi sübvans etmekle çözülebilir. İkinci modelde beşeri sermayenin dışsal etkisine vurgu yapılmaktadır. İleri teknoloji ürünlerinde yaparak öğrenme sonucu beşeri sermaye birikimi daha hızlı olmakla beraber, piyasa koşullarında kimse bu dışsallıkları hesaba katmayacaktır. Bu

sorunun çözümü ise endüstriyel bir politika çerçevesinde bu sektörleri sübvans etmek olabilir. Modelde sorunun çözümü kolay olmakla birlikte, Lucas gerçek hayattaki uygulanabilirliği konusunda kuşkuludur.

İçsel büyüme modellerinin bir diğer kolu olan Romer'in modelinde ise büyümenin motoru, kar güdüsü ile yenilik (innovasyon) peşinde koşan girişimcilerin faaliyetleri sonucu ortaya çıkan teknolojik gelişmedir. Teknolojik gelişme, ekonomideki aktörlerin (özellikle girişimcilerin) davranışlarına bağlandığından, modelde içsel bir değişken konumundadır.

Romer'in modeli üç temel öncül üzerine inşa edilmiştir (Romer,1990:72). İlk öncül, teknolojik gelişmenin iktisadi büyümenin motoru olduğudur. Teknolojik gelişme, doğrudan diğer üretim faktörlerinin verimliliğini arttırarak, dolaylı olarak da yeni sermaye birikimini motive ederek kişi başına çıktıyı arttırmaktadır. İkincisi, teknolojik gelişmenin kar güdüsü ile hareket eden girişimcilerin yenilik faaliyetlerinden kaynaklanmasıdır. Bir başka deyişle teknolojik ilerleme piyasa güdüsünden kaynaklanmaktadır. Romer, kar amacı güdüsünden kaynaklanmayan yeni bilgi üretimini yadsımamakta, ancak son çözümlemede söz konusu yeni bilgileri pratik değeri olan mallara dönüştürme sürecinde esas rolü oynayan özel firmaların önemine vurgu yapmaktadır. Üçüncü öncül, yeni bilginin bir kez üretildiğinde, herhangi bir ek maliyetle karşılaşılmaksızın defalarca kullanılabileceği üzerinedir. Yeni bir yaratıcı bilgi bulmak başta kayda değer yükseklikte bir maliyet (Ar-Ge harcamaları gibi) gerektirebilmekle birlikte, bulunduktan sonra sıfır marjinal maliyetle sonsuza kadar kullanılabilmektedir.

Romer'e göre bilgi, doğası gereği tüketiminde rekabetin olmaması (non-rival) özelliğini taşımaktadır. Mevcut bilgi stokundan bir bireyin kullanımı, diğer bireylerin aynı bilgiden aynı anda kullanımı üzerine bir sınır koymamaktadır. Bilginin bir ikinci özelliği ise kısmen dışlanabilir (partially excludable) olmasıdır. Üretilen bilginin bir kısmı ekonomi geneline yayılarak (spill-over), diğer firmalar ve araştırmacılar için pozitif bir dışsallık meydana getirmektedir.

Yukarıda ifade edilen üçüncü öncül; teknolojinin rekabetçi olmayan bir girdi olduğunu ima etmektedir. İkinci öncül, teknolojik değişimin kişisel çıkarlarına göre

hareket eden bireylerin faaliyetleri nedeniyle meydana geldiğine işaret etmektedir ki dolayısıyla teknolojik iyileştirmeler en azından kısmen dışlanabilen birtakım faydalar içermektedir. İlk öncül ise büyümenin temelde kısmen dışlanabilir, tüketiminde rekabetin olmadığı girdi birikiminden kaynaklandığını ifade etmektedir (Romer,1990:74).

Bilginin rekabetçi olmama özelliğinin modelin öngörülleri açısından önemli bir rolü vardır. Rekabetçi olmama, üretimde ölçeğe göre artan getiriye sebep olmakta, bu durumda piyasa yapısı tam rekabet modelinden uzaklaşarak aksak rekabet biçimini almaktadır. Yaratılan yeni yaratıcı bilginin sıfır marjinal maliyetle kullanılabilmesi sonucu, üretim ölçeği arttıkça birim maliyetler düşmektedir. Doğal olarak yeni bilginin ortaya çıkabilmesi için, yeniliği bulacak olan firmanın çıktısını marjinal maliyetinin üzerinde fiyatlandırabilmesi gerekmektedir. Bu koşulu sağlayacak olan, patent gibi sahibine belirli bir süre içinde ekonomik kar elde etmesini sağlayan fikri mülkiyet haklarıdır. Dolayısıyla yeni fikirlerin ortaya çıkabilmesi, aksak rekabetçi piyasa modelini de beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede Romer orijinal makalelerinde denge çözümlemesini, tekelci rekabet piyasa modeli çerçevesinde ele almaktadır. Dışsallıklar da göz önüne alındığında bu denge çözümlemesi Pareto-optimal olmamaktadır. Bilgi üretim sürecinde, yayılmalar sonucu, sosyal fayda özel faydadan yüksek olmakta ve devlet müdahalesinin gerekliliği gündeme gelebilmektedir.

Romer'in modelinde araştırma-geliştirme faaliyetleri özel bir öneme sahiptir. Araştırma faaliyetlerine daha fazla beşeri sermaye ayrıldıkça, daha yüksek oranda yeni fikir-bilgi-tasarım üretimi gerçekleşecektir. Bunun yanında yüksek toplam tasarım ve bilgi stoku, araştırma sektöründe çalışan mühendisin de verimliliğini arttırmaktadır (Romer,1990:83). İkinci etkinin varlığı, araştırma sektöründe çalışanların, o ana kadarki mevcut bilgi stokundan serbestçe yararlanabilecekleri varsayımına dayandırılır. Bu iki etki aracılığıyla uzun dönem teknolojik büyüme oranının araştırma sektöründe faaliyet gösteren beşeri sermayenin miktarına bağlı olduğu sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla iktisadi büyüme de beşeri sermaye birikimiyle artmakta, toplam iş gücü hacmi veya nüfusa bağlı olmamaktadır.

Sonuç olarak Romer'in modelinde artan marjinal getiriye sahip bilgi, diğer tüm üretim faktörlerinin de verimliliğini arttırarak ekonomi bütününde ölçeğe göre artan

getirili üretim fonksiyonunu gündeme getirmektedir. Böylece kişi başına çıktı sınırsız bir şekilde büyüebilmektedir. Teknolojik gelişme, modelde kar peşinde koşan özel firmaların yenilikçi faaliyetleri sonucu gerçekleştiğinden içsel bir değişken konumundadır. Çalışma konumuzu asıl ilgilendiren, Romer'in modeline dayanılarak, ekonomide büyüme üzerine, diğer sektörlerle görece yüksek düzeyde etkide bulunabilecek sektörlerin olup olmadığı sorusudur. Çoğunlukla Ar-Ge faaliyetlerinin sonucu ortaya çıkan yenilikler büyümenin motoru olarak düşünüldüğüne göre Ar-Ge faaliyetlerinin yoğun olarak iktisadi faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olduğu yüksek-teknoloji sektörlerinin, bu özellikleri ve üretimlerinden ekonominin geri kalanına yayılan pozitif dışsallıklar ile birlikte iktisadi büyümede görece yüksek öneme sahip olduğu savunulmaktadır.

Öte yandan uluslararası ticaretin ülkelerin büyümesi üzerinde önemli bir etkisinin olup olmadığı, böyle bir etki söz konusu ise bunun hangi yönde olduğu ve ne tür kanallar aracılığı ile gerçekleştiği üzerine de modeller geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede Grossman ve Helpman , Hecksher-Ohlin tipi uluslararası ticaret modeli ile içsel büyüme kuramları arasında bir takım bağlantılar ortaya koyarak, gözlemlenen olguyu açıklamaya çalışmışlardır.

Bu modellerin ilkinde (Grossman,Helpman,1995:153), biri beşeri sermaye (nitelikli işgücü), diğeri niteliksiz işgücü bakımından zengin iki ülke yer almaktadır. Ticareti söz konusu biri beşeri sermaye, diğeri niteliksiz işgücü yoğun olmak üzere iki tüketim malı vardır. Büyümenin motoru beşeri sermayedir. Hecksher-Ohlin modeli doğrultusunda niteliksiz işgücü bakımından zengin olan ülke, niteliksiz işgücü yoğun malı ihraç edecek, beşeri sermaye yoğun malı ise ithal edecektir (diğer ülke için ise tersi). Bu çerçevede serbest uluslararası ticaret, bu ülkede kıt olan beşeri sermayenin göreceli fiyatının düşmesi yönünde etkide bulunacaktır. Modelde büyümenin motoru beşeri sermaye olduğundan, uluslararası ticaret, niteliksiz işgücü yoğun az gelişmiş ülkede beşeri sermayenin fiyatını ucuzlattığı ölçüde büyüme üzerinde olumlu etkide bulunacaktır.

İkinci olarak, serbest uluslararası ticaretin Stolper-Samuelson etkisi ile içsel büyüme modelinin eklemleştirilerek, az gelişmiş ülkelerde iktisadi büyümede pozitif etki yaptığı sonucuna ulaşma yanında, ticaret yoluyla ülkeler arasında gerçekleşen bilgi

akışlarının büyümeye yaptığı katkıya da dikkat çekilmektedir (Grossman,Helpman,1991:859-887, Coe,Helpman,Hoffmaister;1997:134-49). Buna göre bir ülkenin toplam faktör verimliliği kendi Ar-Ge sermaye düzeyi yanında yanında yabancı Ar-Ge sermayesinin düzeyine de bağlı olmaktadır. Yabancı Ar-Ge sermayesinden elde edilen faydalar doğrudan ve dolaylı olabilmektedir. Doğrudan faydalar; yeni teknoloji ve malzemeler, üretim süreçleri veya örgütsel yöntemler konusunda öğrenmeden ibarettir. Dolaylı faydalar ise ticari partner tarafından geliştirilmiş mal ve hizmetlerin ithalatından ortaya çıkmaktadır (Coe,Helpman,1995:860). Uluslararası ticaret, yabancı-yeni bilgi taşıyan (içerilmiş) ürünleri ve aksi takdirde maliyetli bir şekilde elde edilebilecek kullanışlı bilgiyi erişilebilir hale getirerek ulusal verimliliği arttırıcı etkide bulunmaktadır (Coe,Helpman,Hoffmaister,1997:136). Dolayısıyla az gelişmiş bir ülke, gelişmiş ülkelerle yapacağı ticaret kanalıyla hem ithal edilen mallardaki içerilmiş bilgiden hem de gelişmiş ülkelerdeki ticari partnerleri ile kurdukları iletişim vasıtasıyla yeni üretim teknikleri, yeni malzemeler ile ilgili yeni bilgilerden faydalanarak kendi verimliliklerini arttırabileceklerdir.

Söz konusu modeller dış ticaretin iktisadi büyüme üzerindeki olumlu etkisi ve bu etkinin hangi kanallar yoluyla gerçekleştiğini ortaya koymakla beraber, herhangi bir sektörün bu süreçteki rolü üzerinde durmak amaçlanmamıştır. Bunun yanında, söz konusu ikinci modelden yararlanılarak, iktisadi faaliyetinin önemli bir bölümünde dış ticaretin söz konusu olduğu sektörlerin, modelde ileri sürülen etkiler (yeni bilgiden ticaret yoluyla yararlanma) vasıtasıyla verimliliklerini arttırarak, ekonomi genelinde büyümeye katkıda önemli rol oynayabilecekleri söylenebilir.

Ekonomi genelinde büyüme sürecine dolaylı ve/veya doğrudan görece yüksek katkı yapabilen bazı öncelikli sektörler olup olmadığı sorusuna modern büyüme teorileri çerçevesinde baktığımızda sonuç olarak yanıt çok da açık olmamakla birlikte olumlu görünmektedir. İster büyümenin motoru olarak beşeri sermaye birikimine odaklanan, ister kar güdüsü ile yapılan Ar-Ge faaliyetlerinin çıktısı olarak yeni bilgi üretimi ve bunun ekonomi geneline yaratacağı pozitif dışsallıklara vurgu yapan yaklaşımı temel alalım, beşeri sermayesi yüksek nitelikli bir işgücü ile çalışan, Ar-Ge faaliyetlerinin görece yoğun olarak yer aldığı yüksek teknoloji sektörlerinin diğerlerine

göre söz konusu nitelikleri dolayısıyla ekonominin büyümesine yaptığı yüksek katkı dolayısıyla önemli bir konumda olduğu söylenebilir.

Gelişme ve büyüme teorilerinde öncelikli sektörler olgusunu incelemeyi bu şekilde tamamlarken, açıklayıcı olması açısından, bu sektörlerin kendilerine özgü olduğu savunulan bazı niteliklerine biraz daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

1.3 Öncelikli Sektörlerin Nitelikleri

Büyüme ve gelişme teorilerinde öncelikli sektörlerin yeri incelenirken, doğal olarak bu tür sektörlerin büyüme üzerine görece yüksek katkılarının onların hangi niteliklerinden kaynaklandığı da kısmen ortaya konmuş olmaktadır. Ancak bu alt başlık altında, öncelikli sektörlerin bir takım niteliklerini hem daha sistematik bir şekilde ortaya koymak, hem de söz konusu nitelikleri yakından incelemek yerinde olacaktır. Bunun yanında, yukarıdaki teorilerde yer almayan, söz konusu sektörlerin bir niteliği olarak çalışan başına yüksek katma değer düzeyi değişkeni, bu anlamda yenidir. Bu alt başlık altında yer alan çalışan başına yüksek katma değer düzeyi, ileri derecede teknoloji dışsallıkları yaratabilme potansiyeli ve diğer sektörler ile yüksek düzeyde ileri-geri bağlantılar kurabilme, öncelikli sektörlerin en önemli olduğu savunulan nitelikleri olmaktadır.

1.3.1 Çalışan Başına Yüksek Katma Değer Düzeyi

Bir ülkenin ulusal sınırları içindeki milli geliri, ülkedeki her bir sektörde yaratılan katma değerlerin toplamına eşittir. Bu tanım aynı zamanda çalışan başına milli gelirin, çalışan başına yaratılan katma değere eşit olduğunu ifade etmektedir. Çalışan başına katma değer sektörten sektöre farklı düzeylerde olması dolayısıyla, her bir sektörün milli gelir düzeyi ve ekonomik büyüme üzerine yaptığı katkı da değişik düzeylerde olacaktır. Bu akıl yürütme işlemi ile, çalışan başına yaratılan katma değeri ülkedeki diğer endüstri kollarına göre yüksek düzeyde olan bir takım endüstrilerin diğerlerine göre bir öncelik ve öneme sahip olduğu savunulmaktadır. Söz konusu öncelik, çalışan başına yüksek katma değer düzeyi ile bu sektörlerin, milli gelir düzeyi ve büyümesi üzerinde ekonomideki diğer sektörlerle karşılaştırıldığında

oynadığı önemli role dayanmaktadır. Bu argüman aynı zamanda Magaziner ve Reich gibi savunucularına, ekonomideki kaynakların devlet müdahalesi yoluyla, bu tür çalışan başına yüksek katma değer yaratan sektörler lehine dağılımı yönünde bir iktisat politikası izlenmesi gerekliliği düşüncesine teorik bir temel sağlamaktadır.

Çalışan başına yaratılan katma değeri yüksek düzeyde olan sektörler, üretim teknolojisi açısından genellikle sermaye-yoğun yapıda olmaktadırlar. Bazı sektörlerin diğerlerine göre özel bir önem ve önceliğinin olduğu ve bu nedenle devlet müdahalesi yoluyla ekonomi çapında bir sektörel hedefleme politikası (özellikle uluslararası ticaret alanında) izlenmesi düşüncesine oldukça mesafeli ve şüpheyile yaklaşan Krugman (1984:77-121,1993:362-6), bu sermaye-yoğun yapıya işaret ederek, çalışan başına yüksek katma değere sahip sektörlerde, diğer açıdan bakıldığında sermaye başına yaratılan katma değer düşük olacağını ve sermaye de emek kadar kıt bir kaynak olduğundan bu sektörleri teşvik etmenin, milli geliri arttırmayı garanti etmeyeceğini düşünmektedir (Krugman,2000:277). Konuyu ele alırken kısmi verimlilik yanında toplam faktör verimliliğini de vurgulaması bakımından önemli olan bu görüş, gizil olarak sermaye biriktirilirken teknolojinin veri olduğu varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir teknolojik ilerleme/iyileştirmenin olmadığı durumda, sermayenin azalan marjinal verimliliği dolayısıyla sermaye başına çıktı ortalaması düşecektir. Ancak çözümlemede, sermaye birikiminin yaparak öğrenme yoluyla işgücü verimliliğini arttırabilme işlevi de düşünüldüğünde, sermayenin ortalama katma değerinin en azından azalmayabileceği olasılığını da dikkate almak gerekmektedir. Y yaparak öğrenme etkisinin gerçekleştiği durumda, halihazırda yüksek düzeyde sermaye birikimi sağlamış sektörlerde, bu birikim sağlanırken gerçekleşen yüksek öğrenme düzeyi yoluyla, hem işgücü hem de sermaye bakımından verimliliğin artmış, en azından azalmamış olma olasılığı gündeme gelebilmektedir. Bu nokta, kuşkusuz bir sektörde diğer etkenler veri iken, yaparak öğrenme etkisinin derecesine bağlı olarak önem kazanacaktır.

Tablo 1. A.B.D’de Çeşitli Sektörler İtibariyle Çalışan Başına Katma Değer
(Bin USD,1995)

Sektör	Çalışan Başına Katma Değer
Giyim	41.6
Elektronik	113.4
Uçak	106.3
Otomobil	131.5
Petrol arıtımı	372.8
Tüm İmalat	91.2

Kaynak: P.Krugman, M.Obstfeld, International Economics, 2000, s:277

Tablo 1’de çalışan başına yüksek katma değere sahip sektörlerin aynı zamanda, sermaye yoğun sektörler olduğu görülmektedir. Sürpriz olan nokta, elektronik ve uçak gibi yüksek teknoloji kullanan sektörlerde yaratılan çalışan başına katma değer, imalat sanayi genelinin ortalamasından çok fazla yüksek olmadığıdır. Yüksek katma değere sahip sektörlerin desteklenmesi politikasını savunanların çoğu, bu sektörler ile yüksek teknoloji arasında bir tür eşanlamlılık olduğunu düşünmektedirler. Ancak gerçekte bu böyle değildir. Genel anlamda veriler, çalışan başına yüksek katma değer, büyük ölçüde sermaye yoğunluğunun bir fonksiyonu olduğunu ve bazı sektörlerin arzu edilebilirliğine hükmetmekte şüpheli bir kriter olduğunu önermektedir (Krugman,2000:277).

1.3.2 Teknoloji Dışsallıkları

Yukarıda büyüme teorilerine ana hatlarıyla değinirken, iktisatçıların uzun zamandan beri ekonomik büyüme sürecinde teknolojinin öneminin farkında oldukları gösterilmeye çalışıldı. Bu farkındalık, yakın geçmişte başta Romer olmak üzere birçok iktisatçının, teknoloji değişkenini büyüme modellerinde içsel hale getirip, konuyu formel bir biçimde ele almaları ile birlikte, büyüme olgusunda teknolojinin hayati rolünün daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Romer modelinden türeyen önemli bir sonuç, bir teknolojik yeniliğin gerçekleştirildiği firma yanında, ekonominin geneline herhangi bir bedel ödenmeksizin yayılabilmesi (spill-over) şeklinde, pozitif dışsallıklar ortaya çıkarabileceğidir. Bir başka deyişle firma geliştirdiği yeni bilgiyi kullanmada

diğer firmaları tam olarak dışlayamamakta, böylece yenilikçi firmanın üretiminin marjinal sosyal faydası, marjinal özel faydasını aşmaktadır. Dolayısıyla teknolojik yenilik üretiminin işin merkezinde olduğu yüksek teknoloji sektörlerinin, ekonomik büyümeye yaptıkları katkı çerçevesinde bir öncelik ve öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Soyut düzeyde bu argüman az-gelişmiş ülkeler ile ilgili bebek-endüstri tezi ile aynıdır. Gelişmiş ülkelerde bunun yanında argüman, bu ülkelerde bilgi üretiminin bir çok yönden girişimin merkezinde olduğu önemli yüksek teknoloji sektörlerinin bulunması nedeniyle özel bir üstünlüğe sahiptir. Yüksek teknoloji sektörlerinde firmalar, teknoloji geliştirmek için araştırma geliştirmeye önemli miktarda kaynak aktarmaktadırlar. Bu tür faaliyetler doğal olarak, hemen hemen tüm sektörlerde yer alabilmektedir. Dolayısıyla yüksek teknoloji sektörleri ile ekonominin geri kalanı arasında keskin bir çizgi yoktur. Bunun yanında, araştırma geliştirme faaliyetlerine ayrılan kaynağın miktarı bakımından açık farklılıklar vardır ki, bu bilgiye yatırımın işin anahtarı konumunda olduğu yüksek teknoloji sektörlerini bu konuda ayrıcalıklı kılmaktadır (Krugman,2000:280).

Sürekli olarak irili ufaklı teknolojik yeniliklerin iktisadi faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olduğu yüksek-teknoloji sektörlerinin, bir yandan yaptıkları işin doğası gereği görece yoğun Ar-Ge harcamaları ve istihdam ettikleri nitelikli işgücü ile, öte yandan üretimlerinin doğal çıktısı olarak bilgi ve yeniliklerin (innovasyon) diğer sektörlerle de yayılması yoluyla ekonomi çapında verimliliği arttırmaları nedeniyle büyüme üzerinde önemli katkılarda bulundukları düşünülmektedir.

1.3.3 İleri-Geri Bağlantı Etkisi

Hirschman 1958’de yayınlanan, “İktisadi Gelişme Stratejisi” adlı çalışmasında, bir sektörün üretiminin diğerleri üzerinde yaratabileceği bir tür dışsallık olarak, ileri ve geri bağlantı etkisi (forward and backward effect) kavramlarını ortaya koymuştur.

Girdi tedariki (input-provision), türev talep (derived demand) veya *geri bağlantı* etkisi; her bir birincil olmayan (non-primary) iktisadi faaliyetin, bu faaliyette

kullanılacak girdilerin, yerli üretim aracılığıyla arzını ortaya çıkaracağı anlamındadır. Çıktı-faydalanması (output-utilization) veya *ileri bağlantı* etkisi; doğası gereği sadece nihai talebin ihtiyacını karşılamayan her iktisadi faaliyetin çıktısının, bir takım yeni endüstrilerin girdisini oluşturmak suretiyle bir fayda meydana getireceğini betimlemektedir (Hirschman,1958:100).

Nihai talepten ziyade ara mallarını içine alan bağlantılar üzerinde odaklanmak, gelişme çabalarının ekonomi çapında bir büyük-itiş (big-push) aramaktansa, birkaç stratejik sektör üzerine odaklanmayı önermektedir (Krugman,1996:21). İleri ve/veya geri bağlantı etkisi yüksek düzeyde olan sektörlerin ekonomik gelişmede görece önemli konumda olduğu savunulmaktadır.

Herhangi bir sektör, yarattığı geri bağlantı etkisi aracılığıyla diğer sektörlerin minimum iktisadi büyüklüğe (minimum economic size) ulaşmalarını sağlayarak pozitif bir dışsallık meydana getirmektedir. Minimum iktisadi büyüklük, teknik bir olgu olmamakta, normal karlar ve etkin yabancı arz edenlere görece olarak, ekonomik açıdan tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle, kendi avantaj ve dezavantajlarını da hesaba katarak, normal karlarını koruyabilecek ve mevcut yabancı arz edenler ile rekabet edebilecek firma büyüklüğüdür. İleri bağlantı durumunda ise iktisadi büyüklük konsepti, ileri bağlantıdan yararlanarak ortaya çıkabilen sektörler için, piyasa büyüklüğünün o sektöre arz edenlere bağlı olmaması sebebi ile burada kullanışlı olmamaktadır (Hirschman,1958:101-2).

Hirschman, söz konusu bağlantı etkilerini ölçmek için kullanılabilecek bir araç olarak, girdi-çıktı (input-output) çözümlemesinden yararlanılabileceğini belirtmektedir. Chenery ve Watanable'ın çeşitli sektörlerin bağımlılık derecesini hesaplayarak, İtalya, Japonya ve A.B.D için ortalamasını aldığı veriler, Hirschman tarafından yeniden düzenlenmiş haliyle Tablo 2'den izlenebilir (Hirschman,1958:106-7). Tablo 2 çeşitli sektörlerin gerçekleştirmiş olduğu ileri ve geri bağlantı etkilerini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Tablo 2. İtalya, Japonya ve A.B.D’de İktisadi Sektörlerin Ortalama Bağımlılık Derecesi

	Diğer Sektörlerden Satın Alımlar Aracılığıyla Bağımlılık (Geri Bağlantı) ^a	Diğer Sektörlere Yapılan Satışlar Aracılığıyla Bağımlılık (İleri Bağlantı) ^b
1.Ara Malları İmalatı (ileri ve geri bağlantı yüksek)		
Demir ve çelik	66	78
Demir-çelik dışındaki metaller	61	81
Kağıt ve kağıt ürünleri	57	78
Petrol ürünleri	65	68
Kömür ürünleri	63	67
Kimyasallar	60	69
Tekstil	67	57
Kauçuk ürünleri	51	48
Basım-yayın	49	46
2.Nihai Mallar İmalatı (yüksek geri bağlantı, düşük -ileri bağlantı)		
Hububat yapımı ürünler	89	42
Deri ve deri ürünleri	66	37
Kereste ve ağaç ürünleri	61	38
Giyim	69	12
Taşımacılık ekipmanları	60	20
Makine	51	28
Metal olmayan mineral ürünler	47	30
İşlenmiş gıda maddeleri	61	15
Gemi yapımı	58	14
Çeşitli endüstriler	43	20

Tablo 2. (Devam)

	Diğer Sektörlerden Satın Alımlar Aracılığıyla Bağımlılık (Geri Bağlantı) ^a	Diğer Sektörlere Yapılan Satışlar Aracılığıyla Bağımlılık (İleri Bağlantı) ^b
3.Temel Ürünler (yüksek ileri bağlantı, düşük- geri bağlantı)		
Metal madenciliği	21	93
Petrol ve doğal gaz	15	97
Kömür madenciliği	23	87
Tarım ve ormancılık	31	72
Elektrik enerjisi	27	59
Metal olmayan mineraller	17	52
4.Nihai Temel Ürünler (düşük ileri ve geri bağlantı)		
Balıkçılık	24	36
Taşımacılık	31	26
Hizmetler	19	34
Ticaret	16	17

a: Sektör içi satın alımların toplam üretime oranı (%)

b: Sektör içi satışların toplam talebe oranı (%)

Kaynak: A.O.Hirschman, The Strategy of Economic Development, 1958, s:106-7

Özet olarak Hirschman'da, sektörler arası bağımlılık olgusu temelinden hareket edilerek, bu bağımlılık sürecinin çözümlenmesinde ileri ve geri bağlantıların etki ve önemine dikkat çekilmektedir. Geri bağlantılar aynı zamanda ileri bağlantı etkisinden farklı olarak, etkisinden faydalanan firmaların daha etkin bir ölçekte üretim yapmalarına olanak sağlayarak, bu firmalarda verimliliği arttırmaktadır. Yine geri bağlantı etkisi iktisadi faaliyet sürecinde tek başına yer alabilmekte, ancak ileri bağlantı etkisinin varlığı beraberinde mutlaka bir geri bağlantı etkisinin varlığı ile mümkün olmaktadır. Bununla birlikte, geri bağlantı etkisinin görece önemine rağmen, ileri bağlantı etkisi de onu pekiştirici, destekleyici niteliği ile önemli konumda olmaktadır. Sonuç olarak yüksek bağlantı (özellikle geri bağlantı) etkisine sahip

sektörler bu özellikleri dolayısıyla iktisadi büyüme üzerinde özel bir önem kazanmaktadır.

II. TÜRKİYE’DE BAŞAT BİR SEKTÖR OLARAK TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜ VE BÜYÜMEDEKİ ROLÜ

Çalışmanın bu bölümünde, bir önceki bölümde teorik açıdan ele alınan öncelikli sektör olgusu, ampirik bir temele oturtulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede ilk olarak, imalat sanayi içinde başat bir sektör olarak, 1980-2000 yılları arasında, Türkiye’de tekstil ve hazır giyim sektörü iktisadi büyümedeki rolü bakımından incelenecektir. Daha sonra söz konusu sektörün öncelikli bir sektör niteliğinde olup olmadığı, teoride öne sürülen değişkenler açısından araştırılacaktır. Böylece, tekstil ve hazır giyim sektörünün büyümeye katkısının, öncelikli sektörlerin sahip oldukları niteliklerden kaynaklanıp kaynaklanmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu çerçevede ilk olarak bir üst çerçeve oluşturması bakımından, Türkiye’de 1980-2000 yılları arasında, milli gelir ve imalat sanayiinde gözlemlenen gelişmeleri kısaca incelemek anlamlı olacaktır.

2.1 Türkiye’de 1980-2000 Yılları Arasında Milli Gelir ve İmalat Sanayiinin Gelişimi

Bu alt başlık altında 1980-2000 yılları arasında milli gelir ve imalat sanayiinin gelişimi; gösterdikleri büyüme performansları, imalat sanayiinde dış ticaret ve verimlilik yapısı gibi değişkenlere dayanılarak kısaca incelenmeye çalışılacaktır.

2.1.1 Milli Gelir ve İmalat Sanayi Büyüme Dinamikleri

Aşağıdaki tabloda 1980-2000 yılları arasında milli gelir ve imalat sanayi büyüme oranları gösterilmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de Milli Gelir ve İmalat Sanayi Büyüme Oranları
(1987 fiyatlarıyla, Milyar TL)

Yıllar	GSMH	Değişim	İmalat Sanayi	Değişim
1980	50.870	-2,8	9.284	-3,9
1981	53.317	4,8	10.161	9,4
1982	54.963	3,1	10.813	6,4
1983	57.279	4,2	11.620	7,5
1984	61.350	7,1	12.695	9,2
1985	63.989	4,3	13.418	5,7
1986	68.315	6,8	14.827	10,5
1987	75.019	9,8	16.319	10,1
1988	76.108	1,5	16.575	1,6
1989	77.347	1,6	17.076	3,0
1990	84.592	9,4	18.729	9,7
1991	84.887	0,3	19.175	2,4
1992	90.323	6,4	20.281	5,8
1993	97.667	8,1	22.166	9,3
1994	91.733	-6,1	20.473	-7,6
1995	99.028	8,0	23.321	14,0
1996	106.080	7,1	24.980	7,1
1997	114.874	8,3	27.839	11,4
1998	119.303	3,9	28.166	1,2
1999	112.044	-6,1	26.569	-5,7
2000	119.144	6,3	28.278	6,4

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr>

Tablo 3’den izlenebileceği üzere 1980 yılındaki yüzde 2,8’lik küçülme dışında dönem içerisinde GSMH sürekli artarak, 1980 yılında 50.870 milyar TL iken, yaklaşık yüzde 50’lik bir artışla, 1988 yılında 76.108 milyar TL’ye yükselmiştir. Kesintisiz büyümenin olduğu, 1981-1988 yılları arasında büyüme ortalama yüzde 5,2 olarak gerçekleşmiştir.

1978-79 yılları ile 1988’i reel milli gelir düzeyi bakımından karşılaştırsak, Türkiye’de uygulanan IMF kökenli istikrar programının, benzeri “paketleri” kabul zorunda bırakılan pek çok ülkenin aksine, ekonomide daralmaya yol açmadan

yürütüldüğü ortaya çıkıyor (Borataş,2003:159). Borataş'a göre bunun asıl belirleyicisi yüksek ve hızla artan bir ithalat hacminin mümkün kılınmasıdır. Söz konusu dönemde, makro ekonomik politikaların ihracata dayalı sanayileşmeye yönelik olarak, emek maliyetlerinin düşürülmesi ile iç talebi kısma ve dış ticarete vergi iadesi, sübvansiyonlar gibi ticaret politikası araçları ile müdahalesi sonucunda ihracat ve ithalat hacmi artmış, önceki döneme göre dış kaynağa görece bağımlı bir büyüme dinamiği ortaya çıkmıştır. Bu dönemde büyümenin daha çok kapasite kullanım oranlarındaki artış ile gerçekleşmesi, büyüme patikasında önemli bir aktör olan sermaye birikiminin tatminkar düzeyde gerçekleştirilememiş olması önemli bir eksikliktir.

90'lı yıllarda ise yine Tablo 3'den izlenebileceği üzere, 1989 yılında 77.347 milyar TL olan GSMH, yaklaşık yüzde 54'lük bir artış ile 2000 yılında 119.144 milyar TL'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde ortalama büyüme oranı yaklaşık yüzde 4,5'tir. Bu dönemde, 1980-1988 döneminden farklı olarak büyüme oranlarının -6,1 ile +9,4 arasında oldukça dalgalı bir seyir izlediği gözlemlenmektedir.

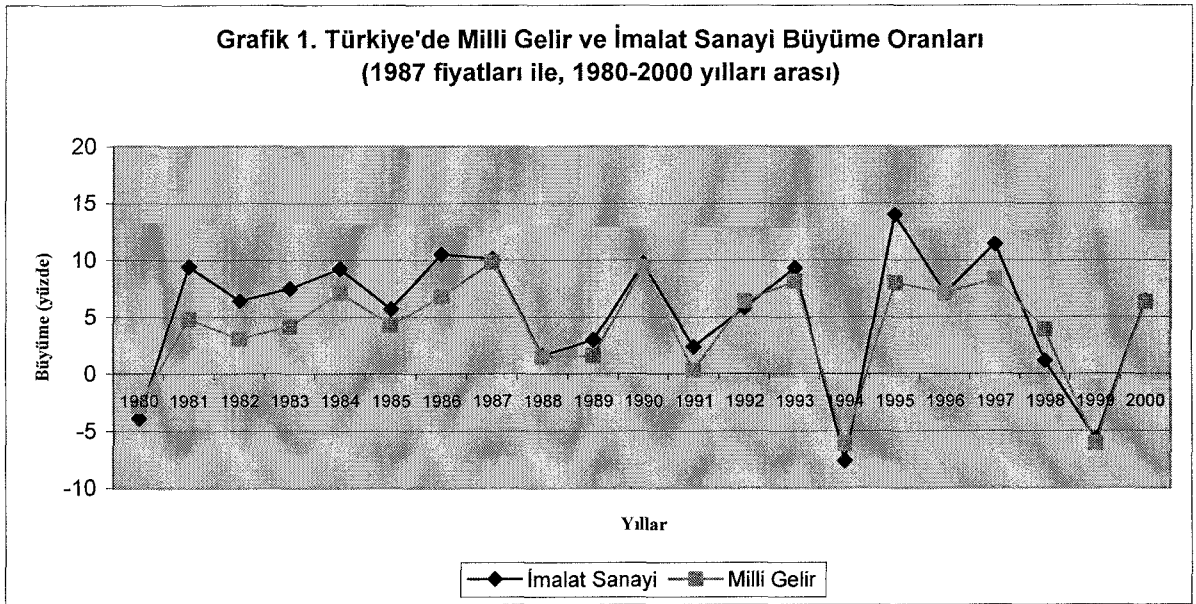
Milli gelirdeki dalgalanmaların altında yatan temel etkenin sermaye girişlerindeki değişkenlik olduğu gözlemlenirken, milli gelirin yönü ile yabancı sermaye hareketlerinin hacmi ve doğrultusu arasında yakın bir bağlantı olduğu anlaşıyor (Borataş,2003:190). 1989 öncesinde genişleme konjonktürü içinde iken Türkiye ekonomisinin kısa dönemli uyum mekanizmasının işleyiş biçimini, *talep genişlemesi (büyüme)-cari açık-sermaye girişleri* şeması özetlerken, 1989'dan sonra *sermaye girişleri-talep genişlemesi (büyüme)-cari açık* şeması ile özetlemek mümkündür (Borataş,2003:191-2).

Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve konvertibilite sonrasında ekonomide sürdürülebilir ve nispeten daha istikrarlı bir büyüme süreci sağlanabilmesi için, bir takım ön koşulların sağlanması gerekmektedir. İç ve dış tasarruf açığının kapatılmasını sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, bankacılık sisteminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve etkin bir şekilde denetlenmesi, bütçe disiplini ve dengesinin sağlanması, dolayısıyla yüksek ve kronik olan enflasyonun, yüksek risk primleri ve faiz oranlarının aşağı çekilmesi ve böylece kamunun artan borç-servis oranından kaynaklanan yükün hafifletilmesi ve de bu borcun piyasalarda “crowding

out” yaratmayarak finanse edilebileceği bir ortamın yaratılması bu şartların başında gelmektedir. Bu çerçevede, yapısal bir değişim süreci tamamlanmadan uygulamaya konulan finansal serbestleştirme politikalarının içeride faiz haddinin yükselmesinde ve ekonominin reel/üretici alanlardan finansal/spekülatif alanlara kaymasında küçümsenemeyecek bir rol oynadığı söylenebilir (Çakman, Çakman,2003;31).

Milli gelir büyüme oranlarındaki değişkenlik yanında, bu dönemde 1980-1988 döneminden farklı olarak, yaşanan 1994 ve 1998 krizleri sonucu GSMH’nin yüzde 6,1 oranında küçüldüğü gözlemlenmektedir. Artan cari işlem açıkları, yoğunlaşan enflasyonist beklentiler ve makro istikrar tedbirlerinin geciktirilmesi sonucu doğan belirsizlik ortamı, söz konusu krizlere yol açmıştır (Yeldan,2003:62). Her iki krizin de belirleyici nedeni, sermaye hareketlerinden kaynaklanan bir çevrimin sert bir iniş aşaması içermesidir (Boratav, 2003:180).

Öte yandan 1980-2000 yılları itibariyle imalat sanayiinde büyüme dinamiği incelediğinde, imalat sanayiinde üretimin, 1980 yılında 9.284 milyar TL’den, yaklaşık 3 kat artış göstererek, 2000 yılında 28.278 milyar TL’ye yükseldiği görülmektedir. Bunun yanında milli gelirdeki büyüme ile imalat sanayiindeki büyüme arasında genel olarak pozitif bir korelasyonun olduğu gözlenmektedir. Söz konusu durum Grafik 1’den daha rahat izlenebilmektedir.

1980-2000 döneminde milli gelir içinde sektör payları ise Tablo 4'ten izlenebilmektedir.

Tablo 4. Türkiye’de Milli Gelir Sektör Payları (Cari fiyatlarla, %)

Yıllar	Tarım	Sanayi			Hizmetler
		İmalat Sanayi	Enerji ve Madencilik	Sanayi Toplam	
1980	26,1	17,1	2,2	19,3	54,6
1981	24,2	19,4	2,5	21,9	53,9
1982	22,4	20,0	2,8	22,8	54,8
1983	20,9	19,1	2,8	21,9	57,2
1984	21,2	18,1	3,0	21,1	57,7
1985	19,7	18,3	3,4	21,7	58,6
1986	19,5	22,2	3,3	25,5	55,0
1987	17,8	21,8	4,0	25,8	56,4
1988	17,3	23,0	4,0	27,0	55,7
1989	16,6	23,1	4,0	27,1	56,3
1990	17,5	22,0	3,5	25,5	57,0
1991	15,2	22,2	3,7	25,9	58,9
1992	15,0	21,6	4,0	25,6	59,4
1993	15,4	20,8	3,7	24,5	60,1
1994	15,5	22,1	4,3	26,4	58,1
1995	15,7	22,6	3,7	26,3	58,0
1996	16,9	21,1	4,1	25,2	57,9
1997	14,5	21,6	3,7	25,3	60,2
1998	17,5	19,4	3,5	22,9	59,6
1999	15,3	19,2	4,0	23,2	61,5
2000	14,1	19,2	4,1	23,3	62,6

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr>

Tablo 4’ten, imalat sanayiinin milli gelir içindeki payının 1980 yılında yüzde 17,1 iken, 2000 yılında yüzde 19,2’ye yükseldiği görülmektedir. Verilerden imalat sanayiinin milli gelir içindeki payının ilgili yıllar itibariyle nispeten durağan bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Söz konusu dönem itibariyle tarım kesiminin milli gelir

içindeki payının yüksek oranda düştüğü, hizmetler kesiminin görece dikkate değer oranda yükseldiği , imalat sanayi (ve sanayi bütünü) bu anlamda görece durağan bir gelişme gösterdiği söylenebilir.

2.1.2 İmalat Sanayiinde Dış Ticaretin Yapısı

Tablo 5'te ana sektörlerle göre ihracatın toplam ihracat içindeki payı görülmektedir.

Tablo 5. Türkiye’de Ana Sektörlere Göre İhracatın Toplam İçindeki Payı (%)

Yıllar	Tarım	Madencilik	Sanayi
1980	57,5	6,6	36,0
1981	47,2	4,1	48,7
1982	37,3	3,0	59,7
1983	32,8	3,3	63,9
1984	24,5	3,4	72,1
1985	21,6	3,1	75,3
1986	25,3	3,3	71,4
1987	18,2	2,7	79,1
1988	20,1	3,2	76,7
1989	18,3	3,6	78,2
1990	18,4	0,0	79,0
1991	20,1	2,1	77,8
1992	15,4	1,8	82,8
1993	15,5	1,6	82,9
1994	13,6	1,5	84,9
1995	10,7	1,9	87,4
1996	11,7	1,7	86,7
1997	11,2	1,6	87,2
1998	11,0	1,4	87,6

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1998), s:412

Tablo 5'ten, tarım ve madencilik kesiminin toplam ihracat içindeki payının azaldığı, buna karşın sanayi kesiminin toplam ihracat içindeki payının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. 1980 yılında toplam ihracat içinde sanayi kesiminin payı yüzde 36 iken, istikrarlı bir şekilde artarak, 1998 yılında yüzde 87,6 düzeyine yükselmiştir. Bu gelişmede 1980'li yıllarda ihracata yönelik sanayileşme politikaları çerçevesinde, ihracata yönelik sanayi kesimine sağlanan ihracat sübvansiyonları, vergi iadeleri gibi teşviklerin önemli rol oynadığı söylenebilir. Öte yandan, sanayi ihracatının sektörel bileşimine bakıldığında, emek-yoğun sektörlerin sanayi ihracatının büyük bir bölümünü gerçekleştirdiği bilinmektedir.

2.1.3 İmalat Sanayiinde Verimlilik

Devlet İstatistik Enstitüsü kaynaklarına dayanarak Yeldan'ın yaptığı hesaplamalar, imalat sanayi emek üretkenliğinin 1980'den 1993'e değin reel olarak sürekli artış gösterdiğini ve 1997 yılı itibariyle işçi başına reel katma değer üretiminin, 1980 düzeyinin 2,5 misline ulaştığını göstermektedir (Yeldan,2003:71). 1980-88 döneminde imalat sanayiindeki verimlilik artışı yüzde 7,4'tür. Bunun bir önceki döneme göre önemli bir artışı yansıttığı söylenebilir. 1980 sonrasında işgücü verimliliğinde sağlanan artışların, bu yıllarda ithalat tıkanıklarının giderilmesi ve 1970'lerdeki sermaye birikiminin üretime yönelmesi sonucu olarak kapasite kullanımının artması yanında, bu yıllarda dış pazarlara yönelen firmaların kalite iyileştirme ve üretim maliyetlerini düşürme yoluyla daha yüksek bir düzeyi sağlamış olması ile açıklanır (Boratav,Türkcan,1994:30-1). Ayrıca, ekonomi genelinde beşeri sermaye düzeyinin artması ve bunun imalat sanayiine yansımalarının da işgücü verimliliğini arttırmada bir faktör olduğu söylenebilir. 1988-1993 döneminde ise imalat sanayi düzeyinde emek üretkenliği yılda yüzde 14,3'lük bir hızla artarken, uzmanlaşmış (yüzde 27,3) ve bilim temelli (yüzde 18,4) sektörlerdeki artışlar olağanüstü boyutlara ulaşmıştır. 1994 krizi karşısında verimlilik, uzmanlaşmış sektörler dışında kalan tüm sektörlerde önemli ölçüde düşmüş ve 2000 yılında dahi 1993 düzeyinin altında kalmıştır (Şenses,Taymaz, 2003:9).

Sonuç olarak 80’li yıllarda imalat sanayiinde verimlilikte önemli artışlar gerçekleştirildiği, buna karşın 90’lı yıllarda verimlilik artış hızının görece düşük kaldığı gözlemlenmektedir.

1980-2000 yılları arasında imalat sanayi ve büyüme üzerine yaptığımız kısa açıklamalardan sonra, tekstil ve hazır giyim sektörü ve büyüme üzerindeki rolünü incelemeye başlamak yerinde olacaktır.

2.2 Türkiye’de Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü ve Büyüme Üzerindeki Rolü

Bu başlık altında Türkiye’de 1980-2000 yılları arasında tekstil ve hazır giyim sektörünün büyüme üzerindeki rolü ve bunun nelerden kaynaklandığı araştırılacaktır. Bu çerçevede öncelikli sektörlerin başlıca nitelikleri olan, yüksek işçi başı katma değer düzeyi, yüksek düzeyde teknoloji dışsallıkları ve diğer sektörler ile yüksek düzeyde ileri-geri bağlantılar sağlayabilme nitelikleriyle büyüme üzerine görece yüksek katkıda bulunduğu savunusunun, tekstil ve hazır giyim sektörünün büyüme üzerindeki rolüne ne kadar uyduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.2.1 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Üretim ve İstihdam Yapısı

Tekstil ve hazır giyim sektörünün büyüme üzerindeki rolünü incelemeden önce, sektörün 1980-2000 yılları arasında üretim ve istihdam yapısını incelemek anlamlı olmaktadır.

2.2.1.1 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Üretim Yapısı

Herhangi bir sektörün ekonomik büyüme üzerine görece yüksek katkı yapabilmesi için, hem sektörün kendi büyüme oranının, hem de sektörün çıktısının GSMH içindeki payının görece yüksek olması gerekmektedir. Bu çerçevede ilk olarak tekstil ve hazır giyim sektöründe üretimin ilgili yıllar itibariyle kendi içinde gösterdiği eğilimi incelemek anlamlı olacaktır.

Tablo 6. Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Üretim Miktarları (USD)

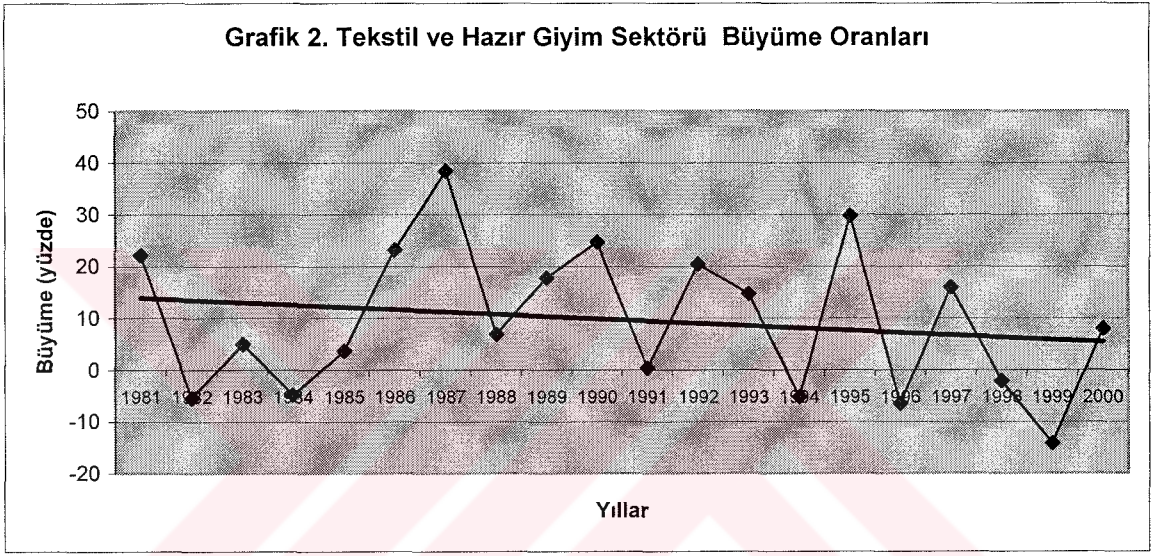
Yıllar	Tekstil		Hazır Giyim		Tekstil ve Hazır Giyim	
	Üretim	Değişim (%)	Üretim	Değişim (%)	Üretim	Değişim (%)
1980	3.205.651.046		201.573.537		3.407.224.583	
1981	3.848.481.749	20,0	313.260.577	55,4	4.161.742.326	22,1
1982	3.603.180.024	-6,4	333.516.211	6,5	3.936.696.235	-5,4
1983	3.559.088.341	-1,2	572.789.350	71,7	4.131.877.691	4,9
1984	3.345.147.954	-6,0	587.241.842	2,5	3.932.389.796	-4,8
1985	3.543.855.336	5,9	532.650.938	-9,3	4.076.506.274	3,7
1986	4.256.479.667	20,1	767.129.498	44,0	5.023.609.165	23,2
1987	5.571.746.602	30,9	1.380.974.603	80,0	6.952.721.205	38,4
1988	5.623.439.565	0,9	1.805.999.933	30,8	7.429.439.498	6,8
1989	6.451.757.372	14,7	2.299.916.994	27,3	8.751.674.366	17,8
1990	7.897.569.048	22,4	3.012.776.018	31,0	10.910.345.066	24,7
1991	7.776.600.597	-1,5	3.170.077.101	5,2	10.946.677.698	0,3
1992	9.266.422.408	19,1	3.917.014.131	23,5	13.183.436.539	20,4
1993	10.410.320.917	12,3	4.705.919.809	20,1	15.116.240.726	14,7
1994	10.105.003.895	-2,9	4.231.653.526	-10,0	14.336.657.421	-5,1
1995	12.537.262.808	24,0	6.066.806.580	43,4	18.604.069.388	29,8
1996	11.732.883.230	-6,4	5.670.569.860	-6,5	17.403.453.090	-6,4
1997	15.289.915.941	30,3	4.874.955.458	-14,0	20.164.871.399	15,9
1998	14.884.796.754	-2,6	4.855.630.773	-0,4	19.740.427.527	-2,1
1999	13.000.743.288	-12,7	3.941.147.107	-18,8	16.941.890.395	-14,2
2000	14.293.128.209	9,9	3.986.143.736	1,1	18.279.271.945	7,9

Kaynak:DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllar. Yıllık ortalama A.B.D Dolar kuru aracılığıyla,dolar karşılıkları tarafımdan hesaplanmıştır.

1980-2000 yılları arasında tekstil ve hazır giyim sektöründe üretim ve bunun bir önceki yıla göre değişim oranını gösteren Tablo 6 incelendiğinde, 1980 yılında sektörün üretimi yaklaşık 3,4 milyar USD iken, 2000 yılında yaklaşık 18,3 milyar USD'ye yükseldiği görülmektedir. Üretim; 1982, 1984, 1994, 1996, 1998 ve 1999 yılları olmak üzere, altı yılda bir önceki yıla göre düşmüş, kalan on beş yılda ise yükselmiştir. 1981, 1986, 1987, 1990, 1992 ve 1995 yılları, sektörün üretiminin yüzde

20'den fazla artarak görece yüksek büyümenin gerçekleştiği yıllar olmuştur. Eksi büyüme ise yaklaşık yüzde 4-7 aralığında gerçekleşmiş, bir tek 1999 yılında çıktı yüzde 14,2'lik görece yüksek bir düşüş sergilemiştir. Söz konusu üretim düşüşünde Asya ve Rusya krizlerinin etkisi nedeniyle dış talepte meydana gelen daralmanın etkisi olduğu söylenebilir.

Sektörün üretiminin söz konusu yıllar itibariyle gösterdiği eğilim, Grafik 2'den daha rahat izlenebilmektedir.

1980-2000 yılları arasında tekstil ve hazır giyim sektörü üretiminin büyüme oranını gösteren Grafik 2'den, büyüme oranlarının oldukça dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Öte yandan grafikteki eğilim çizgisinden, sektörün büyüme oranının hafifçe azalan bir eğilim izlediği anlaşılmaktadır.

Sektördeki üretimin tekstil ve hazır giyim olmak üzere her biri için gelişimi incelendiğinde; 1980 yılında yaklaşık 3,2 milyar USD olan tekstil üretiminin, 2000 yılında yaklaşık 14,3 milyar USD'ye, hazır giyimde ise 1980 yılında yaklaşık 201,6 milyon USD olarak gerçekleşen üretimin büyük oranlı bir artışla, 2000 yılında yaklaşık 4 milyar USD'ye yükseldiği gözlenmektedir. Tablo 6'dan her iki sektör için de büyüme oranlarının söz konusu yıllar itibariyle oldukça dalgalı bir seyir izlediği ve hazır giyim sektörünün tekstil sektörüne görece yüksek büyüme oranları yakaladığı izlenebilmektedir. Söz konusu gelişmelere bağlı olarak her bir sektörün tekstil ve hazır

giyim sektörü bütünü içindeki payını gösteren Tablo 7 incelendiğinde, hazır giyim payının dikkate değer bir artış sergilediği görülmektedir. 1980 yılında hazır giyim üretiminin tekstil ve hazır giyim sektörü içindeki payı yaklaşık yüzde 6 gibi küçük bir oranda iken, 1996’da yaklaşık yüzde 33’e yükselmiş, izleyen yıllarda ise düşme eğilimi göstermekle birlikte, yüzde 21-25 aralığında dalgalanmıştır.

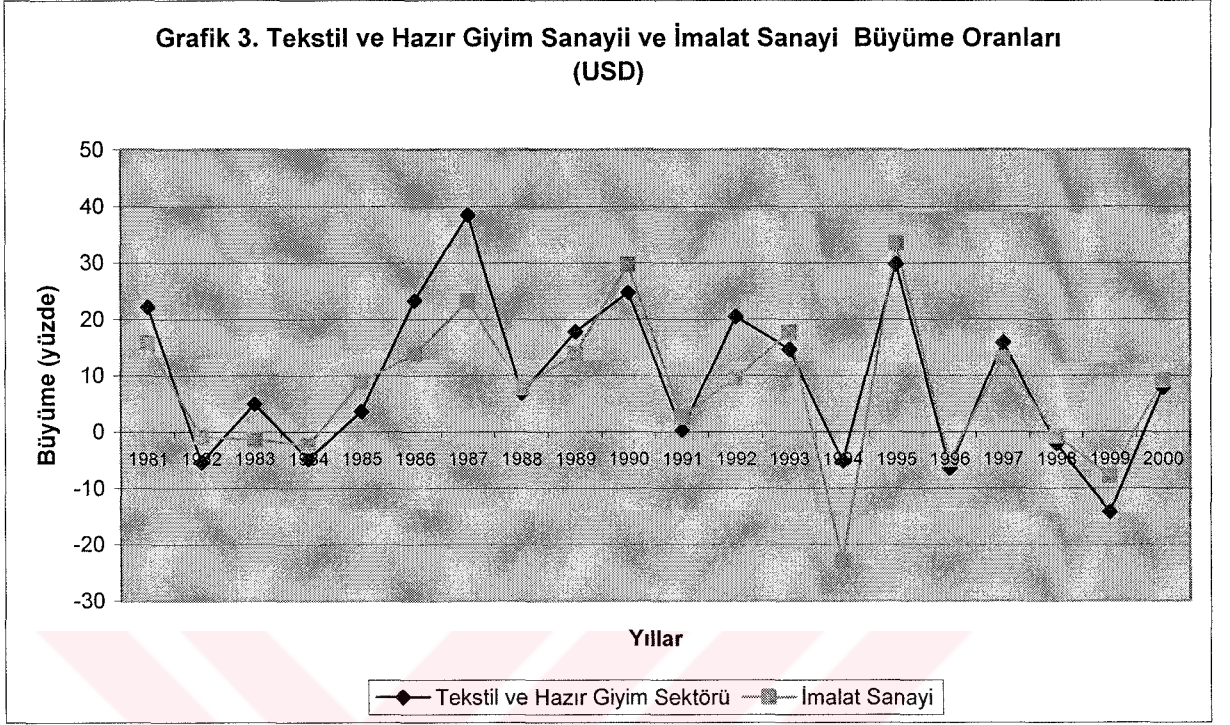
Tablo 7. Tekstil ve Hazır Giyim Üretiminin Bileşimi (%)

Yıllar	Tekstil	Hazır Giyim	Yıllar	Tekstil	Hazır Giyim
1980	94,08	5,92	1991	71,04	28,96
1981	92,47	7,53	1992	70,29	29,71
1982	91,53	8,47	1993	68,87	31,13
1983	86,14	13,86	1994	70,48	29,52
1984	85,07	14,93	1995	67,39	32,61
1985	86,93	13,07	1996	67,42	32,58
1986	84,73	15,27	1997	75,82	24,18
1987	80,14	19,86	1998	75,40	24,60
1988	75,69	24,31	1999	76,74	23,26
1989	73,72	26,28	2000	78,19	21,81
1990	72,39	27,61			

Kaynak:DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak oranlar tarafından hesaplanmıştır.

Öte yandan tekstil ve hazır giyim sektöründe üretimin büyüme oranı ile imalat sanayi büyüme oranı karşılaştırıldığında, imalat sanayiinde üretim artarken tekstil ve hazır giyim sektöründe de üretimin arttığı Grafik 3’den gözlenmektedir (vice versa). Bu durumun tek istisnası 1983 yılıdır. 1983 yılında bir önceki yıla göre imalat sanayi üretimi azalırken, tekstil ve hazır giyim sektöründe üretim artmıştır. İkinci olarak 1986, 1987 ve 1992 yıllarında sektörde üretimin büyüme oranının aynı yıllar için imalat sanayi üretiminin büyüme oranından önemli düzeyde yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bir diğer ilgi çekici nokta 1994 yılında imalat sanayi üretiminin yüzde 25’e yakın oranda küçülmesine karşın tekstil ve hazır giyim sektöründe üretimin yaklaşık yüzde 5 gibi görece küçük bir oranda azalmış olmasıdır. Söz konusu yıllar itibariyle görülen bu tür farklılaşmalar dışında 1980-2000 yılları arasında tekstil ve hazır giyim sektöründe üretilen çıktının büyüme oranı ile imalat sanayi büyüme oranının genelde birbirine oldukça yakın bir eğilim gösterdiği grafikten

anlaşılmaktadır. Bu eğilim özellikle 1995-1998 yılları için güçlü bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Ekonominin geri kalanına göre büyüme üzerine görece yüksek bir katkı sağlaması beklenen öncelikli bir sektörde, kendi büyüme oranının GSMH'nin büyüme oranından anlamlı derecede yüksek olması beklenmektedir. Ancak diğer etkenler veri iken, bir sektörün üretim miktarının ekonomi geneli içindeki payı anlamlı derecede yüksek ise ekonomik büyüme üzerinde yapacağı katkı da o ölçüde yüksek olacaktır. Dolayısıyla bu faktörün de incelenmesi, tekstil ve hazır giyim sektörünün ekonomi genelinde büyüme üzerine yaptığı katkıyı niceliksel olarak ölçmek için gerekli olmaktadır.

Bu çerçevede Tablo 8, tekstil ve hazır giyim sektörü üretiminin imalat sanayi ve GSMH içindeki payını göstermektedir.

**Tablo 8. Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Üretiminin İmalat Sanayi ve GSMH
İçindeki Payı**

	Tekstil		Hazır Giyim		Tekstil ve Hazır Giyim	
	GSMH	İmalat San.	GSMH	İmalat San.	GSMH	İmalat San.
1980	4,60	11,79	0,29	0,74	4,88	12,53
1981	5,29	12,22	0,43	1,00	5,72	13,22
1982	5,46	11,56	0,51	1,07	5,97	12,62
1983	5,72	11,57	0,92	1,86	6,64	13,43
1984	5,51	11,14	0,97	1,96	6,47	13,10
1985	5,20	10,84	0,78	1,63	5,98	12,47
1986	5,57	11,44	1,00	2,06	6,57	13,51
1987	6,35	12,16	1,57	3,01	7,92	15,17
1988	6,18	11,38	1,99	3,66	8,17	15,04
1989	5,94	11,46	2,12	4,08	8,05	15,54
1990	5,18	10,82	1,98	4,13	7,16	14,95
1991	5,10	10,37	2,08	4,23	7,19	14,60
1992	5,76	11,29	2,44	4,77	8,20	16,06
1993	5,72	10,77	2,59	4,87	8,31	15,65
1994	7,71	13,56	3,23	5,68	10,93	19,24
1995	7,29	12,60	3,53	6,10	10,82	18,70
1996	6,35	12,40	3,07	6,00	9,42	18,40
1997	7,87	14,31	2,51	4,56	10,38	18,87
1998	7,23	14,03	2,36	4,58	9,58	18,61
1999	6,93	13,30	2,10	4,03	9,03	17,33
2000	7,09	13,39	1,98	3,74	9,07	17,13

Kaynak:DİE, Türkiye İstatistik Yılığ, çeşitli yıllardan yararlanılarak oranlar tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 8 incelendiğinde, tekstil ve hazır giyim sektörü üretiminin imalat sanayi içindeki payının 1980 yılında yaklaşık yüzde 13'ten 2000 yılında yaklaşık yüzde 17'ye; GSMH içindeki payının ise aynı yıllar itibariyle yaklaşık yüzde 5'ten, yüzde 9'a yükseldiği görülmektedir. Sektörün üretiminin imalat sanayi içindeki payının birkaç yıl dışında istikrarlı bir şekilde artarak, 1994-2000 yılları arasında, yüzde 17-20 sınırları

arasında dalgalandığı görülmektedir. GSMH içindeki pay olarak ise yüzde 9-11 sınırları arasında dalgalanan oldukça yüksek bir oran söz konusudur.

Tekstil ile hazır giyim olmak üzere her bir sektör için aynı parametreler incelendiğinde, tekstil sektörü üretiminin imalat sanayi içindeki payının 1980 yılında yüzde 11,8'den, 2000 yılında yaklaşık 13,4'e; GSMH içindeki payının ise aynı yıllar itibariyle yüzde 4,6'dan yaklaşık yüzde 7'ye yükseldiği görülmektedir. Hazır giyim sektörü üretiminin imalat sanayi içindeki payının ise, 1980 yılında yaklaşık 0,7'den, 2000 yılında 3,7'e; GSMH içindeki payı ise üç yıl yüzde 3'ün üzerine çıkmakla birlikte, 1980 yılında yaklaşık yüzde 0,3'ten, 2000 yılında yaklaşık yüzde 2'ye yükseldiği görülmektedir.

Sektörün imalat sanayi içindeki konumunu daha iyi görebilmek için, diğer sektörler ile karşılaştırmak anlamlı olacaktır. Bu çerçevede Tablo 9, DİE'nin sanayi gruplarına göre yıllık imalat sanayi anketlerindeki verilere dayanarak, üretiminin imalat sanayi içindeki payı görece yüksek olan bazı alt sektörlerin üretiminin imalat sanayi içindeki payını göstermektedir.

Tablo 9. 1980-2000 Yılları Arasında Bazı Alt Sektörlerin Üretiminin İmalat Sanayi İçindeki Payı (%)

Sektörler	Pay
Tekstil ve Hazır giyim	15,5
Gıda	13,6
Demir ve çelik	8,0
Taşıt araçları	6,5
Makine (elektrik mak.hariç)	6,5
Ana kimya	5,0
Elektrik makineleri ve aygıtları	4,7

Kaynak:DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak oranlar tarafımdan hesaplanmıştır.

Bu çerçevede Tablo 9'dan izlenebildiği üzere, tekstil ve hazır giyim sektörü üretiminin imalat sanayi içindeki payı, 1980-2000 yılları arasında ortalama yüzde 15,5 olarak gerçekleşerek, aynı parametreye göre tabloda yer alan diğer sektörleri geride

bıraktığı gözlemlenmektedir. Benzer yüksek bir oran, yüzde 13,6 ile sadece gıda sektöründe görülmektedir.

Sektörün genel çerçevede arz ve talep kısıtlarına göre şekillenen kapasite kullanım oranları ise Tablo 10'dan izlenebilir. DİE, tekstil ve hazır giyim sektörünü deri sektörü ile birleştirerek söz konusu verileri düzenlediğinden, yalnızca tekstil ve hazır giyim sektörüne ait kapasite kullanım oranları gözlemlenmemektedir.

Tablo 10. Tekstil, Giyim ve Deri Sektöründe Kapasite Kullanım Oranları

Yıllar	İmalat Sanayi	Tekstil,Giyim ve Deri Sek.
1984	74.3	76.3
1985	70.3	76.0
1986	70.0	75.4
1987	78.2	82.5
1988	76.7	82.4
1989	74.9	81.6
1990	76.2	82.1
1991	74.5	76.4
1992	76.4	79.3
1993	79.5	81.4
1994	73.0	78.6
1995	78.5	82.1
1996	77.8	82.6
1997	79.3	82.5
1998	76.0	77.3
1999	72.4	74.7
2000	75.9	81.05

Kaynak: DİE,İstatistik Göstergeler, Çeşitli Yıllar

Tablo 10'dan izlenebileceği üzere, tekstil, giyim ve deri sektörüne ilişkin kapasite kullanım oranları (KKO), ilgili yıllarda yaklaşık yüzde 75 ile 83 sınırları arasında gerçekleşmiştir. 1993 yılında yüzde 81,4 olarak gerçekleşen KKO'nun, 1994 krizi ile yüzde 78,6 düzeyine, 1997 yılında yüzde 82,5 olan KKO'nun, 1998'de yaşanan kriz ile birlikte, 1998 ve 1999 yıllarında sırasıyla yüzde 77,5 ve yüzde 74,7 gerilemiş olması dikkat çekicidir.

Son olarak tekstil, giyim ve deri sektöründe gerçekleşen KKO'lar, imalat sanayi geneli ile karşılaştırıldığında, söz konusu tüm yıllarda imalat sanayi ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç, sektörün üretiminin iç piyasa yanında, imalat sanayiindeki diğer sektörlerle görece yüksek düzeyde dış piyasalara da yönelik olması nedeniyle, üretimini daha geniş bir piyasaya arz etmekte olduğundan kaynaklanabilir. İç talebin düştüğü durumlarda sektör, yüksek düzeyde ihracata yönelik de üretim yapması nedeniyle kullanılan üretim kapasitesini belirli bir düzeyde tutabilmeyi başarabilmektedir.

Bu açıklamalardan sonra çalışmanın başlangıç amacı olan, tekstil ve hazır giyim sektörünün milli gelirin büyümesi üzerine yaptığı katkıyı niceliksel olarak ortaya koymak yerinde olacaktır.

2.2.1.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Büyümeye Yaptığı Katkının Niceliksel Analizi

Herhangi bir sektörün üretiminin büyümesinin (küçülmesinin) GSMH'nin büyümesi (küçülmesi) üzerine yaptığı katkıyı ölçmek bir çeşit ayrıştırma (decompozition) analizi yapmak anlamına gelmektedir. Bir sektör kendi içinde büyüme gösterirken, ekonomi genelinde büyüme üzerine yapacağı katkının, sektörün çıktısının ekonomi içindeki payı ölçüsünde olacağı düşünülebilir. Bu çerçevede söz konusu sektöre ait büyüme rakamlarını, sektörün GSMH içindeki payı ile ağırlıklandırmak yerinde olacaktır.

Matematiksel olarak gösterirsek, herhangi bir sektörün GSMH'nin büyümesi üzerine yapacağı katkı;

$$K_i = g_i \cdot ((q_i / \text{GSMH}) \cdot 100) / g_{\text{gsmh}} \quad \text{formülü ile hesaplanabilir.}$$

Burada ;

K_i : i.sektörün büyüme üzerine yaptığı yüzde katkıyı

g_i : i. Sektörün büyüme yıllık büyüme oranını

q_i : i.sektörün çıktı miktarını

g_{gsmh} : GSMH büyüme oranını imlemektedir.

Söz konusu formül ile herhangi bir sektördeki büyümenin (küçülmenin), GSMH'deki büyüme üzerine yaptığı yüzde katkı, niceliksel olarak ortaya konulabilmektedir. Bu çerçevede, tekstil ve hazır giyim sektörünün büyüme üzerine yaptığı katkı yukarıdaki yöntem ile hesaplanarak, Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Türkiye’de Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün GSMH Büyümesine Katkısı

Yıllar	GSMH Büyüme	Tekstil ve Hazır Giyim Büyüme	Katkı (%)
1981	4,8	22,7	23,0
1982	3,1	7,6	14,1
1983	4,2	16,0	22,6
1984	7,1	4,3	4,0
1985	4,3	-3,7	-5,5
1986	6,8	17,3	15,3
1987	9,8	32,6	21,8
1988	1,5	4,5	24,8
1989	1,6	0,2	1,0
1990	9,4	-2,8	-2,4
1991	0,3	0,8	16,4
1992	6,4	21,7	24,3
1993	8,1	9,3	9,4
1994	-6,1	23,7	- 32,5
1995	8,0	6,6	9,1
1996	7,1	-6,7	-10,2
1997	8,3	19,4	22,0
1998	3,9	-4,1	-11,0
1999	-6,1	-11,5	18,1
2000	6,3	6,8	9,7

Kaynak:DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

Hesaplama yer alan değişkenler olan, GSMH ile tekstil ve hazır giyim sektörü çıktı miktarlarında 1987 yılı fiyatları temel alınmıştır. Bir başka deyişle reel değişkenlerle çalışılmıştır.

Tablo 11 incelendiğinde, 1981, 1983, 1987, 1988, 1992 ve 1997 yılları olmak üzere altı yılda, tekstil ve hazır giyim sektörünün büyümeye yaptığı katkının, yüzde 21-25 sınırları arasında olmak üzere, diğer yıllara göre daha yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede 1987 yılı dikkat çekici olmaktadır. Bu yılda GSMH'deki yüzde 9,8'lik görece yüksek bir büyümenin yaklaşık yüzde 22'lik kısmının, tekstil ve hazır giyimdeki büyümeden kaynaklandığı verilerden anlaşılmaktadır. Bunun nedeni diğer etkenler veri iken, tekstil ve hazır giyim sektörünün GSMH'deki yüzde 9,8'lik büyümenin çok üzerinde, yaklaşık yüzde 33'lük bir büyüme göstermiş olmasıdır.

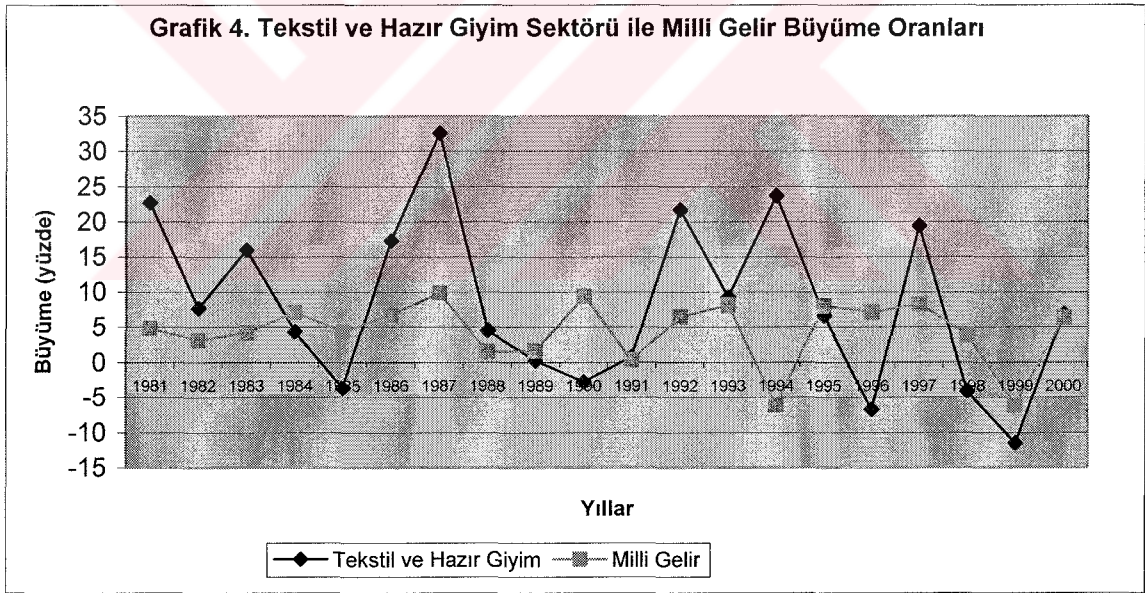
1982, 1986 ve 1991 yıllarında ise sektörün büyümeye katkısı yüzde 14-17 aralığında yine yüksek sayılabilecek bir oranda gerçekleşmiştir. 1993, 1995 ve 2000 yıllarında ise söz konusu katkının 9-10 dar sınırları arasında olduğu görülmektedir. Sektörün büyümeye en küçük katkısı gerçekleştirdiği yıllar 1984 ve 1989 yılları olmuştur. Bu yıllarda büyüme üzerine katkı sırasıyla, yüzde 4 ve yüzde 1 olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında ise ekonomik küçülmenin önemli bir kısmının tekstil ve hazır giyim sektöründen kaynaklandığı görülmektedir. Bu yılda GSMH'deki yüzde 6,1'lik küçülmenin, yaklaşık yüzde 18'lik kısmı tekstil ve hazır giyim sektöründen kaynaklanmaktadır.

1985, 1990, 1994, 1996 ve 1998 yıllarında GSMH'deki değişim ile sektörün çıktısındaki değişim ters yönde gerçekleşmiştir. 1994 yılı dışında, söz konusu yıllarda GSMH büyürken sektörün çıktısının azaldığı görülmektedir. Bu durumda, söz konusu yıllarda tekstil ve giyim sektörünün GSMH'deki büyümeye azaltıcı etkide bulunmuştur.

1994 yılında durum farklı olmaktadır. Bu yılda GSMH yüzde 6,1 küçülürken tekstil ve hazır giyim sektörü yaklaşık yüzde 24'lük yüksek bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bu durumda sektörün GSMH'deki küçülmeyi azaltma yönünde anlamlı bir katkı yaptığı Tablo 11'den görülebilmektedir.

Tablo 11’de dikkat çekici olan bir diğer nokta, 1990 yılına kadar tekstil ve hazır giyim sektörünün büyüme üzerine 1985 yılında olmak üzere sadece bir yılda negatif katkı yaptığı, buna karşın 1990-2000 yılları arasında, 1990, 1996 ve 1998 yılları olmak üzere üç yılda ekonomik büyümeye negatif katkıda bulunduğu olmaktadır. Bu durum, 1990’lı yıllarda sektörün büyümeye katkı bağlamında, 80’li yıllardaki performansını gösteremediğini ortaya koymaktadır.

Tekstil ve hazır giyim sektörünün büyümeye görece yüksek düzeyde katkı yapabilmesinin diğer etkenler veri iken, sektörün kendi büyüme oranının GSMH büyüme oranından anlamlı düzeyde yüksek gerçekleşmesi ile ilgili olduğu belirtilmişti. Tablo 11’i incelediğimizde GSMH ve sektörün her ikisinin de büyüdüğü yıllarda, 1984, 1989 ve 1995 yılları dışında kalan yıllarda sektörün büyüme oranının GSMH büyüme oranından yüksek olduğu görülmektedir. Söz konusu durum Grafik. 4’ten daha rahat izlenebilmektedir.

Grafik 4’ten izlenebileceği üzere genel eğilim, tekstil ve hazır giyim sektörü ile GSMH’de birlikte büyümenin gerçekleştiği yıllarda sektörün, GSMH’deki büyümeden dikkate değer ölçüde yüksek büyüme gerçekleştirmiş olmasıdır. Her iki değişkende küçülme yaşanan 1999 yılında ise tekstil ve hazır giyim sektörü GSMH’den daha yüksek oranda küçülmüştür. 1994 yılında GSMH’de küçülme görülürken sektör büyümüş, 1985, 1990, 1996 ve 1998 yıllarında ise GSMH’de büyüme görülürken

sektörde küçülme yaşanmıştır. Söz konusu bu beş yıl dışında her iki değişken aynı yönde değişim göstermiştir.

Tekstil ve hazır giyim sektörünün büyüme üzerindeki katkısını daha iyi değerlendirebilmek için sektörü, diğer sektörlerin bu konudaki performansı ile karşılaştırmak anlamlı olacaktır. Bu bağlamda Tablo 12, imalat sanayiinde üretimlerinin milli gelir içindeki payı nispeten yüksek olan bazı alt sektörlerin büyüme üzerindeki katkısını göstermektedir.

Tablo 12. Seçilmiş Bazı Sektörlerin GSMH Büyümesine Katkısı

Yıllar	Tekstil ve Hazır Giyim	Gıda	Demir ve çelik	Ana kimya	Taşıt araçları	Makine (elektrik-mak.hariç)	Elektrik makineleri ve aygıtları
1981	23,0	32,3	-1,8	4,0	3,0	10,3	0,1
1982	14,1	2,3	22,9	10,5	12,7	1,8	7,8
1983	22,6	-4,0	12,6	0,05	5,6	3,0	7,6
1984	4,0	11,6	10,4	4,9	-0,4	6,1	4,8
1985	-5,5	-11,7	11,5	-0,06	-0,4	-7,3	4,3
1986	15,3	6,3	6,1	8,3	7,1	-2,0	10,0
1987	21,8	6,2	7,9	9,2	3,5	8,3	2,0
1988	24,8	16,1	56,7	47,0	21,6	1,0	-11,1
1989	1,0	16,4	-0,5	-60,4	-15,8	-28,5	-19,9
1990	-2,4	-1,0	-8,5	-5,6	7,9	5,4	5,5
1991	16,4	224,6	13,6	-20,6	125,1	58,4	135,4
1992	24,3	11,2	2,2	2,8	13,9	2,0	2,1
1993	9,4	11,4	12,9	-0,9	16,3	4,9	2,5
1994	-32,5	-1,3	-13,6	-4,0	29,3	4,0	6,3
1995	9,1	8,5	-1,8	4,2	11,3	4,1	3,0
1996	-10,2	-2,5	-10,6	-7,0	0,9	-1,8	-0,4
1997	22,0	12,1	16,1	0,7	12,3	4,7	5,8
1998	-11,1	9,9	-14,9	-9,1	-12,5	1,5	16,3
1999	18,1	7,1	3,5	0,5	7,3	11,1	3,5
2000	9,7	-5,4	3,8	6,4	26,6	4,9	-0,8

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 12 incelendiğinde, tüm sektörlerde iktisadi büyüme üzerine katkı bağlamında, söz konusu yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlendiği gözlemlenmektedir. Bunun yanında, tekstil ve hazır giyim sektörü ilgili dönem itibariyle yedi yılda büyüme üzerine en yüksek katkıyı yaparak, bu anlamda birinci sırayı almaktadır. Bu iki sektörü sırasıyla, beş yılla taşıt araçları, dört yılla gıda sektörü, üç yılla demir ve çelik sektörü ve bir yılla elektrik makineleri ve aygıtları sektörü izlemektedir. Ana kimya ile makine sektörlerinin ise ilgili yıllar içinde hiçbir yıl büyüme üzerine en yüksek katkıyı yapmamıştır.

2.2.1.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İstihdamın Yapısı

Tekstil ve hazır giyim sektöründe 1980-2000 yılları arasında çalışanların yıllık ortalama sayısı Tablo 13’den izlenebilmektedir.

Tablo 13. Türkiye’de Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İstihdam

Yıllar	Tekstil		Hazır Giyim		Tekstil ve Hazır Giyim	
	İstihdam	Değişim(%)	İstihdam	Değişim(%)	İstihdam	Değişim(%)
1980	166.566		11.303		177.869	
1981	170.700	2,48	13.519	19,60	184.219	3,57
1982	173.870	1,85	17.514	29,55	191.384	3,88
1983	172.792	-0,62	19.896	13,60	192.688	0,68
1984	180.672	4,56	21.977	10,45	202.649	5,16
1985	174.710	-3,3	28.635	30,29	203.345	0,34
1986	178.608	2,23	32.390	13,11	210.998	3,76
1987	186.445	4,38	44.317	36,82	230.762	9,36
1988	194.003	4,05	61.585	38,96	255.588	10,76
1989	198.134	2,12	71.561	16,19	269.695	5,51
1990	198.142	0,004	74.384	3,94	272.526	1,05
1991	171.952	-13,2	69.082	-7,12	241.034	-11,6
1992	179.820	4,57	75.280	8,97	255.100	5,83
1993	189.638	5,46	89.434	18,80	279.072	9,39
1994	186.510	-1,65	89.907	0,52	276.417	-0,95
1995	199.215	6,81	105.878	17,76	305.093	10,37
1996	224.237	12,56	117.814	11,27	342.051	12,11
1997	278.414	24,16	101.341	-13,98	379.755	11,02
1998	290.882	4,47	104.689	3,30	395.571	4,16
1999	261.243	-10,20	93.410	-10,77	354.653	-10,30
2000	274.095	4,92	97.740	4,63	371.835	4,84

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, Çeşitli Yıllar

Tablo 13’den izlenebildiği üzere tekstil ve hazır giyim sektöründe, 1980 yılında 177.869 olan istihdam düzeyi, 2000 yılında 371.835’e yükselmiştir. 1991 yılında yaklaşık yüzde 12’lik, 1994’de yüzde 1’lik ve 1999’da yüzde 10’luk küçülmeler dışında istihdamın sürekli olarak arttığı gözlemlenmektedir.

Tekstil sektöründe ise 1980 yılında 166.566 olan istihdam düzeyi yaklaşık yüzde 65’lik bir artışla, 2000 yılında 274.095’e yükselmiştir. 1983, 1985, 1991 ve 1994 ve 1996 yılları olmak üzere beş yıl dışında istihdam artmıştır.

Hazır giyim sektöründe istihdama ilişkin gelişmeler görece dikkat çekicidir. Sektörde 1980 yılında 11.303 olan istihdam düzeyi yaklaşık 9 kat artarak, 2000 yılında 97.740’a yükselmiştir. 1991, 1997, 1999 yılları olmak üzere üç yıl dışında istihdam sürekli artmış, Tablo 13’den izlenebileceği üzere bazı yıllarda istihdam yüzde 30’un üzerinde büyümüştür. Sonuç olarak hazır giyimde istihdamın tekstil ve hazır giyim bütünü içindeki payının arttığı Tablo 14’den görülmektedir.

Tablo 14. Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe İstihdamın Bileşimi (%)

Yıllar	Tekstil	Hazır Giyim	Yıllar	Tekstil	Hazır Giyim
1980	93,65	6,35	1991	71,34	28,66
1981	92,66	7,34	1992	70,49	29,51
1982	90,85	9,15	1993	67,95	32,05
1983	89,67	10,33	1994	67,47	32,53
1984	89,16	10,84	1995	65,30	34,70
1985	85,92	14,08	1996	65,56	34,44
1986	84,65	15,35	1997	73,31	26,69
1987	80,80	19,20	1998	73,53	26,47
1988	75,90	24,10	1999	73,66	26,34
1989	73,47	26,53	2000	73,71	26,29
1990	72,71	27,29			

Kaynak:DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak oranlar tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 14’den görüldüğü üzere, hazır giyim sektöründe istihdamın tekstil ve hazır giyim bütünü içindeki payı 1980 yılında yaklaşık yüzde 6,3 gibi küçük bir orandan, 2000 yılında yaklaşık yüzde 26,3’e yükseldiği görülmektedir. Söz konusu bu

gelişme, üretimdeki gelişmeye de paralel bir durum sergilemektedir. 1993-1996 yılları arasında ise yüzde 32-35 aralığında yüksek bir pay gerçekleştirmiş olduğu verilerden anlaşılmaktadır. Buna koşut olarak sektör bütününde istihdamın içinde tekstilin payı 1980 yılında yaklaşık yüzde 94 gibi büyük bir orandan, 2000 yılında yaklaşık yüzde 74'e gerilediği gözlemlenmektedir.

Tablo 15. Tekstil ve Hazır Giyimde İstihdamın İmalat Sanayi İçindeki Payı (%)

Yıllar	Tekstil	Hazır Giyim	Tekstil ve Hazır Giyim
1980	20,60	1,40	22,00
1981	20,57	1,63	22,20
1982	20,55	2,07	22,62
1983	21,64	2,49	24,13
1984	21,74	2,64	24,39
1985	20,65	3,38	24,03
1986	20,37	3,69	24,06
1987	20,40	4,85	25,25
1988	20,31	6,45	26,76
1989	20,48	7,40	27,87
1990	20,29	7,62	27,91
1991	19,09	7,67	26,76
1992	19,85	8,31	28,16
1993	19,36	9,13	28,48
1994	19,91	9,60	29,50
1995	20,45	10,87	31,32
1996	21,63	11,36	32,99
1997	24,43	8,89	33,32
1998	24,11	8,68	32,79
1999	23,46	8,39	31,85
2000	24,25	8,65	32,89

Kaynak:DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak oranlar tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 15'den tekstil ve hazır giyim sektöründe istihdamın imalat sanayi içindeki payı görülmektedir. 1980 yılında söz konusu oran yüzde 22 iken, 2000 yılında yaklaşık

33'e yükselmiştir. Tekstil sektörünün aynı yıllar itibariyle, imalat sanayi istihdamı içinde yüzde 20,6'lık bir paydan, yüzde 24,2'ye, hazır giyim ise yüzde 1,4 gibi küçük bir paydan, yüzde 8,6'lık bir paya yükselmiştir. Sektör bütününde istihdamın imalat sanayi içindeki payının yükselmesinin daha çok hazır giyimden kaynaklandığı verilerden anlaşılmaktadır.

Sektörün, imalat sanayi istihdamının bu düzeyde büyük bölümünü oluşturması, sektörün kendine özgül emek yoğun üretim teknolojisi yanında, gelişmiş ülkelerde kullanılan yüksek teknolojili makine ve teçhizatların kullanılmaması nedeniyle bunun yerine görece ucuz işgücü dolayısıyla emeğin sermaye yerine ikame edilmesi olabilir. Teknik tekstil gibi üretim teknolojisi sermaye yoğun bir yapı gerektiren sektörlerin daha gelişme aşamasına yeni başlıyor olması, sektörün bu emek yoğun görünümüne şimdilik izin verebilmektedir.

Tekstil sektöründe istihdamın bileşimine baktığımızda ise, önemli bölümünü kadın çalışanlarının oluşturduğunu görmekteyiz. Niteliksiz kadın emeğine uygun üretim yapısı ile tekstil sektörünün bu anlamda, kadınların iş gücüne katılım oranını yükselterek, aksi takdirde atıl kalacak bu türden bir emeğin bir kısmının üretken faaliyetlere yönelebilmesini sağlayabildiği düşünülebilir. Tablo 15'ten görüldüğü üzere, tekstil sektöründe istihdam edilen kadın işgücü sayısının sektörün toplam istihdamına oranı, 1985-1997 yılları arasında ortalama yüzde 37,68 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oran örneğin makine sektöründe ilgili dönem boyunca ortalama yüzde 11,76 düzeyindedir. Aynı zamanda sektörde kadın çalışan oranının yıllar itibariyle küçük dalgalanmalar göstermekle birlikte yükseldiği görülmektedir. 1985 yılında yüzde 34,71 olan kadın çalışan oranı, 1997 yılında yüzde 38,20'ye yükselmiştir.

Tablo 16. Tekstil Sektöründe İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıllar	Erkek	Pay	Kadın	Pay	Toplam
1985	136.091	65.28	72.373	34.71	208.464
1986	128.997	63.14	75.302	36.85	204.299
1987	145.333	63.91	82.041	36.08	227.374
1988	152.990	61.71	94.902	38.28	247.892
1989	164.974	61.21	104.543	38.78	269.517
1990	160.736	61.89	98.971	38.10	259.707
1991	139.646	61.33	88.030	38.66	227.676
1992	161.820	61.27	102.269	38.72	264.089
1993	168.730	62.74	100.170	37.25	268.900
1994	170.233	62.46	102.278	37.53	272.511
1995	194.566	62.09	118.768	37.90	313.334
1996	221.319	62.50	132.777	37.49	354.096
1997	245.487	61.79	151.792	38.20	397.279
Ortalama		62.40		37.58	

Kaynak: Bilgin,M.H. Yeni Teknolojiler ve Üretim Sistemlerindeki Değişimin Emek ve İstihdam Üzerindeki Etkileri, 2000, sf:110

Tekstil sektöründe görece yüksek düzeyde kadın işgücü istihdam edilmesinin nedenleri olarak, sektörün kadın emeğine ihtiyaç gösteren özgül üretim faaliyeti yanında, ihracat potansiyelinin büyük ölçüde ucuz işgücüne dayanması dolayısıyla kadın işgücünün görece ucuzluğundan yararlanma, genel olarak küçük ve orta ölçekli işletmelerin yoğun olduğu ve bunların da konjonktür dalgalanmalarından büyük ölçüde etkilenmeleri nedeniyle durgunluk dönemlerinde kadın işgücü çıkarmanın görece kolaylığı, fason üretim, kısmi zamanlı çalışma gibi koşullara kadın emeğinin uygunluğu sayılabilir. Burada dikkat çekmek istediğim nokta, nedenleri ne olursa olsun tekstil sektörünün yoğun kadın istihdam edebilme olanağı ile, aksi takdirde emeğini iktisadi faaliyetlerde kullanmak üzere arz edemeyecek olan bir kısım kadın emeğinin üretim sürecine katılabilmesini sağlayarak, iktisadi büyüme üzerine yaptığı katkıdır. Bir başka deyişle sektörün ekonomide üretken olmayan emeğin bir bölümünden yararlanılabilmesini sağlayıp işgücüne katılım oranını yükseltmiş olması olasıdır.

2.2.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Dış Ticareti

Tekstil ve hazır giyim sektörü, Türkiye’de dışa açık bir sanayileşme politikası izlenmeye başlandığı 1980’li yıllardan itibaren ülke ihracatının lokomotif sektörü konumundadır. Gerek ülkenin sahip olduğu sektörün bu yönde gelişimine olanak

sağlayabilen doğal kaynaklar (hammaddeler), gerekse yapılan bilinçli ekonomi politikası tercihleri (reel ücretlerin baskı altına alınması, ihracat teşvikleri vb.), ekonominin genelinde dış ticareti arttırması yanında, tekstil ve hazır giyim sektörünün birlikte toplam ihracat içindeki payının da önemli boyuta ulaşmasını sağlamıştır

2.2.2.1 İhracat ve İthalat

Tablo 17’de, 1980-2001 yılları arasında, tekstil ve hazır giyim sektöründe ihracat ve toplam ihracat içindeki payı verilmektedir.

Tablo 17. Yıllar İtibariyle Tekstil ve Hazır Giyim İhracatının Türkiye Toplam İhracatındaki Payı (Bin USD)

	Hazır Giyim		Tekstil		Tekstil ve Hazır Giyim	
Yıllar	İhracat	Pay	İhracat	Pay	İhracat	Pay
1980	106.000	3,6	671.000	23,1	777.000	26,7
1981	302.000	6,4	915.000	19,5	1.217.000	25,9
1982	367.000	6,4	1.069.000	18,6	1.436.000	25,0
1983	544.000	9,5	1.055.000	18,4	1.599.000	27,9
1984	989.000	13,9	1.181.000	16,6	2.170.000	30,4
1985	936.000	11,8	1.151.000	14,5	2.087.000	26,2
1986	1.069.000	14,3	1.043.000	14,0	2.112.000	28,3
1987	1.728.000	17,0	1.133.000	11,1	2.861.000	28,1
1988	2.127.000	18,2	1.334.000	11,4	3.461.000	29,7
1989	2.448.000	21,1	1.338.000	11,5	3.786.000	32,6
1990	2.898.349	22,4	1.424.249	11,0	4.322.598	33,4
1991	3.219.350	23,7	1.374.357	10,1	4.593.707	33,8
1992	4.009.615	27,9	1.369.322	9,5	5.378.937	37,4
1993	4.157.997	27,1	1.457.490	9,5	5.615.487	36,6
1994	4.490.043	24,8	1.944.818	10,7	6.434.861	35,5
1995	6.188.502	28,6	2.130.665	9,8	8.319.167	38,4
1996	6.344.252	27,3	2.352.142	10,1	8.696.394	37,4
1997	7.088.669	27,0	2.730.421	10,4	9.819.090	37,4
1998	7.644.051	28,3	2.811.763	10,4	10.455.814	38,8
1999	7.145.053	26,9	2.733.641	10,3	9.878.694	37,2
2000	7.194.609	25,9	2.818.768	10,1	10.013.377	36,1

Kaynak: <http://www.itkib.org.tr/res800/Istatistik/yillik>

Tablo 17’den izlenebileceği üzere tekstil ve hazır giyim ihracatı 1980 yılında 777 milyon USD iken, 2000 yılında yaklaşık 10 milyar USD’ye yükselmiştir. Aynı yıllar itibariyle tekstil ihracatı 671 milyon USD’den, yaklaşık 3 milyar USD’ye, hazır giyim ihracatı ise; 106 milyon USD iken, yüksek bir artış göstererek 7,2 milyar USD’ye yükselmiştir.

Tablo.17 incelendiğinde, başlıca üç eğilim göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki hazır giyim sektörünün toplam ihracat içindeki payının arttığı gerçeğidir. Söz konusu oran 1980’de yüzde 3,6’dan, 2000’de yaklaşık yüzde 26’ya yükselmiştir. Bunun yanında, söz konusu yükselme eğilimi birkaç yıl dışında nispeten istikrarlı bir gelişim göstermiştir. İkinci olarak, hazır giyim sektörünün aksine tekstil sektörünün, toplam ihracat içindeki payının azaldığı verilerden gözlemlenebilmektedir. 1980’de yüzde 23,1 olan bu oran 2000’de yüzde 10,1’e gerilemekte ve bu düşüş eğilimi de nispeten istikrarlı bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu iki ana eğilim sonucu, tekstil ve hazır giyim sektörünün birlikte toplam ihracat içindeki payı 1980’de yüzde 26.7’den, 2000’de 36,1’e yükselmiş, 90’lı yıllardan itibaren de yüzde 33 ile yüzde 39 arasında seyretmiştir. Hazır giyim ürünleri üretiminde

tekstil sektörü temel hammadde tedarikçisi konumundadır. Dolayısıyla hazır giyim sektörünün belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşması ve ihracat performansının artmasında tekstil sektörünün gelişmişlik düzeyi önemli rol oynamaktadır. Dış ticarete ilişkin söz konusu veriler, ilk önce tekstil sektörünün ihracatta belirli bir ağırlığının bulunduğunu, daha sonra tekstil sektörü belirli bir gelişme düzeyine ulaştıktan sonra, hazır giyim ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payının arttığını göstermektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektörlerinin toplam ithalat içindeki payını gösteren Tablo 18 incelendiğinde, 1985 yılında 289,3 milyon USD olan tekstil ve hazır giyim ithalatının, 2000 yılında yaklaşık 3,5 milyar USD’ye yükseldiği görülmektedir. Aynı yıllar itibariyle, tekstil ithalatı 287,8 milyon USD’den, yaklaşık 3,2 milyar USD’ye, hazır giyim ithalatı ise; yaklaşık 1,5 milyon USD’den, yaklaşık 256,3 milyon USD’ye yükselmiştir.

Tablo 18. Yıllar İtibariyle Tekstil ve Hazır Giyim İthalatının Türkiye Toplam İthalatındaki Payı (Bin USD)

	Hazır Giyim		Tekstil		Tekstil ve Hazır Giyim	
Yıllar	İthalat	Pay	İthalat	Pay	İthalat	Pay
1985	1.467	0.01	287.839	2.54	289.306	2.55
1986	2.136	0.02	334.484	3.01	336.620	3.03
1987	2.309	0.02	548.491	3.87	550.800	3.89
1988	3.050	0.02	521.338	3.64	524.388	3.66
1989	6.617	0.04	624.280	3.96	630.897	4.00
1990	17.984	0.08	1.049.012	4.70	1.066.996	4.78
1991	26.516	0.13	872.912	4.15	899.428	4.27
1992	35.067	0.15	1.189.310	5.20	1.224.377	5.35
1993	47.473	0.16	1.591.948	5.41	1.639.421	5.57
1994	36.586	0.16	1.600.698	6.88	1.637.284	7.04
1995	59.279	0.17	2.621.797	7.34	2.681.076	7.51
1996	169.658	0.39	2.812.620	6.45	2.982.278	6.84
1997	230.545	0.41	3.379.316	6.96	3.609.961	7.43
1998	230.893	0.50	3.305.229	7.20	3.536.122	7.70
1999	199.636	0.49	2.573.359	6.32	2.772.995	6.81
2000	256.327	0.47	3.197.751	5.87	3.454.078	6.34

Kaynak: <http://www.itkib.org.tr/res800/Istatistik/yillik>

Tekstil ve hazır giyim ithalatının toplam ithalat içindeki payına bakıldığında ise hazır giyim payının 1985’de yüzde 0.01’den, 2000’de 0.47’ye, tekstilin payının ise aynı yıllar itibariyle sırasıyla, yüzde 2.54’den, yüzde 5.87’ye yükseldiği görülmektedir. Tekstil ve hazır giyim sektörü bütününün toplam ithalat içindeki payı ise 1985’de yüzde 2.55’den, 2000’de yüzde 6.34’e yükselmiştir. Sonuç olarak Türkiye’de 1980-2000 yılları arasında, hazır giyim sektörünün toplam ihracat, tekstil sektörünün ise 1985-2000 yılları itibariyle toplam ithalat içindeki payının arttığı görülmektedir. Tekstil sektörünün ithalatının toplam ithalat içindeki payının artması, sektörün karşılaştırmalı üstünlüklerine dayalı rekabetçi konumunun zayıfladığını göstermektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektörlerine ilişkin dış ticaret dengesini gösteren Tablo 19 incelediğinde ise Türkiye'nin hazır giyimde her yıl net ihracatçı konumunda olduğu, buna karşın tekstilde 90'lı yıllarda rekabetçi konumun nispeten azaldığını, 1993, 1995, 1996, 1997, 1998 ve 2000 yıllarında ise net ithalatçı konumuna geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 19. Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Dış Ticaret Dengesi (Bin USD)

Yıl	Hazır giyim	Tekstil	Tekstil Hazır giyim
1985	934.533	863.161	1.792.694
1986	1.066.864	708.516	1.775.380
1987	1.725.691	584.509	2.310.200
1988	2.123.950	812.662	2.936.612
1989	2.441.383	713.720	3.155.103
1990	2.880.365	375.237	3.255.602
1991	3.192.834	501.445	3.694.279
1992	3.974.548	180.012	4.154.560
1993	4.110.524	-134.458	3.976.066
1994	4.453.457	344.120	4.797.577
1995	6.129.223	-491.132	5.638.091
1996	6.174.594	-460.478	5.714.116
1997	6.858.124	-648.895	6.209.129
1998	7.143.158	-493.466	6.919.692
1999	6.945.417	160.282	7.105.699
2000	6.938.282	-378.983	6.559.299
2001	7.112.860	315.179	7.428.039

Kaynak: <http://www.itkib.org.tr/res800/Istatistik/yillik>'dan yararlanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

Tekstil ve hazır giyim sektörünün dış ticaret çerçevesinde görünümünü bu şekilde ortaya koyduktan sonra, sektörün ticaret performansını ve bunun dayandığı temelleri incelemek yararlı olacaktır.

2.2.2.2 Tekstil ve Hazır Giyim Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler

Bir ülkenin hangi endüstri dallarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu belirlemek için Balassa'nın (1995) geliştirdiği RCA (Revealed Comparative Advantages-Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler) endeksi aydınlatıcı olabilmektedir. Bu yaklaşıma göre, uluslararası ticaretin ürün bileşimi, ülkeler arasındaki göreceli maliyetler ile birlikte fiyat dışı faktörleri de yansıtmaktadır (Eşiyok,2002:43).

RCA endeksi aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$RCA = [\ln ((X_i/X) / (M_i/M))] / .100 \text{ Formülde;}$$

X_i : ülkenin i sektöründe yaptığı ihracatı

X: ülkenin yaptığı toplam ihracatı

M_i : ülkenin i sektöründe yaptığı ithalatı

M:ülkenin yaptığı toplam ithalatı imlemektedir.

Hesaplanan RCA değerlerinde,

- 1.RCA > 50 ise, bu sektörde rekabet gücünün yüksek olduğu,
- 2.-50<RCA<50 ise, rekabet gücünün sınırdaki olduğu,
- 3.RCA<-50 ise, ilgili sektörde rekabet gücünün düşük seviyede olduğu kabul edilmektedir (Eşiyok,2002:43)

Çeşitli mal grupları ve sektörler için hesaplanan RCA endeksi ülkelerin belirli dönemlerdeki karşılaştırmalı üstünlüklerini gösterip, karşılaştırmalı üstünlük potansiyelini göstermekten uzaktır. RCA endeksi ayrıca ithalatta uygulanan gümrük tarifelerinin, kotaların, görünmez ticaret engellerinin, ihracat teşviklerinin ve sübvansiyonların etkisindedir (Parıltı,1999:54). Bir başka deyişle, ilgili ülkede uygulanmış dış ticaret politikası araçları, endeksin hesaplanmasında temel oluşturan verileri etkileyerek, ülkenin doğal kaynak, işgücü ve ölçek ekonomilerinden yararlanma derecesi temelinde sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüğünü net olarak gösteremeyebilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de tekstil ve hazır giyim sektörüne

gösteremeyebilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de tekstil ve hazır giyim sektörüne ilişkin RCA endeksi, sektörün rekabet derecesi hakkında bir fikir vermesi bakımından anlamlı olmaktadır.

Bu çerçevede Tablo 20, 1985-2000 yılları arasında tekstil ve hazır giyim sektörüne ilişkin RCA endeks değerlerini göstermektedir.

Tablo 20. Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne İlişkin RCA Endeks Değerleri

Yıllar	Tekstil	Hazır Giyim	Tekstil ve Hazır Giyim
1985	174,04	681,28	233,04
1986	153,55	661,37	223,46
1987	105,43	694,67	197,64
1988	114,59	675,36	209,34
1989	106,68	621,78	209,64
1990	84,86	562,52	194,18
1991	89,10	523,63	206,78
1992	60,59	520,42	194,51
1993	56,29	512,38	188,23
1994	44,55	506,08	161,95
1995	29,35	514,91	163,33
1996	45,16	425,19	170,06
1997	40,14	404,04	161,53
1998	37,03	403,17	161,61
1999	48,59	400,32	169,60
2000	54,79	400,87	173,84

Kaynak: <http://www.itkib.org.tr/res800/Istatistik/yillik>’dan yararlanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 20’deki veriler incelediğinde, iki nokta göze çarpmaktadır. Tekstil sektöründe 1993’den itibaren (2000 yılı hariç) RCA endeksi 50’den küçük, yani rekabet düzeyi sınırda, hazır giyim sektöründe bütün yıllarda 50’den bir hayli yüksek, yani oldukça rekabetçi bir seviyede, tekstil ve hazır giyim sektörü bütününde ise 50’den yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. İkinci olarak, gerek tek tek tekstil ve hazır giyim, gerekse tekstil ve hazır giyimin birlikte RCA endeksi izlenen yıllar itibariyle düşüş

eğilimindedir. Hazır giyimde söz konusu endeks 1985 yılında 681,28 iken, 2000 yılında 400,87 düzeyine, tekstil ve hazır giyim için aynı yıllarda sırasıyla, 233,04'den, 173,84'e düşmüştür. Tekstil sektörünün tek başına RCA endeksindeki düşüş ise dramatik boyuttadır (1985'de, 174,04, 2000'de 54,79). Sonuç olarak açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımına göre, hazır giyimin oldukça rekabetçi, tekstil sektörünün rekabetçi olmakla beraber bu düzeyin sınırda olduğunu, iki sektörün birlikte rekabetçi sayılabilecek bir seviyede olmakla birlikte bu konunun giderek aşınmakta olduğunu söylenebilir.

Tekstil ve hazır giyim sektörünün dış ticaretinde giderek kaybolmakta olan karşılaştırmalı üstünlüğüne karşın, imalat sanayiindeki diğer sektörlerle görece üstün konumunu sürdürmekte olduğu Tablo 21'den izlenebilmektedir.

Tablo 21. RCA Endeks Değerlerine Göre Sektörel Rekabet Gücü (ISIC, Rev.3)

Sektörler	1990	1993	1996	1999
Tütün ürünleri	-311,1	-82,2	145,1	103,3
Ağaç ve mantar ürünleri	-93,2	-84,6	-6,2	-28,0
Kok kömürü,petrol ür.ve nükleer	215,9	-83,0	-89,2	-102,6
Metalik olmayan diğer mineraller	74,1	122,5	110,2	123,4
Basım ve yayım	-283,2	-61,4	-46,4	-79,2
Plastik ve kauçuk ürünleri	-285,3	9,8	10,4	8,9
Kimyasal madde ve ürünler	98,0	-100,4	-106,7	-133,5
Ana metal sanayi	235,3	45,9	37,6	25,0
Motorlu kara taşıtları ve romörk	-66,4	-124,1	-53,8	-35,4
Diğer ulaşım araçları	-248,6	-244,5	-192,1	8,7
Kağıt ve kağıt ürünleri	75,5	-169,4	-133,0	-142,0
Mobilya	-202,8	-15,7	1,9	42,7
Metal eşya sanayi (mak.,teç. hariç)	-198,8	-15,4	-16,3	11,0
Bavul,saraçlık ve ayakkabı	211,3	26,5	12,6	25,1
Makine ve teçhizat imalatı	10,0	-183,1	-161,8	-103,2
Elektrikli makine ve teçhizatlar	-52,5	-43,5	11,1	-43,9
Büro,muh. ve bilgi işlem	-462,6	-339,6	-309,1	-262,3
Tıbbi,hassas,optik aletler ve saat	-347,7	-276,7	-240,6	-244,4
Haberleşme teçhizatı ve cihazları	-59,2	-83,3	-92,5	-102,8

Kaynak: Eşiyok,B.A. "İmalat Sanayinde Rekabet Gücündeki Gelişmeler", İktisat Dergisi, sayı 421-428, s:43

2.2.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Büyüme Üzerine Katkısının Belli Başlı Değişkenlerce İncelenmesi

Tekstil ve hazır giyim sektöründe üretim, istihdam ve dış ticaret yapısı ile sektörün büyüme üzerine niceliksel katkısını bu şekilde inceledikten sonra, birinci bölümde öncelikli sektörlerin niteliklerini incelerken ele alınan değişkenler çerçevesinde sektörün performansını betimlemek yerinde olacaktır. Böylece tekstil ve hazır giyim sektörünün teorideki anlamda öncelikli bir sektör niteliğinde olup olmadığı ortaya konabilecektir.

2.2.3.1 Çalışan Başına Katma Değer Düzeyi

Çalışmanın ilk bölümünde öncelikli sektörlerin ayırt edici bir özelliği olarak, söz konusu sektörlerin diğer sektörlerle göre yüksek çalışan başına katma değere sahip olduğu savunusuna yer verilmişti. Bu çerçevede ilk olarak, tekstil ve hazır giyim sektöründe yaratılan katma değer 1980-2000 yılları arasında gösterdiği eğilim incelendikten sonra, sektörde yaratılan çalışan başına katma değeri diğer bazı sektörlerle karşılaştırmak anlamlı olacaktır.

Bu çerçevede Tablo 22'den, 1980-2000 yılları arasında tekstil ve hazır giyim sektörlerinde gerçekleşen katma değer ve katma değer ın yıllık artış oranı izlenebilmektedir.

Tablo 22. Tekstil ve Hazır Giyim Katma Değer Düzeyi (USD)

Yıllar	Tekstil		Hazır Giyim		Tekstil ve Hazır Giyim	
	Katma Değer	Artış	Katma Değer	Artış	Katma Değer	Artış
1980	1.416.912.298	-	66.323.228	-	1.483.235.526	-
1981	1.509.141.228	6,5	110.677.631	66,8	1.619.818.859	9,21
1982	1.353.209.252	-10,3	109.488.480	-1,0	1.462.697.732	-9,70
1983	1.321.282.069	-2,3	163.375.883	49,2	1.484.657.952	1,50
1984	1.245.242.678	-5,7	173.218.210	6,0	1.418.460.888	-4,46
1985	1.212.624.374	-2,6	143.027.077	-17,4	1.355.651.451	-4,43
1986	1.484.677.758	22,4	204.823.732	43,2	1.689.501.490	24,63
1987	2.075.672.406	39,8	403.667.787	97,0	2.479.340.193	46,75
1988	2.131.746.235	2,7	544.771.574	34,9	2.676.517.809	7,95
1989	2.320.709.427	8,8	675.963.132	24,0	2.996.672.559	11,96
1990	3.223.062.409	38,8	947.704.804	40,2	4.170.767.213	39,18
1991	3.311.678.358	2,7	1.034.400.038	9,1	4.346.078.396	4,20
1992	3.897.567.045	17,6	1.275.325.335	23,2	5.172.892.380	19,02
1993	4.247.865.446	8,9	1.583.588.801	24,1	5.831.454.247	12,73
1994	3.879.821.577	-8,6	1.325.041.347	-16,3	5.204.862.924	-10,75
1995	4.449.865.644	14,6	1.726.381.059	30,2	6.176.246.703	18,66
1996	4.186.351.052	-5,9	1.758.465.922	1,8	5.944.816.974	-3,75
1997	5.236.765.692	25,0	1.619.771.048	-7,8	6.856.536.740	15,34
1998	5.438.637.696	3,8	1.504.114.719	-7,1	6.942.752.415	1,26
1999	4.546.693.138	-16,4	1.242.983.005	-17,3	5.789.676.143	-16,61
2000	4.862.864.251	6,9	1.244.534.346	0,1	6.107.398.597	5,49
ortalama		7,3		19,1		8,4
Büyüme 1980- 2000		243,2		1776,4		311,7

Kaynak: DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

Tekstil sektöründe yaratılan katma değer 1980 yılında yaklaşık 1,4 milyar USD iken, 2000 yılında yaklaşık 4,9 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. 1982-1985 yılları arasında yaratılan katma değerde sürekli bir düşüşün yanında 1994 ve 1996 ve 1999 yıllarında bir önceki yıla göre sırasıyla yüzde 8,6; 5,9; 16,4 düzeyinde düşüş yaşanmıştır. Düşüş eğiliminin gerçekleştiği bu 7 yıl dışında, katma değer sürekli artarak, 1980-2000 yılları arasında yılda ortalama yüzde 7,3 düzeyinde bir artış sergilemiştir. Özellikle 1987 yılında yaklaşık yüzde 40, 1990 yılında yüzde 39 ve 1997 yılında gerçekleşen yüzde 25 düzeyinde katma değer artışı dikkat çekicidir. Tekstil sektöründe yaratılan katma değer ilgili yıllar itibariyle oldukça dalgalı bir seyir izlediği Tablo 22'den izlenebilmektedir.

Hazır giyim sektöründe yaratılan katma değer ise 1980 yılında yaklaşık 66,3 milyon USD iken, 2000 yılında yaklaşık 1,2 milyar USD olarak gerçekleşmiştir. 1982, 1985, 1994 yılları yanında, son yıllarda-1997'den 2000'e- sektörün yarattığı katma değerde düşüş gözlemlenmektedir. Bu yılların dışında hazır giyimde katma değer sürekli artmış, özellikle 1983, 1986, 1990 yıllarında yüzde 40-50 arasında, 1981 yılında yüzde 67, 1987 yılında ise yüzde 97'lik yüksek büyüme performansları sergilemiştir. Hazır giyimde yaratılan katma değer büyüklük olarak ilgili dönemde her yıl tekstilde yaratılan katma değerden düşük olmasına karşın, 1980-2000 yılları arasında gerçekleşen ortalama yıllık yüzde 19'luk katma değer büyüme oranı tekstilde gerçekleşen yıllık 7,3' lük büyümeden anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektöründe yaratılan katma değer incelendiğinde, 1980 yılında yaklaşık 1,5 milyar USD olan katma değer, 2000 yılında 6,1 milyar USD'ye yükseldiği görülmektedir. 1982, 1984, 1985, 1994, 1996, 1999 yılları dışında sektörde yaratılan katma değer artmıştır. Özellikle 1986, 1987 ve 1990 yıllarında sırasıyla; yüzde 25, 47 ve 39'luk yüksek büyüme oranları dikkat çekicidir. 1980-2000 yılları arasında sektörde yaratılan katma değer büyüme oranının oldukça dalgalı bir eğilim gösterdiği Tablo 22'den izlenebilmektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektöründe yaratılan katma değer imalat sanayi ve ekonomi genelinde yaratılan katma değer içindeki payı ise, Tablo 23'den izlenebilmektedir.

Tablo 23. Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Katma Değerin İmalat Sanayi Katma Değeri İçindeki Payı

Yıllar	Tekstil	Hazır Giyim	Tekstil ve Hazır Giyim
1980	14,9	0,7	15,6
1981	14,5	1,0	15,6
1982	12,8	1,0	13,9
1983	12,3	1,5	13,8
1984	13,1	1,8	14,9
1985	11,5	1,3	12,8
1986	10,2	1,4	11,6
1987	12,8	2,5	15,3
1988	11,4	2,9	14,3
1989	11,0	3,2	14,2
1990	11,1	3,2	14,4
1991	10,5	3,3	13,8
1992	11,1	3,6	14,7
1993	10,3	3,8	14,1
1994	12,5	4,2	16,7
1995	11,5	4,4	16,0
1996	11,6	4,8	16,5
1997	12,7	3,9	16,7
1998	13,3	3,6	17,0
1999	11,8	3,2	15,0
2000	12,7	3,2	16,0

Kaynak: DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak oranlar tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 23'den izlenebileceği üzere, tekstil sektöründe yaratılan katma değer in imalat sanayiinde yaratılan katma değer içindeki payı, 1980 yılında yaklaşık yüzde 15 iken 2000 yılında yüzde 12,7'ye düşmüş, ilgili dönem itibariyle yüzde 10 ile 15 arasında seyretmiştir. Buna karşın hazır giyim sektöründe yaratılan katma değer in imalat sanayi katma değeri içindeki payı yıllar itibariyle daha küçük dalgalanmalarla birlikte artma eğilimi göstererek, 1980 yılında yüzde 0,7'lik bir düzeyden, 2000 yılında

yüzde 3,2'ye yükselmiştir. Hazır giyimde yaratılan katma değerin imalat sanayi bütünü içindeki payının, hafif yükseliş eğiliminde olmakla birlikte mutlak rakam olarak düşük olduğu söylenebilir.

Tekstil ve hazır giyim sektörü bütünü için aynı parametreler incelediğinde, 1980 yılında yüzde 15,6'dan, 2000 yılında yüzde 16'ya yükseldiği ve ilgili dönemde yüzde 11 ile yüzde 17 arasında dalgalandığı Tablo 23'den izlenebilmektedir. Genel eğilim nispeten fazla dalgalı görünmemektedir. Bir sektörde yaratılan katma değerin imalat sanayi içindeki payının değişimi diğer etkenler veri iken, o sektörde üretim teknolojisindeki iyileştirmelerden kaynaklanabilecek yüksek verimlilik artışları ve/veya söz konusu sektörün lehine görece fiyatların değişmesine neden olacak yapısal bir dönüşümün gerçekleşmesine bağlı olduğu düşünüldüğünde, tekstil ve hazır giyim sektöründe yaratılan katma değerin imalat sanayi içindeki payının çok az değişmesinin temel nedeni olarak, söz konusu sektörde anlamlı düzeyde katma değer artışları gerçekleştirilmesini sağlayacak teknolojik iyileştirmelerin sağlanamamış olduğu söylenebilir.

Tekstil ve hazır giyim sektöründe yaratılan katma değerin imalat sanayi içindeki konumunu daha iyi görebilmek için, imalat sanayiindeki diğer sektörler ile karşılaştırmak anlamlı olacaktır. Bu çerçevede Tablo 24, imalat sanayiinde görece yüksek katma değer düzeyine sahip sektörlerde yaratılan katma değerin, imalat sanayi katma değeri içindeki payını göstermektedir.

Tablo 24. Seçilmiş Bazı Sektörlerde Katma Değerin İmalat Sanayi Katma Değeri İçindeki Payı

Yıllar	Tekstil ve Hazır Giyim	Demir ve çelik	Gıda	Ana kimya	Taşıt araçları	Elektrik makineleri ve aygıtları	Makine (elektrik-mak.hariç)
1980	15,6	14,9	12,0	8,0	6,3	4,5	5,3
1981	15,6	13,5	13,3	5,6	6,2	4,0	5,4
1982	13,9	15,4	10,7	4,6	6,2	4,2	5,1
1983	13,8	15,1	8,5	4,3	5,9	4,1	4,2
1984	14,9	19,0	9,6	4,8	5,7	5,1	4,7
1985	12,8	21,7	8,9	4,0	4,7	4,9	4,1
1986	11,6	17,9	7,9	5,5	5,6	5,5	3,7
1987	15,3	18,4	8,6	6,9	5,0	6,0	4,4
1988	14,3	18,0	8,4	8,8	5,3	4,7	4,4
1989	14,2	19,0	9,5	6,1	5,0	4,2	4,1
1990	14,4	15,4	8,8	4,9	6,0	5,1	4,9
1991	13,8	13,1	10,5	4,2	6,8	5,8	4,4
1992	14,7	12,1	10,5	4,4	7,3	5,6	4,6
1993	14,1	12,8	10,5	3,6	8,8	5,6	4,4
1994	16,7	14,4	9,9	5,0	6,1	5,0	4,8
1995	16,0	16,3	10,7	4,9	6,5	4,9	4,5
1996	16,5	12,9	10,6	4,0	7,2	5,1	4,4
1997	16,7	13,5	9,0	3,8	8,0	5,0	4,8
1998	17,0	12,6	10,7	2,5	6,5	5,6	5,0
1999	15,0	12,3	10,9	2,7	6,0	5,8	3,5
2000	16,0	13,5	10,5	3,0	8,2	5,7	4,1

Kaynak: DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak oranlar tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 24 incelendiğinde, tekstil ve hazır giyim sektörü ile demir ve çelik sektörünün yarattıkları katma değer in imalat sanayi katma değeri içindeki payı bakımından ön sırada yer aldığı görülmektedir. Bazı yıllar tekstil ve hazır giyim sektörü, bazı yıllarda ise demir ve çelik sektörü birinci sırayı almaktadır. İlgili yıllar itibariyle demir ve çelik sektöründe yaratılan katma değeri in imalat sanayi katma değeri

içindeki payı; yüzde 11 ile 22, tekstil ve hazır giyim sektöründe ise yüzde 11 ile 17 arasında dalgalandığı gözlemlenmektedir.

Yüksek çalışan başına katma değer düzeyinin, bir sektörün ekonominin geri kalan sektörlerine göre öncelikli bir konumda olduğunun düşünülebilmesi bakımından önemli bir değişken olduğu savunusuna çalışmanın ilk bölümünde yer verilmişti. Bu açıdan tekstil ve hazır giyim sektöründe yaratılan çalışan başına katma değeri, ekonomideki diğer bir takım sektörlerde yaratılan çalışan başına katma değer ile karşılaştırmalı olarak incelemek gerekmektedir. Ancak bunu yapmadan önce ilk olarak, tekstil ve hazır giyim sektörünün kendi içinde çalışan başına katma değer yıl itibarıyla gösterdiği eğilimi incelemek anlamlı olacaktır. Bu açıdan söz konusu sektörde 1980-2000 yılları arasında yaratılan çalışan başına katma değeri ve bunun büyüme oranını gösteren Tablo 25 anlamlı olmaktadır.

Tablo 25. Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Çalışan Başına Katma Değer Düzeyi (USD)

Yıllar	Tekstil		Hazır Giyim		Tekstil ve Hazır Giyim	
	Katma Değer	Değişim	Katma Değer	Değişim	Katma Değer	Değişim
1980	8.507	0	5.868	0	8.339	0
1981	8.841	3,9	8.187	39,5	8.793	5,4
1982	7.783	-11,9	6.251	-23,6	7.643	-13
1983	7.647	-1,7	8.211	31,3	7.705	0,8
1984	6.892	-9,8	7.882	-4	7.000	-9,19
1985	6.941	0,7	4.995	-36,6	6.668	-4,7
1986	8.312	19,7	6.324	26,6	8.007	20
1987	11.133	33,9	9.109	44	10.744	34,1
1988	10.988	-1,3	8.846	-2,8	10.472	-2,5
1989	11.713	6,5	9.446	6,7	11.111	6,1
1990	16.266	38,8	12.741	34,8	15.304	37,7
1991	19.259	18,4	14.974	17,5	18.031	17,8
1992	21.675	12,5	16.941	13,1	20.278	12,4
1993	22.400	3,3	17.707	4,5	20.896	3
1994	20.802	-7,1	14.738	-16,7	18.830	-9,8
1995	22.337	7,3	16.305	10,6	20.244	7,5
1996	18.669	-16,4	14.926	-8,4	17.380	-14,1
1997	18.809	0,7	15.983	7	18.055	3,8
1998	18.697	-0,5	14.367	-10,1	17.551	-2,7
1999	17.404	-6,9	13.307	-7,3	16.325	-6,9
2000	17.742	1,9	12.733	-4,3	16.425	0,6

Kaynak: DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

Tekstil sektöründe yaratılan çalışan başına katma değer, 1980 yılında 8.507 USD iken, 2000 yılında 17.742 USD'ye yükselmiştir. Tablo 25'de ilk dikkati çeken nokta, yıllık çalışan başına katma değer değişim oranının oldukça dalgalı bir seyir izlemiş olmasıdır. Bunun yanında tekstil sektöründe çalışan başına katma değer, 1981 yılında gerçekleşen 8.841 USD'lik düzeyini, ancak altı yıl sonra 1987 yılında (11.133 USD) geçebilmiştir. 1989-1993 yılları arasında çalışan başına katma değer sürekli olarak artarak, 1989 yılındaki 11.713 USD'den ,1993 yılında en yüksek düzeyi olan 22.400 USD'ye yükselmiştir. 1995 yılından itibaren çalışan başına katma değer her yıl 20.000 USD'nin altında kaldığı Tablo 25'den anlaşılmaktadır.

Hazır giyim sektöründe ise çalışan başına katma değer, 1980 yılında 5.868 USD iken, 2000 yılında 12.733 USD'ye yükselmiştir. Çalışan başına katma değer yıllık değişiminin oldukça dalgalanmalı olduğu Tablo 25'den izlenebilmektedir. Dikkat çekici bir nokta 1983 ve 1984 yılları dışında her yıl, hazır giyim sektöründe yaratılan çalışan başına katma değer, tekstil sektörüne göre düşük olmasıdır. Hazır giyimde, marka yaratma gibi yöntemlerle özellikle kalite temelinde ürün farklılaştırması olanağının tekstile göre daha yüksek olduğu düşünüldüğünde, bu sektörün gerçekleştirdiği çalışan başına katma değer düzeyinin, sektörün potansiyelinin oldukça altında kaldığı söylenebilir. Ancak hazır giyimde birim çıktı için maliyetlerin tekstile göre yüksek olduğu düşünülürse, bunun da diğer etkenler veri (işçi sayısı vb..) iken çalışan başı katma değer tekstile göre düşük kalması yönünde baskı yaptığı düşünülebilir.

Tekstil ve Hazır giyim sektörünün bütünü için çalışan başına yaratılan katma değere bakıldığında; 1980 yılında 8.339 USD'den, yaklaşık yüzde 97'lik bir artışla 2000 yılında 16.425 USD'ye yükseldiği görülmektedir. Çalışan başına katma değer yıllık değişiminin oldukça dalgalı bir seyir gösterdiği tablodan izlenebilir. Bu noktada, 1986, 1987, 1990, 1991 ve 1992 yıllarında çalışan başına katma değerinde bir önceki yıla göre sırasıyla; yaklaşık yüzde 20, 34, 38, 18, 12 düzeyinde yükselmeler dikkat çekicidir. Bunun yanında 1984, 1994 ve 1996 yıllarındaki sırasıyla, yaklaşık yüzde 9, 10 ve 14 düzeyinde düşüş gerçekleşmiştir. Toplam yirmi yılın on ikisinde çalışan başına katma değer bir önceki yıla göre artma eğilimi gösterirken, geri kalan sekiz yılda düşüş eğilimi gerçekleşmiştir.

Tekstil ve hazır giyim sektöründe yaratılan çalışan başına katma değer düzeyi ve değişimini ortaya koyduktan sonra, söz konusu sektörün bu anlamda öncelikli bir sektör niteliğini ne derece taşıdığını ortaya koymak için sektörün performansını diğer sektörler ile karşılaştırmak gerekmektedir. Bu açıdan seçtiğimiz bir takım sektörlerde yaratılan işçi başına katma değer düzeyini gösteren Tablo 26, amaca uygun olmaktadır.

Tablo 26. Seçilmiş Bazı Sektörlerde Çalışan Başına Katma Değer Düzeyi (USD)

Sektörler	1980-1984	1985-1989	1990-1994	1995-2000
Tekstil ve Hazır giyim	7.896	9.400	18.668	17.663
Ana kimya	22.461	32.883	53.717	62.008
Demir ve çelik	28.700	50.863	80.517	105.993
Makine (elekt.mak.hariç)	12.286	15.945	50.094	51.941
Elektrik makineleri ve aygıtları	13.252	19.659	42.147	38.753
Taşıt araçları	12.083	14.482	35.353	38.247
Gıda	9.080	11.057	26.289	28.022

Kaynak: DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllardan yararlanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo.26'dan görüldüğü üzere, tekstil ve hazır giyim sektöründe çalışan başına yaratılan katma değer, ilgili her dönem itibariyle diğer altı sektörden düşüktür. En yüksek çalışan başına katma değer düzeyi her dönem itibariyle, demir ve çelik sektörüne aittir. Onu sırasıyla; ana kimya, makine (elektrik makineleri hariç), elektrik makineleri ve aygıtları, taşıt araçları ve gıda sektörü izlemektedir. Yüksek çalışan başına katma değer düzeyine sahip sektörlerin aynı zamanda, görece yüksek sermaye düzeyine sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte tekstil ve hazır giyim sektöründe çalışan başına yaratılan katma değer, gıda sektöründen düşük olması dikkat çekicidir. Genel görünüm çalışan başına yaratılan katma değer düzeyi değişkenine göre, tekstil ve hazır giyim sektörünün öncelikli bir sektör niteliğini gösterememiş olduğudur. Öte yandan, görece yüksek çalışan başına katma değerli sektörlerin, sermaye yoğun nitelikte olması nedeniyle, diğer açıdan sermaye başına katma değer düzeylerinin görece düşük olması beklenebilir. Bununla birlikte, tekstil ve giyim sektöründe yaratılan çalışan başına katma değer, öncelikli bir sektörde beklenmesi gereken düzeyin altında olduğu verilerden anlaşılmaktadır.

2.2.3.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Verimlilik ve Teknolojik Gelişme

Çalışmanın ilk bölümünde öncelikli sektörlerin, diğer sektörler üzerine yarattıkları teknoloji dışsallıkları ile büyümeye görece yüksek katkıda bulunduğu savunusuna yer verilmişti. Bu çerçevede bir sektörün hem kendi, hem de diğer sektörlerin verimliliğini arttırabilmede önemli rol oynadığı düşünülen teknoloji geliştirme ve bunu yayma potansiyelini, tekstil ve hazır giyim sektörü açısından incelemek anlamlı olmaktadır.

2.2.3.2.1 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Makina Parkı

Fiziksel sermaye birikiminin verimliliği arttırmada önemli bir faktör olduğu çalışmanın birinci bölümünde vurgulanmıştı. Ancak tekstil ve hazır giyim sektörüne ilişkin makina parkına ait bir zaman serisi mevcut olmadığından, yıllar itibariyle karşılaştırmalı analiz yapma olanağı yoktur. Kaldı ki böyle bir zaman serisi olsa bile, sermayenin gerçek hayatta, teorideki gibi homojen olmadığı gerçeği de ek bir kısıt yaratmaktadır. Bunun yanında sektörün makina parkına ilişkin bir takım tespitler yapmak anlamlı olacaktır.

Aşağıdaki tablo, DİE'nin hazırladığı 1994 yılı tekstil makina parkı envanterini göstermektedir.

Tablo 27. Türkiye’de Tekstil Sektöründe Kullanılan Önemli Makineler, Sayıları, Yoğunluğu ve Bunları Kullanan İşyerleri

	İşyeri Sayısı	Makine Sayısı	Makine s./İşyeri s.
Baskı Makineleri	674	1.227	1.82
Serim ve Kesim Makineleri	6.153	10.095	1.64
Dikiş Makineleri	31.369	137.226	4.37
Elyaf Hazırlama Makineleri	9.947	52.478	5.30
Örgü, dikiş, trikotaj, vb. mak.	6.803	30.041	4.41
Yardımcı makineler	10.327	30.530	2.95
Dokuma makineleri	15.608	104.855	6.71
Bilgisayarlar	2.887	10.767	3.74

Kaynak: Bilgin, M.H. “Yeni Teknolojiler ve Üretim Sistemlerindeki Değişimin Emek ve İstihdam Üzerindeki Etkileri”, 2000, s:107-109

Tablo.27’den izlenebileceği üzere dikiş makineleri, 137.226 adet ve dokuma makineleri, 104.855 adet ile en yoğun kullanılan makineler olmaktadır. İşyeri başına söz konusu makinelerin sayısı sırasıyla; 4.37 ve 6.71 olarak gerçekleşmiştir. Sektörde işyeri başına düşen bilgisayar sayısı, 3.74 tür. Aynı yıl itibariyle makine sektöründe işyeri başına, 3.90 bilgisayar (Bilgin,2000:109) düştüğü düşünülürse, bilgisayar yoğunluğu bakımından tekstil sektörünün diğer etkenler veri iken, iyi durumda olduğu söylenebilir.

DİE’nin 1994 yılı itibariyle yaptığı araştırmaya göre, tekstil sektöründeki makinelerin yüzde 57’si 10 ve daha küçük yaşta, yüzde 33’ü de 0-4 yaş grubundadır. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre, tekstil sektöründe 9.349 tane mekikli, 1.914 tane mekiksiz dokuma tezgahı, 9.217 tane ring eğirme, 2.503 tane open-end eğirme makinesi olup, bu makinelerin 0-4 yaş grubundaki oranları ise şöyledir: mekikli makineler yüzde 11, mekiksiz makineler yüzde 11, open-end eğirme makineleri yüzde 16.5 ve ring eğirme makineleri yüzde 7 (Bilgin, 2000:106).

1997 yılında ise Türkiye’de dokuma sektöründe 18.000 mekiksiz, 40.000 mekikli tezgah bulunmaktadır. Türkiye dünya mekikli ve mekiksiz tezgah kapasitesinden, yaklaşık yüzde 2.5 pay almaktadır. TSKB tarafından yapılan araştırmada, Türk pamuklu sektörüne yön veren 41 büyük şirket (toplam 8.220 tezgah) araştırılarak 5 yaş ve daha genç tezgahların toplam içindeki payının yüzde 21, 20 yaş ve daha eski tezgahların payının ise yüzde 61 olduğu görülmüştür. Bu çalışmada incelenen 8.220 adet dokuma tezgahı, Türkiye kapasitesinin yaklaşık yüzde 55’ini oluşturmaktadır (VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı, teks.ve giyim san.özel ihtisas komisyonu raporu,2001:36) .

Tekstil sanayinin bazı alt sektörlerinde uygulanmaya başlanan teknolojik yenilikler arasında en çarpıcı ve en önemli olarak kabul edilenleri, iplik alt sektöründe open-end (rotor) teknolojisi ve dokuma alt sektöründe de mekiksiz tezgahlardır (Bilgin,2000:106). Bugün artık mekiksiz tezgahlar gerek hız, gerekse ürün kalitesi bakımından mekikli tezgahlara üstünlüklerini kabul ettirmişlerdir (Boratav, Türkcan,1994:125). 1980’li yıllarda ülkemizde esnek otomasyon teknolojilerine yapılan yatırımlarla, iplik ve dokuma alt sektörlerinde open-end ve mekiksiz dokuma

adedi hızla artmış, buna bağlı olarak da tekstil ve hazır giyim ihracatı büyük bir gelişme göstermiştir (Bilgin,2000:106).

Türkiye’de tekstil makinaları imalatının yaklaşık 50 yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, bugün ‘dikiş makinaları’, ‘tekstil kurutma makinaları’ ve ‘boyama,yıkama,ütüleme, baskı ve terbiye makinaları’ haricinde ciddiye alınabilecek bir makine imalatından bahsedilemez (Boratav,Türkcan,1994:129). Bu durumda sektör makine parkının büyük bölümünü ithal etmektedir. Tablo 28’de tekstil ve hazır giyim sektöründe 1989-1998 yılları arasında gerçekleştirilen makine ithalatı görülmektedir.

Tablo 28. Türkiye’nin Tekstil ve Hazır Giyim Makineleri İthalatı (Milyon USD)

Yıllar	Toplam	Değişim (%)
1989	49	
1990	95	93,8
1991	67	-29,4
1992	68	1,5
1993	98	44,1
1994	58	-40,8
1995	149	156,9
1996	171	14,8
1997	152	-11,1
1998	99	-34,9

Kaynak: VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Teks.ve Giyim San.Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2001, s:254

Tablo 28’den görüldüğü üzere, sektörün makina ithalatı 1989 yılında 49 milyon USD iken, 1998 yılında 99 milyon USD’ye yükselmiştir. 1998 yılı kriz yılı olduğundan bu yılda makine ithalatı bir önceki yıla göre, yaklaşık yüzde 35 düşmüştür. 1994 krizinin etkisi ile makine ithalatı yaklaşık yüzde 41 düşmüş, bunu izleyen 1995-1997 yılları arasında ise görece yüksek düzeyde makine ithal edilmiştir. 1990’lı yıllarda sektörde görülen yatırım artışının bir yandan makine ithalatını uyardığı, ancak kriz yılları nedeniyle söz konusu ithalatın değişim oranının dalgalı bir seyir izlemiş olduğu söylenebilir.

Tekstil ve hazır giyim sektöründe makina parkına ilişkin bir zaman serisi mevcut olmasa da, sektörde open-end ve mekiksiz tezgahların sayısının arttığı, makinaların ortalama yaşının görece küçüldüğü söylenebilmektedir.

Bu açıklamalardan sonra fiziksel yatırım yanında, üretim verimliliğini artırma ve/veya yeni ürün geliştirme sürecinde önemi gittikçe artan, Ar-Ge faaliyetleri konusunda sektörün geçirdiği gelişmeleri incelemek yerinde olacaktır.

2.2.3.2.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Ar-Ge Faaliyetleri ve Gelişimi

Çalışmanın ilk bölümünde öncelikli sektörlerin temel özellikleri incelenirken, önemli bir değişken olarak, bu tür sektörlerin ekonominin geri kalanına yüksek düzeyde bir teknoloji yayılması (diffusion, spill-over effect) gerçekleştirme potansiyeli olduğuna değinilmişti. Bu tür bir etkinin ortaya çıkabilmesinde ise, söz konusu sektörün, yeni bilgi, üretim sistemi veya yeni ürün ortaya çıkaracak Ar-Ge faaliyetlerinin temel rol oynadığı kuramsal temellere dayanarak ifade edilmişti. Aslında bir sektörün yoğun olarak Ar-Ge faaliyetleri gerçekleştirmesinin etkisi iki yönlü olarak düşünülebilir.

Birincisi, sektör Ar-Ge faaliyetleri sonucunda üretiminde toplam faktör verimliliğini arttırarak kendi büyüme performansını yükseltebilecektir.

İkincisi, belli koşullarda Ar-Ge çalışmaları sonucunda üretilen teknoloji, ekonomideki diğer sektörlerle yayılarak ekonomi genelinde verimliliği arttırıp, büyüme üzerine olumlu katkı yapabilir ki, teknoloji yayılması olgusu, bu fikir üzerine inşa edilmiştir. Teknoloji yayılmasının önemli düzeylerde olabilmesi için, sektörün geliştirdiği teknolojinin, ekonomideki diğer sektörler tarafından yaygın kullanım alanı bulması gerektiği düşünüldüğünde, tekstil ve hazır giyim sektöründe böyle bir yayılım etkisinin düşük olacağı beklenebilir. Buna karşın yine de bu başlık altında, sektörün ekonomi genelinde büyüme üzerindeki rolü çerçevesinde hem yayılma etkisinin ne derecede olabildiği, hem de sektörün kendi verimlilik artışları açısından Ar-Ge

faaliyetlerinin göstermiş olduğu performansın genel bir görünümünü ortaya koymak amaçlanmaktadır.

2.2.3.2.2.1 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Ar-Ge İnsan Gücü

Bu çerçevede dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektöründe ticari kesim Ar-Ge insan gücünü betimleyen Tablo 29 ve sektörün Ar-Ge insan gücünün imalat sanayi Ar-Ge insan gücü içindeki payını gösteren Tablo 30, anlamlı olmaktadır. Söz konusu veriler, DİE tarafından 1990 yılından itibaren toplanmaya başlandığından, incelememiz, bu çalışmanın ele aldığı 1980-2000 dönemi yerine, 1990-2000 dönemini kapsamaktadır. Bunun yanında, DİE'nin sınıflandırması tekstil ve hazır giyim sektöründen daha geniş kapsamlı olan dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörü şeklindedir.

Tablo 29. Türkiye’de Dokuma,Giyim Eşyası, Kürk ve Deri Sektöründe Ticari Kesim Ar-Ge İnsan Gücü

Yıllar		Toplam		Araştırmacı		Teknisyen ve eşdeğeri		Diğer destek personeli	
		Sayı	Değişim	Sayı	Değişim	Sayı	Değişim	Sayı	Değişim
1990	A	92		38		37		17	
	B	62		26		26		10	
1991	A	87	-5,4	40	5,2	27	-27,3	20	17,6
	B	52	-16,1	30	15,3	16	-38,4	6	-40
1992	A	191	119,5	57	42,5	52	92,5	82	310
	B	76	46,1	30	0	22	37,5	24	300
1993	A	215	12,5	77	35,0	76	46,1	62	-24,3
	B	111	46,0	54	80	40	81,8	17	-29,1
1994	A	158	-26,5	69	-10,3	51	-32,8	38	-38,7
	B	113	1,8	54	0	39	-2,5	20	17,6
1995	A	166	5,0	68	-1,4	50	-1,9	48	26,3
	B	115	1,7	52	-3,7	39	0	24	20
1996	A	194	16,8	96	41,1	36	-28	62	29,1
	B	97	-15,6	55	5,7	22	-43,5	20	-16,6
1997	A	1.082	457,7	130	35,4	144	300	808	1203,2
	B	358	269,0	54	-1,8	64	190,9	240	1100
1998	A	1.118	3,3	115	-11,5	174	20,8	829	2,6
	B	445	24,3	80	48,1	124	93,7	241	0,4
1999	A	1.146	2,5	121	5,2	178	2,3	847	2,1
	B	471	5,8	89	11,2	135	8,8	247	2,4
2000	A	278	-75,4	40	-66,9	40	-77,5	198	-76,6
	B	801	70,0	85	-4,4	60	-55,5	656	165,5

Kaynak:DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001’den yararlanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 30. Dokuma,Giyim Eşyası, Kürk ve Deri Sektöründe Ticari Kesim Ar-Ge İnsan Gücünün İmalat Sanayi Ar-Ge İnsan Gücü İçindeki Payı

Yıllar		Toplam	Araştırmacı	Teknisyen ve eşdeğeri	Diğer destek personeli
1990	A	3,32	2,88	4,13	3,05
	B	3,18	2,48	4,52	3,05
1991	A	2,87	2,85	2,67	3,21
	B	2,39	2,68	2,26	1,72
1992	A	5,51	3,40	4,79	11,63
	B	3,05	2,27	2,83	6,12
1993	A	5,77	4,51	6,47	7,31
	B	4,36	3,75	4,94	5,78
1994	A	4,45	3,61	4,60	7,16
	B	4,17	3,33	4,91	6,84
1995	A	4,04	3,19	3,83	7,13
	B	3,70	2,82	4,19	7,10
1996	A	3,71	3,75	2,17	6,13
	B	2,60	2,63	1,89	4,23
1997	A	15,51	4,32	6,05	44,78
	B	8,28	2,36	4,61	37,09
1998	A	16,47	3,68	9,32	46,10
	B	10,80	3,41	10,70	38,87
1999	A	15,82	3,59	8,50	47,37
	B	10,65	3,61	10,22	38,77
2000	A	17,50	4,81	11,46	49,00
	B	13,12	3,13	3,61	37,98

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001'den yararlanılarak tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 29'dan görüldüğü üzere, sektörde 1990 yılında 92 kişi Ar-Ge alanında istihdam edilirken, bu sayı ilgili yıllar itibariyle istikrarlı bir artış göstererek, 1999 yılında 1146 kişi düzeyinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise, 278 kişiye düşmesine karşın aynı yılda imalat sanayi genelinde Ar-Ge alanında istihdamın oldukça düşük gerçekleşmesi (1.583 kişi) nedeniyle, sektörün Ar-Ge istihdamının imalat sanayi içindeki payı yüzde 17,5'e yükselmiştir. Sektörün Ar-Ge insan gücünün yıllık değişim oranının oldukça dalgalı bir seyir izlediği verilerden anlaşılmaktadır. Bu noktada özellikle 1996 yılında

194 Ar-Ge çalışanı düzeyinin, yaklaşık 5,5 katlık bir artışla, 1997 yılında 1082 kişiye yükselmesi dikkat çekicidir. 1997 yılında Ar-Ge’de istihdam edilen araştırmacı ve teknisyen sayısının artmasının yanında, söz konusu artışın büyük ölçüde ilgili yılda bir önceki yıla göre destek personeli kapsamındaki insan gücündeki yaklaşık yüzde 1203’lük yüksek bir artış oranından kaynaklandığı verilerden anlaşılmaktadır. Bunun dışında 1991 yılında 87 kişi olan Ar-Ge insan gücünün, yüzde 119,5’luk bir artışla 1992 yılında 191 kişiye yükselmesi, küçük mutlak rakamlarda büyük oranlı bir artış niteliğinde görünmektedir. Üçüncü olarak Ar-Ge insan gücünün 1999 yılında 1146 kişiden, yaklaşık yüzde 75,5’lik bir azalış ile, 2000 yılında 278 kişiye düşmesi dikkat çekicidir. Öte yandan aynı yıl, tam zaman eşdeğeri olarak (tze) 801 kişi ile Ar-Ge insan gücünün en yüksek olduğu yıldır. Bu durumun büyük ölçüde destek personelinin tam zaman eşdeğer bakımından büyüklüğünün artmasından kaynaklandığı Tablo 29’dan izlenebilmektedir.

Sektörün Ar-Ge çalışan sayısının imalat sanayi Ar-Ge çalışanı içindeki payı ise, 1990-1996 döneminde yüzde 2,87-5,51 alt ve üst sınırları arasında gerçekleşmiş, 1997, 1998, 1999 ve 2000 yıllarında ise sırasıyla; yüzde 15,51, 16,47, 15,82 ve 17,5’luk düzeylere ulaşarak dikkate değer bir artış sergilemiştir. Söz konusu artışın, büyük ölçüde destek personeli istihdamındaki görece yüksek artışlardan kaynaklandığı verilerden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, destek personeli sayısının imalat sanayi destek personeli içindeki payının 1997-2000 döneminde, yaklaşık yüzde 44-49 sınırları arasında gerçekleştiği Tablo.30’dan izlenebilmektedir. Ar-Ge’de çalışan insan gücünün tam zaman eşdeğeri incelendiğinde de benzer yönde eğilim gerçekleştiği göze çarpmaktadır. 1992 yılında 76 kişiye karşılık gelen tam zamanlı Ar-Ge insan gücü, 1991 ve 1996 yılları dışında sürekli artarak, 2000 yılında 801 kişi düzeyinde gerçekleştiği, böylece imalat sanayi Ar-Ge çalışanı içinde ilgili sektörün payının yüzde 3,18 ‘den, yüzde 13,12’ye yükseldiği görülmektedir.

Tablo 31. Dokuma,Giyim Eşyası, Kürk ve Deri Sektöründe Ar-Ge İnsan Gücü İçinde İstihdamın Dağılımı (% olarak)

Yıllar		Araştırmacı	Teknisyen ve eşdeğeri	Diğer destek personeli
1990	A	41,3	40,2	18,4
	B	41,9	41,9	16,1
1991	A	45,9	31,0	22,9
	B	57,6	30,7	11,5
1992	A	29,8	27,2	42,9
	B	39,4	28,9	31,5
1993	A	35,8	35,3	28,8
	B	48,6	36,0	15,3
1994	A	43,6	32,2	24,0
	B	47,7	34,5	17,6
1995	A	40,9	30,1	28,9
	B	45,2	33,9	20,8
1996	A	49,4	18,5	31,9
	B	56,7	22,6	20,6
1997	A	12,0	13,3	74,6
	B	15,0	17,8	67,0
1998	A	10,2	15,5	74,1
	B	17,9	27,8	54,15
1999	A	10,5	15,53	73,9
	B	18,8	28,6	52,4
2000	A	14,38	14,38	71,22
	B	10,61	7,49	81,89

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001'den yararlanılarak oranlar tarafımdan hesaplanmıştır.

Sektördeki toplam Ar-Ge insan gücünün, araştırmacı, teknisyen ve destek personeli olarak dağılımı incelendiğinde ise, ilginç bir takım eğilimler göze çarpmaktadır. Tablo 31'den izlenebileceği üzere, Ar-Ge insan gücü içinde istihdam edilen araştırmacıların Ar-Ge insan gücü toplamı içindeki payı 1990 yılında yüzde 41,3 (tze:yüzde 41,9) iken, 1996 yılında yüzde 49,4'e (tze:56,7) yükselmiş, 1997 yılında ise dramatik bir düşüş ile yüzde 12 (tze:15) olarak gerçekleşmiştir. 1998 ve1999 yıllarında sırasıyla; yüzde 10,2 (tze:17,9) ve 10,5'luk (tze:18,8) paylarla düşüş eğilimini sürdürmüş, 2000 yılında ise yüzde 14,38'lik pay ile küçük bir artış sergilemiştir.

Sektörün Ar-Ge insan gücü istihdamı içinde teknisyenlerin payında da benzer bir eğilim izlenmektedir. Bu oran 1990 yılında yüzde 40,2 (tze:41,9) iken, ilgili yıllar itibariyle dalgalanmalı bir eğilim göstererek, 2000 yılında yüzde 14,38 (tze:7,49) düzeyinde gerçekleşmiştir.

Diğer destek personeli niteliğindeki Ar-Ge insan gücünde gözlenen eğilim ise araştırmacı ve teknisyen niteliğindeki insan gücünden farklı görülmektedir. Diğer destek personelinin sektörün toplam Ar-Ge insan gücü içindeki payı, 1990 yılında yüzde 18,4 (tze:16,1) iken, 1997 yılında dramatik bir artış göstererek yüzde 74,6 (tze:67) olarak gerçekleşmiştir. 1998 ve 1999 yıllarında ise bu yüksek düzeyini nispeten koruyarak yüzde 74 dolayında seyretmiş, 2000 yılında ise yüzde 71,22 (tze:81,89) düzeyinde gerçekleşmiştir.

1997 yılından itibaren (2000 yılı hariç) Ar-Ge faaliyetlerindeki araştırmacı, 1996 yılından itibaren de teknisyen sayısının, Ar-Ge insan gücü toplamı içindeki payının düşmesinde, ilgili insan gücü sayısının mutlak olarak azalmasından çok, söz konusu yıllarda destek personeli sayısında görülen önemli artışların neden olduğu verilerden anlaşılmaktadır.

Tekstil ve hazır giyim sektöründe istihdam edilen Ar-Ge insan gücünü, imalat sanayiindeki diğer sektörlerle karşılaştırmak, sektörün bu konudaki nisbi performansını anlayabilmek bakımından yararlı olacaktır. Bu çerçevede Tablo 32, 1990-2000 yılları arasında üç dönem için, imalat sanayiinde toplam Ar-Ge insan gücünün alt sektörler itibariyle dağılımını göstermektedir.

Tablo 32. Türkiye’de İmalat Sanayi Alt Sektörlerine Göre Ar-Ge İnsan Gücü

Yıllar	1990-1993		1994-1997		1998-2000	
Sektörler	Toplam	Pay	Toplam	Pay	Toplam	Pay
Mak.teç.cihazlar, ulaşım araçları	1.636	50.4	2.736	54.8	2.403	46.1
Kok kömürü,petrol,nükleer yakıt,kimyasal madde,plastik ve kauçuk ürünleri	588	18.1	541	10.9	706	13.6
Dokuma,giyim eşyası kürk ve deri	146	4.5	400	8.0	847	16.2
Gıda,içecek,tütün	306	9.4	425	8.5	417	8.0
Metalik olmayan diğer mineral ürünler	228	7.0	386	7.7	401	7.7
Ana metal sanayi	163	5.0	333	6.7	278	5.3
Mak.ve teç.hariç metal eşya san.	67	2.0	117	2.3	96	1.8
Ağaç,kağıt,basım,yayım	75	2.3	53	1.0	43	0.8

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001’den yararlanılarak dönem Ar-Ge insan gücü ortalamaları ve oranlar tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 32’de, üç nokta dikkat çekici görünmektedir. Birincisi, Ar-Ge insan gücü ve dolayısıyla bunun imalat sanayi Ar-Ge insan gücü payı bakımından, makine, teçhizat, ulaşım araçları sektörünün ilgili her zaman diliminde birinci sırada olmasıdır. İkinci olarak, ilgili zaman dilimi itibariyle, Ar-Ge’de istihdam edilen insan gücü yalnızca, dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörü ile metalik olmayan diğer mineral ürünler imalatında sürekli artmıştır. Bununla birlikte, Ar-Ge insan gücünün imalat sanayi Ar-Ge insan gücü içindeki payının sürekli arttığı tek sektör, dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörü olmuştur. Bununla bağlantılı olarak üçüncü önemli nokta, Ar-Ge insan gücünün imalat sanayi Ar-Ge insan gücü içindeki payı bakımından, dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörünün diğer sektörler ile karşılaştırıldığında sıralamadaki yeri ile ilgilidir. Dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörü, 1990-1993 döneminde Ar-Ge insan gücünün imalat sanayi Ar-Ge insan gücü içindeki payı bakımından, altıncı sırada iken, dikkat çekici bir gelişme göstererek,1994-1997 döneminde üçüncü sıraya yükselmiş, 1998-2000 döneminde ise bir basamak atlayarak ikinci sırada yer almıştır.

Dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörünün Ar-Ge insan gücü bakımından ilgili dönemler itibariyle gösterdiği gelişmenin dikkate değer olduğu verilerden

anlaşılmaktadır. 1990-1993 döneminde sektörün Ar-Ge insan gücünün imalat sanayi içindeki payının yüzde 4,5’den, 1998-2000 döneminde yüzde 16,2’ye yükselerek söz konusu parametreye bağlı olarak altıncı sıradan, ikinci sıraya yerleşmesi, bu görüşü destekler niteliktedir. Bunun yanında Makine, teçhizat ve ulaşım araçları sektörünün, faaliyetlerinin niteliği gereği Ar-Ge alanında öncelikli konumunun beklenen bir durum olduğu düşünülürse, dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörünün bu konuda göstermiş olduğu performans daha iyi anlaşılabilir.

2.2.3.2.2.2 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Ar-Ge Harcamaları

Ar-Ge’de istihdam edilen insan gücü sayısı ve niteliği, sektörün gerçekleştirdiği yenilikçilik (innovasyon) faaliyetleri konusunda fikir veren önemli bir gösterge olmakla birlikte, bunu tamamlayıcı birtakım veriler, daha sağlıklı analiz yapılabilmesi açısından gerekli olmaktadır. Bu çerçevede sektörde yapılan Ar-Ge harcamalarını toplam, cari ve yatırım harcamaları bakımından gösteren Tablo.33 ve Tablo.34 aydınlatıcı olmaktadır.

Tablo 33. Türkiye’de Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Harcama Grubuna Göre Ticari Ar-Ge Harcaması (Milyon TL ve USD)

Yıllar	CARİ HARCAMA		YATIRIM HARCAMASI					
	Milyon TL	USD	Toplam		Sabit Tesis		Makine Teçhizat	
			Milyon TL	USD	Milyon TL	USD	MilyonTL	USD
1990	5683,5	2179574	546,3	209501	25,9	9932	520,4	199569
1991	52007,1	12472175	5120,3	1227934	83,5	20025	5036,8	1207909
1992	23 601,9	3426768	11 941,3	1733762	187,7	27252	11 753,6	1706509
1993	46 701,7	4251034	8 225,0	748683	---	---	8 225,0	748683
1994	51 557,9	1735703	618,2	20811,78	---	---	618,2	20812
1995	95 750,9	2096423	5 625,8	123174	---	---	5 625,8	123174
1996	178 460	2200938	62 478	770538	18 965	233894	43 513	536644
1997	734 503	4850478	509 358	3363675	93 288	616051	416 070	2747624
1998	1 620 707	6232527	250 217	962225	14 345	55165	235 872	907060
1999	2 981 229	7139283	198 168	474562	8 224	19694	189 944	454867
2000	3 963 910	6354976	2 236 728	3585942	---	---	2 236 728	3585942

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001’den yararlanılarak ABD doları karşılıkları tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 34: Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Harcama Grubuna Göre Ticari Ar-Ge Harcaması yüzde Pay

Yıllar	CARİ HARCAMA PAYI		YATIRIM HARCAMASI					
	Genel Toplam İçindeki Payı	İmalat Sanayi içindeki Payı	Toplamın Payı		Sabit Tesis Payı		Makine Teçhizat Payı	
			Genel T.	İmalat S.	Genel T.	İmalat S.	Genel T.	İmalat S.
1990	3,5	3,7	0,5	0,56	0,04	0,04	1,3	1,5
1991	12,8	14,1	1,7	1,9	0,20	0,2	1,9	2,1
1992	3,8	4,3	1,7	1,9	0,1	0,2	2,0	2,2
1993	3,8	4,3	1,0	1,1	0	0	1,2	1,4
1994	2,3	2,5	0,04	0,05	0	0	0,06	0,07
1995	2,0	2,2	0,2	0,2	0	0	0,3	0,3
1996	1,5	1,6	1,0	1,0	0,7	0,7	1,2	1,3
1997	2,5	3,2	3,1	3,7	3,3	3,8	3,0	3,6
1998	3,3	4,0	0,7	0,8	0,1	0,2	0,9	1,0
1999	3,0	3,4	0,2	0,2	0,04	0,05	0,2	0,3
2000	2,2	2,6	2,5	3,1	0	0	3,0	3,8
Ortalama	3,7	4,1	1,15	1,32	0,41	0,47	1,37	1,6

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001’den yararlanılarak oranlar tarafımdan hesaplanmıştır.

İlk olarak sektörde Ar-Ge faaliyetlerine ilişkin olarak yapılan cari harcamalara bakıldığında ilgili yıllar itibariyle sürekli artarak, 1990 yılında 5.683 milyon TL'den, 2000 yılında 3.963.910 milyon TL'ye yükseldiği görülmektedir. USD karşılığı ise aynı yıllarda; 2.179.574 USD'den, 6.354.976 USD'ye yükselmiştir. 1994, 1995 ve 1996 yıllarında gözlenen USD cinsinden düşük rakamlar, 1994 krizi ile birlikte kurun yükselmesinin etkisini yansıtmaktadır.

Sektörün cari Ar-Ge harcamalarının imalat sanayi cari Ar-Ge harcamaları içindeki payı ise 1990 yılında yüzde 3,7'den, 2000 yılında yüzde 2,6'ya düşerek, ilgili yıllar itibariyle ortalama yüzde 4,1 düzeyinde gerçekleşmiştir (genel toplam içindeki payı yüzde 3,7). Aynı ortalama makine-teçhizat cihazlar ve ulaşım araçları bütünü için yüzde 70,49 dur. Tekstil ve hazır giyim sektörü Ar-Ge harcamalarını bu tür sektörlerle karşılaştırırken, söz konusu sektörün doğası gereği teknoloji ve nitelikli işgücü yoğun üretim yapısına sahip olduğu gerçeğine dikkat etmekle birlikte, tekstil ve hazır giyim sektörünün cari Ar-Ge harcamalarının oldukça düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte imalat sanayiinde yapılan toplam cari harcamaların mutlak düzeyinin de ne kadar tatminkar olduğu sorusu yargımızı güçlendirmektedir.

Sektörün Ar-Ge yatırım harcamaları ise, TL cinsinden 1990 yılında 546,3 milyon TL'den, 2000 yılında 2.3 trilyon TL'ye, USD cinsinden de 209.501'den 3.585.942 USD'ye yükselmiştir. İlgili yıllar itibariyle önemli dalgalanmalar olmakla birlikte özellikle 1994 yılında krizin etkisiyle, yatırım harcamalarının en düşük düzeyine gerilediği Tablo 32'den izlenebilmektedir..

Sektörün Ar-Ge yatırım harcamalarının imalat sanayi Ar-Ge yatırım harcamaları içindeki payı ise, Tablo.34'den izlenebileceği üzere, yine dalgalı bir seyir izleyerek 1997 ve 2000 yıllarında yüzde 3,7 ve 3,1'lik oranlara ulaşmakla birlikte, ortalama olarak yüzde 1,3 gibi küçük bir düzeyde kalmıştır. Genel toplam (tüm kesimler) içindeki payın ortalaması ise yüzde 1,1'dir. Makine-teçhizat cihazlar ve ulaşım araçları bütününe yaptığı Ar-Ge yatırım harcamalarının imalat sanayi içindeki payı ise 68,4'dür. Cari harcamalardaki düşük performans, yatırım harcamalarında daha da şiddetli olarak burada da gözlemlenmektedir.

Sektörün Ar-Ge yatırım harcamalarının imalat sanayi ve genel toplam Ar-Ge yatırım harcamaları açısından gösterdiği düşük performans, doğal olarak yatırım harcamalarının bileşimine de yansımıştır. Sabit tesis harcamalarının imalat sanayi ve genel toplam içindeki payı ilgili yıllar itibariyle sırasıyla; ortalama olarak yüzde 0,47 ve 0,41 olarak gerçekleşmiştir. Makine ve teçhizat harcamaları bakımından ilgili dönemde aynı parametreler, yüzde 1,5 ve 1,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektöründe gerçekleştirilen Ar-Ge harcamalarını, imalat sanayiindeki diğer sektörlerle karşılaştırmak, sektörün bu konudaki nisbi performansını anlayabilmek bakımından yararlı olacaktır. Bu çerçevede Tablo 35, 1990-2000 yılları arasında imalat sanayiinde toplam Ar-Ge harcamalarının alt sektörler itibariyle dağılımını göstermektedir.

Tablo 35. Türkiye’de İmalat Sanayi Alt Sektörlerine Göre Toplam Ar-Ge Harcaması

Yıllar	1990-1993		1994-1997		1998-2000	
Sektörler	Toplam	Pay	Toplam	Pay	Toplam	Pay
Makine,teç.cihazlar ve ulaşım araçları	92.250.470	64,0	111.727.548	64.8	266.400.836	79.3
Kok kömürü,petrol,nükleer yakıt,kimyasal mad.plastik ve kauçuk ürünleri	18.656.544	13,0	18.600.263	10.8	25.375.391	7.6
Ana metal san.	10.183.354	7,0	14.330.081	8.3	10.251.071	3.0
Gıda,içecek, tütün	6.428.385	4,5	7.279.901	4.2	10.344.233	3.0
Metalik olmayan diğer mineral ürünler imalatı	6.906.400	4,8	11.460.667	6.7	9.601.964	2.9
Dokuma,giyim eşyası,kürk ve deri	6.562.353	4,6	3.790.436	2.2	8.249.838	2.4
Makine ve teç.hariç metal eşya sanayii	1.480.446	1,0	2.924.740	1.7	3.755.498	1.1

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001’ den yararlanılarak dönem Ar-Ge harcamaları ortalamaları, ABD doları karşılıkları ve oranlar tarafımdan hesaplanmıştır.

Tablo 35’den, dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektöründe Ar-Ge alanında yapılan toplam harcamaların, 1990-1993 döneminde yaklaşık 6,6 milyar USD iken, dikkate değer bir azalışla 1994-1997 döneminde yaklaşık 3,8 milyon USD’ye düşerek, imalat sanayi toplam Ar-Ge harcamaları içindeki payının yüzde 4,6’dan, yüzde 2,2’ye gerilediği görülmektedir. 1998-2000 döneminde ise yaklaşık 8,2 milyon USD düzeyine yükselerek, sektörün imalat sanayi toplam Ar-Ge harcamaları içindeki payı yüzde 2,4

düzeyinde gerçekleşmiştir. Sektörün Ar-Ge harcamalarının imalat sanayi toplam Ar-Ge harcamaları içindeki payının 1990-1993 dönemindeki oranını sonraki dönemlerde sürdüremediği ve ilgili her dönem itibariyle nispeten düşük bir düzeyde olduğu verilerden anlaşılmaktadır. Söz konusu oran bakımından, dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörü, 1990-1993 yılında beşinci sırada, 1994-1997 ve 1998-2000 dönemlerinde ise altıncı sırada yer almıştır.

Dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektöründe Ar-Ge faaliyetlerinde istihdam edilen insan gücü ve sektörün gerçekleştirdiği Ar-Ge harcamalarına ilişkin 1990-2000 yılına ait verileri birleştirdiğimizde bir takım sonuçlara ulaşılabilmektedir. Ar-Ge’de istihdam edilen insan gücünün imalat sanayi Ar-Ge insan gücü içindeki payı, 1990-1997 döneminde yüzde 3-6 arasında gerçekleşerek, oldukça düşük kalmıştır. 1997 yılından itibaren görülen görece iyileşme ise (yüzde 15-18 aralığında), araştırmacı sayısından çok, teknisyen istihdamında gerçekleşen kısmi bir iyileşme ile diğer destek personeli istihdamında görülen önemli düzeyde artışlardan kaynaklanmaktadır. Bu durum, sektörün Ar-Ge faaliyetlerinde, yeni bilgi, ürün, süreç, yöntem ve sistemlerin bulunması ve geliştirilmesini, kısaca teknolojik değişimi sağlayacak bilim adamı ve mühendislerden oluşan yüksek niteliğe sahip insan gücünün görece düşük düzeyde kaldığını göstermektedir. Öte yandan teknisyen ve özellikle diğer destek personeli kapsamındaki insan gücü görece iyi düzeydedir.

Dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektöründeki toplam Ar-Ge insan gücü, imalat sanayindeki diğer sektörlerle karşılaştırıldığında, 1990-1993 döneminde sektörün, Ar-Ge insan gücünün imalat sanayi Ar-Ge insan gücü içindeki payı bakımından altıncı sırayı aldığı, 1994-1997 döneminde üçüncü sıraya yükseldiği, 1998-2000 döneminde ise bir basamak atlayarak ikinci sırada yer aldığı gözlenmektedir. Bu gelişme sektörün yeni bir üretim sistemi ve/veya yeni ürün geliştirme çabalarına ilişkin istikrarlı bir yönelim içinde olduğunu göstermektedir. Ar-Ge insan gücü istihdamının, üretim faaliyetlerinin doğası gereği, yüksek-teknoloji kullanan sektörlerde yüksek düzeyde olduğu düşünüldüğünde, dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörünün söz konusu performansının oldukça dikkate değer görünmektedir.

Ar-Ge harcamaları ve bileşimine bakıldığında ise sektörün nispeten zayıf bir performans sergilediği görülmektedir. Ar-Ge harcamalarına ayrılan miktar imalat sanayi

geneline göre düşüktür. Özellikle Ar-Ge yatırım harcamalarının, imalat sanayi Ar-Ge yatırım harcamaları içinde ilgili yıllar itibariyle ortalama yüzde 1,3'lük bir oranda kalarak oldukça düşük bir performans sergilediği gözlemlenmektedir. Sektörün doğası gereği, kimya ve makine-teçhizat gibi sektörler göre Ar-Ge alanında düşük düzeyde sermaye birikimi ile Ar-Ge faaliyetlerinden beklenen verimliliği artırıcı yeni ürün veya üretim sistemi çıktılarını hedefine ulaşabileceği düşünülse bile, yatırım harcamaları düzeyinin tatminkar olmaktan uzak, volatilitésinin ise yüksek olduğu söylenebilir. Bu durum Ar-Ge'de istihdam edilen insan gücünün verimlilik potansiyelinden optimal düzeyde yararlanılmasını güçleştirmektedir.

Sektör, toplam Ar-Ge harcamalarının imalat sanayi Ar-Ge harcamaları içindeki payı bakımından, imalat sanayiindeki diğer sektörlerle karşılaştırıldığında, 1990-1993 yılında beşinci sırada, 1994-1997 ve 1998-2000 dönemlerinde ise altıncı sırada yer aldığı görülmektedir. Sektörün Ar-Ge insan gücü bakımından göstermiş olduğu performans, Ar-Ge harcamaları açısından gösterilememiştir. Bir başka deyişle, sektörde, diğer etkenler veri iken, görece yüksek düzeyde Ar-Ge insan gücü ve görece düşük düzeyde sermaye ile çalışmaktadır.

Kendi içinde Ar-Ge faaliyetleri görece düşük düzeyde (yatırım harcamaları bakımından) olan tekstil ve hazır giyim sektörünün, diğer sektörler dikkate değer ölçüde teknoloji yayılması (difüzyon) gerçekleştiremeyeceği söylenebilir. Kaldı ki, sektörden doğası gereği, Ar-Ge faaliyetleri ile teknolojik birtakım iyileştirmeler sağlanılabilese bile, birçok sektör tarafından kullanılabilecek genel amaçlı teknolojiler (general purpose technologies) geliştirmesi beklenemez. Bu anlamda tekstil ve hazır giyim sektörü, çalışmada öncelikli sektörlerin özelliklerini incelerken öne sürülen, bu sektörlerin görece yüksek düzeyde teknoloji difüzyonu sağlama potansiyeli değişkenine uygun olmadığı sonucu beklentilerle uyumludur. Burada sektörün Ar-Ge faaliyetlerinin kısaca incelenmesinin bir diğer nedeni, sektörün kendi büyüme performansı bakımından verimlilik artışında Ar-Ge çalışmalarına ne ölçüde pay atfedileceği ile ilgilidir. Öte yandan sektörün göstermiş olduğu büyüme performansında verimlilik artışlarının ne ölçüde belirleyici olduğunun da incelenmesi gerekmektedir.

2.2.3.2.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Büyüme ve Verimlilik Arasındaki İlişki

Tekstil ve hazır giyim sektöründe büyümenin ne ölçüde verimlilikten kaynaklandığını ölçmek için, 1987 fiyatları ile sektörde çıktı büyüme ve verimlilik büyüme rakamları ile EKK (en küçük kareler) yöntemi kullanılarak yapılan regresyon analizi sonucu aşağıdaki regresyon denklemi elde edilmiştir.

$$Q = 0,144637 + 0,488567 \cdot P$$

$$R^2 = 0,68, \text{ Adj. } R^2 = 0,67, \text{ F testi: } 39,89, \text{ Durbin-Watson testi: } 1,72$$

Denklemde bağımlı değişken; Q ile ifade edilen çıktıdaki büyüme hızı, bağımsız değişken ise; P ile ifade edilmiş olan verimlilikteki büyüme hızıdır. Her iki değişken de kendi seviyelerinde durağandır. Değişkenler arasında otokorelasyon bulunmamaktadır. Katsayıların işareti beklenildiği gibidir. Regresyon denklemine göre verimlilikteki değişim hızı, çıktıdaki değişim hızının yüzde 68'ini açıklamaktadır. Verimlilik büyüme hızındaki yüzde 10'luk bir artış, çıktı büyüme hızında yaklaşık yüzde 4,8'lik bir artış meydana getirmektedir.

R^2 'nin, çıktıdaki büyümeye etki eden bir diğer unsur olan faktör birikiminin modelde yer almadığı düşünüldüğünde tatminkar düzeyde olduğu söylenebilir. Faktör birikiminin modelde yer almamasının nedeni, sektöre ilişkin sağlıklı yatırım verilerinin bulunmayışındır. Bunun yanında çalışmada kullanılan veriler yıllık bazda olup, 20 adet gibi az sayıda gözleme denk geldiğinden, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi hakkında fikir verebilen Granger Nedensellik Testi uygulanmamıştır. Kaldı ki bu yöntem değişkenler arasında zaman bakımından öncelik-ardıllık ilişkisine dayanmak ve yöntemin modelde kullanılan gecikme uzunluğuna karşı çok duyarlı olması gibi kısıtlara sahiptir (Gujarati,2001:620).

Regresyon analizi, değişkenler arasındaki nedensellik hakkında bir fikir vermemesine ve Granger Nedensellik Testinin de belirtilen nedenlerle uygulanamamasına karşın, iktisat teorisi verimlilikteki artışın çıktıda artışa yol açan önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla denklem sonucuna göre

artışın çıktıdaki artışı analiz sonucumuza göre tatminkar bir şekilde açıkladığı görülmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikli sektörlerin büyüme üzerine yaptığı görece yüksek katkının bir nedeni olarak, söz konusu sektörlerin gerçekleştirdikleri yüksek ileri ve geri bağlantılar yoluyla ekonominin geri kalanını harekete geçirebilmeleri üzerinde durulmuştu. Bu çerçevede tekstil ve hazır giyim sektörünün bu anlamdaki performansını ortaya koymak yerinde olacaktır.

2.2.3.3 Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün İleri ve Geri Bağlantı Etkisi

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikli sektörlerin ekonomideki diğer sektörler ile kurdukları görece yüksek düzeyde ileri ve geri bağlantılar ile iktisadi büyüme üzerine görece yüksek katkıda bulunduklarından bahsedilmişti. Bu bağlamda Türkiye’de tekstil ve giyim sektörünün ileri ve geri bağlantılar bakımından performansını incelemek anlamlı olmaktadır. Ancak herhangi bir sektörün ileri ve geri bağlantı etkisini tam olarak ortaya koyabilmek ayrı bir çalışma konusudur. Bu nedenle burada, yalnızca geri bağlantı etkisi incelenmektedir.

Bu çerçevede tekstil ve hazır giyim sektöründe geri bağlantı etkisini temsil etmek üzere, DİE’nin 1996 tarihli “Türkiye Ekonomisinin Input-Output Yapısı” adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Çalışmamızın ilgili yılları olan 1980-2000 döneminde, DİE tarafından 1985, 1990 ve 1996 yıllarında olmak üzere üç adet input-output tablosu yayınlanmıştır. Ancak bu tablolardan 1985 ve 1990 yılına ait olanlar 64 sektörlü iken, 1996 yılı tablosu 97 sektörlüdür. Bu nokta bir tür zaman serisi oluşturmayı zorlaştırmakta ve yukarıda da bahsettiğimiz gibi konunun başka bir çalışma alanına kaymasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, tekstil ve giyim sektörünün diğer sektörler ile kurduğu geri bağlantıların derecesini temsil etmek ve bunu diğer sektörler ile karşılaştırmak için yalnızca 1996 yılına ait input-output tablosundan yararlanılmıştır.

Bu bağlamda Tablo 36, tekstil ve giyim sektörü ile imalat sanayi üretimi içindeki payı ve dışsalılık etkisinin görece yüksek olduğu beklentisi ile seçtiğimiz bazı sektörlere ait input katsayılar matrisindeki rakamları göstermektedir.

Input katsayılar matrisi, input-output tablosunda yer alan kullanım tablosundaki değerlerin sütunlar boyunca sektör üretimine oranlanması ile bulunan katsayılardan oluşmakta ve sektörlerin bir birimlik üretim yapabilmeleri için gerek duydukları girdi değerlerini oransal olarak ifade etmektedir.

Tablo 36: Seçilmiş Bazı Sektörlere Ait Input Katsayı Matrisi Sütunları Toplamı

Sektörler	Geri Bağlantı
Tekstil iplikçiliği, dokumacılığı ve aprenmesi	0.70
Diğer tekstil ürünleri imalatı	0.54
Örme ürünleri imalatı	0.66
Kürk hariç, giyim eşyası imalatı	0.60
Demir-çelik ana metal sanayi	0.67
Demir-çelik dışındaki ana metal sanayi	0.60
Genel amaçlı makine imalatı	0.52
Özel amaçlı makinelerin imalatı	0.52
Motorlu kara taşıtı, romörk ve yarı-romörk imalatı	0.59

Kaynak:DİE, Türkiye Ekonomisinin Input-Output Yapısı, 1996, s:28-39

Tablo 36 incelendiğinde, tekstil iplikçiliği, dokumacılığı ve aprenmesi sektörünün, 1 birimlik üretimi için, diğer sektörlerden 0.7 birim girdi tedarik etmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle söz konusu sektör, üretiminin yüzde 70'i kadar diğer sektörlerden girdi tedarik etmektedir. Tekstil ve hazır giyim sektörü içinde yer alan diğer tekstil ürünleri imalatı; 0.54, örme ürünleri imalatı; 0.66 ve kürk hariç, giyim eşyası imalatı ise; 0.60'lık oranlara sahiptir.

Bu çerçevede, Tablo 36'da yer alan diğer sektörlerle ait oranlara bakıldığında, aslında sektörler arasında çok da önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Yine de, genel amaçlı makine imalatı ile özel amaçlı makine imalatının 0.52'lik oranlar ile girdi tedariki bakımından diğer sektörlerle bağımlılığının dolayısıyla geri bağlantı etkisinin

biraz daha düşük olduğu söylenebilir. Buna karşın bu sektörlerin, demir çelik sektörü ile birlikte ileri bağlantı etkisinin yüksek olacağı düşünülebilir.

Bunun dışında, Tablo 36'daki oranlar, her bir sektörün diğer sektörlerden girdi gereksiniminin, kendi üretimine bölünmesi ile oluşturulduğundan, sektörler arası karşılaştırma yapmak güçleşmektedir. Bunun yanında, tekstil ve hazır giyim sektörünün imalat sanayi içindeki payının, 1996 yılı itibariyle yüzde 18,4 ile söz konusu diğer sektörlerden yüksek olduğu düşünüldüğünde, sektörün geri bağlantısının nispeten yüksek olduğu söylenebilir. Buna karşın, makine ve demir çelik gibi sektörler ile karşılaştırıldığında, ileri bağlantı etkisinin nispeten düşük olduğu beklenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Öncelikli sektörlerin büyüme üzerindeki rolü, çeşitli gelişme ve büyüme teorileri yazınında doğrudan ve dolaylı olarak ele alınmaktadır. Örneğin, gelişme teorilerinden Rostow'da, ekonomi kalkış aşamasındayken bazı sektörlerin kendilerine ait yüksek büyüme oranları ile ekonominin genel büyümesi üzerine doğrudan katkıda bulunduğu bahsedilmektedir. Aynı şekilde Kuznets'de de söz konusu sektörlerin ekonominin büyümesi üzerine yaptığı bu doğrudan katkı yanında, diğer sektörlerle oluşturduğu geri ve ileri bağlantılar yoluyla dolaylı olarak katkıda bulunduğu ve yine dolaylı yoldan, toplumsal yapı ve nüfusun kalitesi (eğitim, şehirleşme..) gibi parametreler üzerindeki etkisi ile büyüme üzerinde görece önemli rol oynadığı ortaya konmaktadır. Bu çerçevede Hirschman, söz konusu sektörlerin büyüme üzerine yaptığı dolaylı katkıyı daha formel bir şekilde inceleyerek, bir takım sektörlerin ekonomideki diğer sektörlerle oluşturduğu görece yüksek ileri ve geri bağlantılar vasıtasıyla büyüme üzerinde görece yüksek katkıda bulunduğunu savunmaktadır.

Büyümenin motoru olarak beşeri sermaye birikimini ortaya koyan ve büyüme teorilerinin iki önemli kolundan biri olan Lucas'da öncelikli sektör olgusuna bakıldığında ise, söz konusu teoriden dolaylı olarak, bir takım sektörlerin yüksek beşeri sermaye ile çalışma ve sektörün gelişiminin ekonomi genelinde beşeri sermaye birikimini arttırma yönünde motivasyon sağlayarak büyüme üzerinde önemli rol oynayabileceği sonucu türetilmektedir.

Büyüme teorilerinin bir diğer önemli kolu olan Romer ise, uzun dönemde büyümeyi sağlayan teknolojik gelişme olgusunu ve bunun altında yatan bilginin doğasını incelemektedir: Romer'e göre, teknolojik gelişmede başat rolü, kar güdüsü ile hareket eden girişimcilerin Ar-Ge faaliyetleri almaktadır; Ar-Ge faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan yeni bilgi kısmen dışlanabilirlik niteliği ile ekonomi geneline yayılarak ekonomideki bilgi stokunu arttırmakta, böylece teknolojik gelişmeyi sürdürecektir daha yeni bilgi üretimini mümkün hale getirmektedir. Bu bağlamda faaliyetlerinin temelinde teknoloji üretiminin yer aldığı bir takım sektörler, ürettikleri yeni bilginin diğer sektörlerle de yayılması aracılığıyla, kendilerinin amaçlamadıkları bir sonuç, bir tür pozitif dışsallık olarak büyüme üzerinde görece yüksek katkı yapabilmektedirler.

Bu çalışmada öncelikli sektörlerin saptanması ile ilgili teorilerden yararlanılarak, bu sektörlerin yüksek işçi başı katma değer düzeyi, yüksek teknoloji dışsallıkları ve yüksek ileri ve geri bağlantılar gerçekleştirerek, büyümede önemli rol oynadıkları savunulmaktadır. Çalışmada, Türkiye’de tekstil ve hazır giyim sektörünün büyüme üzerine katkısı ve öncelikli bir sektör olup olmadığı, söz konusu bu üç değişken açısından incelenmiştir. Şüphesiz tekstil ve hazır giyim sektörünün bu açıdan incelenmesinde, incelenen bazı ülkelerin tekstil ve hazır giyim sektörlerinin belli bir dönem öncelikli sektör konumunda olmalarının etkisi vardır. Ancak bu örneklerde gözlemlenen, zamanla sektörün bu konumunu görece yüksek teknolojili sektörlerle bıraktığı şeklindedir. Örneğin, tekstil ve hazır giyim sektörü, İkinci Dünya Savaşı’ndan önce Japonya’nın sanayileşerek büyümesinde öncelikli bir rol oynamaktaydı. 1890-1930 dönemi boyunca sektör, Japonya’nın imalat sanayi üretiminin üçte birini ve sanayi ürünleri ihracatının yarısını gerçekleştirmiştir (Yamazawa,1990:70). Japon tekstil sektörü 1960’dan itibaren, yabancı rakiplerin ortaya çıkışı, reel ücretlerin artışı gibi nedenlerle sektörde uluslararası rekabetini kaybederek ekonomik darboğaza düşmüş, 1950 ve 1960’larda stratejik veya öncelikli sektör olarak hedeflenen sektörler; çelik, gemi inşası, kömür madenciliği ve petro-kimya sektörleri olmuştur (Flath,2000:207-8). Benzer bir tablo ile Güney Kore’de de karşılaşmaktayız. Güney Kore’de de Kore Savaşı’ndan sonra iktisadi yeniden yapılanma sürecinde odaklanılan ilk sektör tekstil sektörü olmuş, 1955’ler boyunca tekstil öncelikli verilen bir sektör haline gelmiştir (Yonguwon,1975:105). Güney Kore’nin 1973 yılında da en önemli sektörü olan tekstil sektörü, imalat sanayi katma değerinin yüzde 15,2’si, istihdamın yüzde 18’i ve ihracatın yüzde 43,2’sini gerçekleştirmiştir (Hasan,1976:165). Güney Kore’nin iktisadi büyümesinin ilk aşamalarında, dış talep ve hükümetin ihracata yönelik politikaları ile uyarılan tekstil ve hazır giyim sektörü stratejik bir ihracat sektörü olmuş, ancak tıpkı Japonya’daki gibi içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle, 1980’lerde karşılaşılan, gelişmiş ülkelerdeki yüksek ithalat engelleri, ülke içinde artan emek maliyetleri ve düşük verimlilik sonucunda düşüşe geçmeye başlamıştır (Kim,1994:175). Dolayısıyla, hem sektörün emek-yoğun üretim yapısı nedeniyle, hem de gelişmekte olan ülkelerin geleneksel toplum yapılarının ortaya çıkardığı bol emek nedeniyle, tekstil ve hazır giyim sektörü özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra pek çok gelişmekte olan ülkenin telaffuz edilmese de bir anlamda, vazgeçemediği ve öncelik verdiği bir sektör olmuştur.

Türkiye’ye bakıldığında, tekstil ve hazır giyim sektörü, yukarıdaki örneklerden farklı olarak hem üretim ve istihdamının imalat sanayi içindeki payı, hem de sektörün ihracatının toplam ihracat içindeki payı bakımından, günümüzde de sürekli öncelikli konumdadır. Ancak, Türkiye’de görece emek yoğun tekstil ve hazır giyim gibi bir sektörden, ileri teknoloji kullanan, sermaye yoğun sektörlere Güney Kore ve Japonya’da görüldüğü gibi keskin bir geçiş yaşanmamıştır. Bu nedenle, tekstil ve hazır giyim sektörünün öncelikli bir sektör olup olmadığını, 1980-2000 yılları arasını inceleyerek saptamaya çalışmak anlamlı olmaktadır. Söz konusu dönemin ele alınmasının nedeni, özellikle bu dönemin teknolojik gelişme açısından pek çok atılımın yapıldığı ve 21. yüzyıla damgasını vuracağı beklenen enformasyonun, bu dönem zarfında “kalkış” aşamasını yapmış olmasıdır. Dolayısıyla, bu dönemde hangi sektörlerin öncelikli hale geldiği saptanırsa, ülkenin geleceğine dair öngörülerde bulunmada bir enformasyona daha sahip olunabilecektir.

İlk olarak tekstil ve hazır giyim sektörünün ekonomik büyüme üzerine yaptığı katkı niceliksel olarak incelendiğinde, sektörün bu anlamda tatminkar bir performans gösterdiği verilerden anlaşılmaktadır. Özellikle 1981, 1983, 1987, 1988, 1992 ve 1997 yılları olmak üzere altı yılda, sektörün büyüme üzerine katkısı yüzde 21 ile 25 sınırları arasında olmak üzere diğer yıllara göre yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Buna karşılık, sektörün ekonomik büyüme üzerine etkisi, beş yıl negatif olarak gerçekleşmiştir. Negatif etkinin gerçekleştiği bu beş yıldan sadece biri 1980-1990 yılları arasında iken, geri kalan dördü 1990-2000 yılları arasındadır. Bu durum sektörün büyüme üzerine katkısının 1990’lı yıllarda görece azaldığını göstermektedir.

Sektörün ekonomik büyüme üzerine katkısını imalat sanayiindeki diğer bir takım sektörler ile karşılaştırdığımızda, tekstil ve hazır giyim sektörünün, 1980-2000 yılları arasında altı yıl ile büyüme üzerine en yüksek katkıyı gerçekleştiren sektör olduğu görülmektedir.

Çalışmada, tekstil ve hazır giyim sektörünün iktisadi büyüme üzerindeki katkısının niceliksel analizi yanında, sektörün öncelikli bir sektörün nitelikleri olarak teoride belirtilen, çalışan başına katma değer düzeyi, teknoloji dışsallıkları ve ileri-geri bağlantı etkisi olmak üzere üç değişken çerçevesinde bu nitelikleri taşıyıp taşımadığı ve büyüme üzerine katkısının bu nitelikler ile bağlantılı olup olmadığı incelenmiştir.

Tekstil ve hazır giyim sektöründe yaratılan katma değerin imalat sanayi katma değeri içindeki payının 1980-2000 yılları arasında yüzde 11 ile 17 arasında dalgalandığı saptanmıştır. Bu performansı ile sektör aynı parametre için imalat sanayinin önemli sektörleri olan, gıda sanayii, ana kimya sanayii, taşıt araçları sanayi, elektrikli makineleri sanayi ve makine sanayiinden (elektrik makineleri hariç) yüksek, demir ve çelik sanayiden ise kimi yıllar düşük kimi yıllar yüksek bir performans sergilemektedir. Sektörün katma değerinin imalat sanayi içindeki payının yüksekliğine karşın, çalışan başına katma değer düzeyi 1980-84, 1985-89, 1990-1994, 1995-2000 dönemleri ortalaması için, söz konusu diğer sektörlerin hepsinden düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Bu sonuç tekstil ve giyim sektörünün, öncelikli bir sektörde olması gerektiği savunulan çalışan başına görece yüksek katma değer düzeyine sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

Çalışan başına görece düşük katma değer düzeyine karşın, sektörün teknolojik gelişme ile ilgili verileri oldukça ilginç bulgular taşımaktadır. Dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörü Ar-Ge insan gücünün imalat sanayi Ar-Ge insan gücü içindeki içindeki payı söz konusu diğer sektörler ile karşılaştırıldığında, 1990-1993 döneminde, altıncı sırada iken dikkat çekici bir gelişme göstererek, 1994-1997 döneminde üçüncü ve 1998-2000 döneminde de ikinci sıraya yükseldiği görülmektedir. Bu çerçevede söz konusu yıllar itibarıyla sektörün Ar-Ge insan gücünün imalat sanayi Ar-Ge insan gücü içindeki içindeki payı sırasıyla, yüzde 4.5, 8.0 ve 16.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişme sektörün yeni bir üretim sistemi ve/veya yeni ürün geliştirme çabalarına ilişkin istikrarlı bir yönelim içinde olduğunu göstermesi açısından son derece anlamlıdır. Ar-Ge insan gücü istihdamının, üretim faaliyetlerinin doğası gereği, ileri-teknoloji kullanan sektörlerde yüksek düzeyde olduğu düşünüldüğünde, dokuma, giyim eşyası, kürk ve deri sektörünün söz konusu performansı oldukça dikkate değer görünmektedir.

Araştırma-Geliştirme faaliyetleri alanında istihdam edilen insan gücündeki bu önemli performansa karşın, Ar-Ge harcamaları ve bileşimine bakıldığında ise sektörün nispeten zayıf bir performans sergilediği görülmektedir. Ar-Ge harcamalarına ayrılan miktar imalat sanayi geneline göre düşüktür. Dolayısıyla Ar-Ge personeli başına düşen Ar-Ge harcamasının görece düşük düzeylerde seyretmekte olduğu sonucuna varabiliriz. Özellikle Ar-Ge yatırım harcamalarının, imalat sanayi Ar-Ge yatırım harcamaları

içindeki payının ilgili yıllar itibariyle ortalama yüzde 1,3'lük bir oran ile oldukça düşük bir performans sergilediği gözlemlenmektedir.

Sektör, toplam Ar-Ge harcamalarının imalat sanayi Ar-Ge harcamaları içindeki payı bakımından, imalat sanayiindeki diğer sektörlerle karşılaştırıldığında, 1990-1993 yılında beşinci sırada, 1994-1997 ve 1998-2000 dönemlerinde ise altıncı sırada yer aldığı görülmektedir. Sektörün Ar-Ge insan gücü bakımından göstermiş olduğu performansın, Ar-Ge harcamaları açısından gerçekleşmediği verilerden anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle sektör, diğer etkenler veri iken, görece yüksek düzeyde Ar-Ge insan gücü ve görece düşük düzeyde sermaye ile çalışmaktadır.

Kendi içinde Ar-Ge faaliyetleri görece düşük düzeyde (yatırım harcamaları bakımından) olan tekstil ve hazır giyim sektörünün diğer sektörlerle dikkate değer ölçüde teknoloji yayılması (difüzyon) gerçekleştiremeyeceği söylenebilir. Bununla birlikte, sektörden, doğası gereği, Ar-Ge faaliyetleri ile teknolojik birtakım iyileştirmeler sağlanılabilecek bile, birçok sektör tarafından kullanılacak genel amaçlı teknolojiler (general purpose technologies) geliştirmesi beklenemez. Bu anlamda tekstil ve hazır giyim sektörünün, öncelikli sektörlerin önemli bir niteliği olarak, bu sektörlerin görece yüksek düzeyde teknoloji yayma potansiyeline uygun olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Öte yandan sektörün göstermiş olduğu büyüme performansında verimlilik artışlarının ne ölçüde belirleyici olduğunu inceleyebilmek için, 1987 fiyatları ile sektörün üretimindeki büyüme ve işçi başı verimlilik büyüme rakamlarına dayanarak, EKK (en küçük kareler) yöntemi kullanılarak yapılan regresyon analizi sonucunda verimlilikteki değişimin, çıktıdaki değişimin yüzde 68'ini açıkladığı ve verimlilikteki yüzde 10'luk bir artışın, çıktıda yaklaşık yüzde 4,8'lik bir artış meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sektörün büyümesi üzerine nispeten tatminkar bir katkı yapan verimlilik artışlarının ne ölçüde Ar-Ge faaliyetlerinden kaynaklandığı belirsizdir. Ar-Ge'ye ilişkin verilerin on yıl gibi kısa bir dönem için elde edilebilir olması bu yönde bir Granger Nedensellik Testi yapmayı güçleştirmektedir.

Çalışmada son olarak sektörün diğer sektörlerle ileri ve geri bağlantılar kurma derecesi incelenmiştir. Bu noktada ilgili kısımda belirtilen kısıtlar nedeniyle yalnızca

geri bağlantı etkisi ele alınmış, geri bağlantı etkisini betimlemek üzere de 1996 yılına ait input katsayılar matrisinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak tekstil ve hazır giyim sektörüne ilişkin geri bağlantı etkisinin nispeten yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın, sektörün (özellikle hazır giyim) üretiminin büyük bir kısmının nihai talep tarafından tüketildiği düşünülürse, sektörün ileri bağlantı etkisinin nispeten düşük olacağı söylenebilir.

Öncelikli sektörlerde olduğu savunulan başlıca nitelikleri taşımayan, ancak yine kullandığımız bazı değişkenlere göre önemli bir sektör şeklinde ortaya çıkan tekstil ve hazır giyim sektörünün büyüme üzerindeki rolünün nerelerden kaynaklandığını ortaya koymak için dış ticaretteki konumu incelemek anlamlı olmaktadır. Bu çerçevede tekstil ve hazır giyim sektörünün toplam ihracat içindeki payının 1980’de yüzde 26.7’den, 2000’de yüzde 36,1’e yükseldiği, 90’lı yıllardan itibaren de yüzde 33 ile 39 arasında seyrettiği gözlemlenmektedir. Sektörün karşılaştırmalı üstünlüklerinin derecesini ölçmek için yaptığımız açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksine göre, tekstil sektöründe 1993’den itibaren (2000 yılı hariç) RCA endeksi 50’den küçük, yani rekabet düzeyi marjinal sınırdadır, hazır giyim sektöründe bütün yıllarda 50’den bir hayli yüksek, yani oldukça rekabetçi bir seviyede, tekstil ve hazır giyim sektöründe ise 50’den biraz yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bunun yanında gerek tek tek tekstil ve hazır giyim, gerekse tekstil ve hazır giyim birlikte RCA endeksi izlenen yıllar itibarıyla düşüş eğilimindedir. Sektörün dış ticarete böylesi olumsuz sayılabilecek bir performans sergilemesine karşın, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeks değerleri, ele alınan dönem itibarıyla, imalat sanayiindeki diğer sektörlerden yüksektir ve bu da sektörün bu anlamda önemli rolünün hala sürdüğünün göstergesidir.

Bu çerçevede çalışma sonucunda Türkiye’de tekstil ve hazır giyim sektörünün, teoride öne sürülen anlamda, ekonomideki diğer sektörler üzerine güçlü pozitif dışsallıklar sağlayarak ekonomiyi sürükleyen bir öncelikli sektör niteliğini taşımadığı, buna karşın üretiminin imalat sanayi içindeki payının yüksekliği, sektörün büyüme oranının nispeten tatminkar düzeyde oluşu ve ekonomik büyüme üzerinde önemli bir rol oynaması nedeniyle önemli bir sektör olarak, konumunu sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Sektörün ihracatının toplam ihracat içindeki yüksek payı ile üretimini iç talep yanında yüksek oranda dış talep için de gerçekleştirmesi, görece tatminkar bir büyüme yapısı göstermesinde etkili olmaktadır.

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR

Bilgin, M.H., Yeni Teknolojiler ve Üretim Sistemlerindeki Değişimin Emek ve İstihdam Üzerindeki Etkileri, Abant İzzet Baysal Üniv. SBE, İktisat Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi (ÖzelYayınlanmış Doktora Tezi), Ankara, 2000

Boratav, K., Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003

-----, E. Türkcan., Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994

Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Göstergeler, 1923-1998

-----,Türkiye Ekonomisinin Input-Output Yapısı, 1996

-----,Türkiye İstatistik Yıllığı, Çeşitli Yıllar

Devlet Planlama Teşkilatı,VIII.Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tekstil.ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2001

Grossman, G., E. Helpman, Innovation and Growth in the Global Economy, The MIT Press, fifth.edit, Cambridge, 1995

Gujarati, D., Temel Ekonometri, çev: Şenesen, Ü., Şenesen, G.G., Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Flath, D., The Japanese Economy, Oxford Univ.Press, New York, 2000

Hasan, P., Korea:Problems and Issues in a Rapidly Growing Economy, The John Hopkins Univ.Press, Baltimore and London, 1976

Hirschman, A.O., The Strategy of Economic Development, Yale Univ.Press, New Haven, 1958

Krugman, P., Development, Geography and Economic Theory, The MIT Press, Cambridge, 1996

-----,M. Obstfeld, International Economics, 5.edit., Addison&Wesley Longman, Delhi, 2000

Kuznets, S., Economic Growth and Structure, Selected Essays, W.Norton&Comp.Inc., New York, 1965

Manisalı, E ., Gelişme Ekonomisi, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul, 1982

Parıltı, H., “ İhracatı Teşvik Politikaları ve Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Teşviği”, İTKİB, İstanbul, 1994

Yamazawa, I., Economic Development and International Trade:The Japanese Model, East-West Center Press, Honolulu, 1990

Yeldan, E., Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

Yonguwon, H.K., Korea’s Economy, Korea Development Inst.Press, Seoul, 1975

II. MAKALELER

Aghion, P., P. Howitt, “A Model of Growth Through Creative Destruction”, Econometrica, March 1992, vol.60, no.2

Arrow, K., “The Economic Implications of Learning by Doing”, Review of Economic Studies, June 1962, vol.29, no.2

Coe, D., E. Helpman, “International R&D Spillovers”, European Economic Review, 1995, vol.39, no.5

-----, A.W. Hoffmaister, “North-South R&D Spillovers”, The Economic Journal, January 1997, vol.107, no.440

Çakman, K., U. Çakman, “1989 sonrası Türkiye Ekonomisinde Kriz Dinamikleri”, İktisat, İşletme ve Finans, Aralık 2003, sayı:213

Grossman, G.M., E. Helpman, “Endogenous Innovation in the Theory of Growth”, Journal of Economic Perspectives, 1994, vol.8, no.1

Eşiyok, B.A., “İmalat Sanayiinde Rekabet Gücündeki Gelişmeler”, İktisat Dergisi, Ağustos 2002, sayı:421-8

Kim, J.H., “Restructuring of the Textile and Garment Industry in Korea”, Meyenathan, S.D.(ed.), Managing Restructuring in the Textile and Garment Subsector, The World Bank, Washington D.C, 1994

Krugman, P.R., “Free Trade: A Loss of (Theoretical) Nerve? The Narrow and Broad Arguments for Free Trade”, American Economic Association, Papers and Proceedings, May 1993, vol:83, no:2

....., The U.S Response to Foreign Industrial Targeting”, Brookings Papers on Economic Activity, 1:1984

Lucas, R., “ On the Mechanics of Economic Development”, Journal of Monetary Economics, 1988, vol.22, no.1

Romer, P. “Endogenous Technological Change”, Journal Of Political Economy, 1990, vol.98.,no.5

-----, “Increasing Returns and Long Run Growth”, Journal of Political Economy, 1986, vol.94 no.51

Şenses, F., E. Taymaz, “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?”, METU ERC Working Papers in Economics, February 2003, 03/01

III. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.itkib.org.tr/>